

eines³⁴

PRESENT I FUTUR DEL PROJECTE EUROPEU

Peter A. Kraus

“Europa serà mediterrània o no serà. L'eix de la política global en què ens movem s'està desplaçant cap al sud”

Una conversa amb Diana Riba

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

VICEPRESIDENTA

Alba Castellví

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETARI

Eduard López

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Josep Huguet
Georgina Linares
Enric Marín
Isabel Nonell
Miquel Pueyo
Laura Vilagrà

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Guillem Dorca

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas
Lourdes Masdeu

COMUNICACIÓ

Carla Genís

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

CASA IRLA

Rosa Cuenca

eines³⁴

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-2007

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5505

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Guillem Dorca
gdorca@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

COMUNICACIÓ
Carla Genís
cgenis@irla.cat

ADMINISTRACIÓ
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

Lourdes Masdeu
lmasdeu@irla.cat

sumari

PRESENT I FUTUR DEL PROJECTE EUROPEU

4

PORTAL

Un projecte republicà per a Europa

Josep Maria Terricabras

6

CONNEXIONS

Republicanisme i projecte europeu

Sergi Morales-Gálvez

16

L'economia de la UE: dues idees per a la reforma

Xavier Cuadras Morató

26

Europa davant la immigració: vells reptes, noves solucions

Núria Franco-Guillén

38

Apunts breus sobre la democràcia a Europa: reptes i sortides

Marta Poblet

48

NAVEGADOR

Escòcia a la cruïlla: l'SNP davant del Brexit

Marc Sanjaume

60

FÒRUM

Peter A. Kraus: “Europa serà mediterrània o no serà. L'eix de la política global en què ens movem s'està desplaçant cap al sud”

Una conversa amb Diana Riba

78

VARIABLES

Millor com més participació? Els efectes de la participació ciutadana en la inclusivitat i la transparència de les polítiques locals

Carol Galais

Fabiola Mota

Pau Alarcón

88

FULL DE CàLCUL

**Canvi climàtic,
sostenibilitat i solidaritat**

Louis Lemkow Zetterling

98

ARXIU

**La vaga de la Canadenca.
Reivindicació obrera
i intransigència patronal**

Teresa Abelló

108

EXPLORADOR

**Desenvolupament i democràcia
directa: les consultes populars
sobre mineria a Colòmbia**

Isabel Vilaseca

118

FINESTRA

**“Democràcia i diversitat
davant el canvi digital”**

Ramón Zallo

138

CLÀSSIC

**«Manifest a la Nació»
15 de juliol de 1867**

Benito Juárez

140

TRIBUT

Emily Brontë

Jordina Biosca

142

FILMOTECA

To be or not to be

Estel Solé

144

LLIBRERIA

portal

Un projecte republicà per a Europa

Josep Maria Terricabras

eurodiputat

@jmterricabras

La campanya electoral de les eleccions europees del maig d'aquest 2019 és una oportunitat d'or per anar més enllà del binomi d'oposició entre europeisme i euroescepticisme. Els europeistes també hem de mostrar que ho som de debò i convé que expliquem quina UE volem.

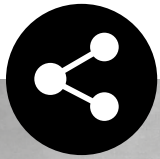
Quan l'extrema dreta va accedint al poder en diversos estats de la Unió, nosaltres hem de defensar encara amb més força el nostre projecte que fins ara no ha resultat prou atractiu, prou seductor. Fa anys que defensem una Unió que hauria de ser més sòlida i més propera a la ciutadania. Perquè encara no tenim una autèntica UE, sinó només un club d'estats que es resisteixen a cedir competències i sobirania en benefici d'un futur compartit. El nostre és el projecte d'una Europa més democràtica, socialment més justa, més integradora i amb el compliment i promoció dels valors fundacionals com la seva màxima prioritat. La primera de les reformes que hem de defensar és, doncs, la reforma dels Tractats, que no blindin els poders estatals com fins ara. L'eix central del procés de refundació de la Unió ha de ser la radicalitat

democràtica, i per això és essencial que el Parlament Europeu augmenti el seu pes en el conjunt de la Unió. El Parlament ha de tenir iniciativa legislativa i ha de poder exercir un control efectiu del poder executiu de la UE.

En aquesta darrera legislatura hem vist com, en més d'una ocasió, alguns estats membres incomplien els acords presos i els Tractats. Un clar exemple d'aquest incompliment són les quotes d'acollida dels demandants d'asil, que la majoria d'estats europeus no van complir amb excuses diverses. I no és acceptable que apliquem mesures diferents quan es jutgen els casos d'Hongria o de Polònia i quan no es reacciona davant les successives vulneracions de drets humans per part d'altres estats, entre ells l'Estat espanyol.

Necessitem una Europa més forta, amb uns drets civils i llibertats públiques amplis i garantits, amb una major distribució de la riquesa i amb una Unió més democràtica i més transparent. Una Europa que no giri l'esquena a aquells que arriben a les nostres costes a la recerca

de refugi, una Europa inclusiva i igualitària que posi al centre les persones, no només com a subjectes passius sinó com a part activa del canvi que Europa necessita. ■

connexions

Republicanisme i projecte europeu

vista prèvia >

Dècades després del seu naixement, la UE continua sent un club d'estats, en bona mesura independent del control de la ciutadania. Això planteja una paradoxa: d'una banda, estructures com la UE són necessàries per a la democratització de la governança global; d'altra banda, els estats més poderosos d'entre els que les integren es resisteixen al seu aprofundiment democràtic. El republicanisme en aquest sentit, pot ser una bona brúixola ètico-política de cara a reorientar el projecte de la UE cap al que hauria de ser el seu nord: una Europa federal i democràtica.

Sergi Morales-Gálvez

Doctor en filosofia i investigador postdoctoral en teoria política a la Universitat Catòlica de Lovaina (KU Leuven)

@sergimorales

Introducció

La Unió Europea no passa pels seus millors moments. La imminent sortida del Regne Unit de la UE, el sorgiment –o, més bé, consolidació– de l'extrema dreta arreu del continent o la –mala– gestió de la crisi de refugiats són alguns dels elements que ens ajuden a entendre quina és la situació que viu el projecte europeu a hores d'ara. A les portes d'unes noves eleccions al Parlament Europeu, és ben possible que les forces polítiques que volen menys Europa i advoquen per la defensa de l'estat-nació tradicional agafin un pes molt més elevat dins les institucions comunitàries.

Tots aquests factors, entre d'altres, ens ajuden a entendre la crisi –o crisis– que vivim com a europeus i la que, en particular, viuen les institucions comunitàries i el projecte polític europeu. Davant d'això, la ciutadania del continent que encara creiem en una Europa unida com a promesa de més democràcia i justícia social, hem de ser capaços de posar sobre la taula elements d'anàlisi crítica i propostes de millora de la UE. Aquest article no és res més, doncs, que una

humil contribució en aquest debat a través de les eines que ofereix la teoria o filosofia política en general, i la tradició de pensament republicana en concret.

La filosofia política és una disciplina de pensament preocupada pels dilemes morals que afronten les institucions polítiques: com haurien de ser les nostres societats actuals per ser justes o, com a mínim, millors del que són ara? Quins haurien de ser els nostres estàndards de justícia quan avaluem les societats contemporànies? Aquestes, i moltes altres preguntes, són les que es fan els filòsofs polítics en general. Les respostes a aquestes, però, depenen en bona mesura de les tradicions de pensament polític que un utilitzi. El liberalisme, el socialisme, l'anarquisme, o el conservadorisme són, entre d'altres, tradicions de pensament que ens ajuden a avaluar la societat segons un determinat estàndard de justícia i ens faciliten poder traçar horitzons de futur. Una d'aquestes tradicions, segurament una de les més antigues i arrelades a Europa, és la tradició de pensament republicana. Què ens podria dir aquesta sobre el projecte europeu?

Quina anàlisi crítica ens porta a fer? I quines propostes d'avenç ens permet plantejar?

La idea d'aquest text és intentar abordar aquestes preguntes i oferir algunes respostes temptatives.

El republicanisme: una tradició de pensament d'origens europeus

El republicanisme és una antiga tradició de pensament polític recentment recuperada per historiadors polítics com John Pocock (1924)¹ i Quentin Skinner (1940),² i també per teòrics polítics, especialment Philip Pettit (1945).³ El republicanisme ha estat i és una tradició de pensament amb fortes arrels europees. Tot i que els seus orígens històrics no sempre han estat fàcils de situar, hi ha un cert consens en establir els seus inicis a la Grècia clàssica, especialment en la figura i textos d'Aristòtil. Però la seva rellevància històrica ha anat molt més

1 POCOCK, *The machiavellian moment: Florentine political theory and the atlantic republican tradition*.

2 SKINNER, *Liberty before liberalism*.

3 PETTIT, *Republicanism: A theory of freedom and government*; PETTIT, *On the People's terms: A republican theory and model of democracy*.

El republicanisme promou societats que incloguin o considerin els interessos de tothom. El bé comú de la comunitat política, de la *polis* com deien els grecs clàssics, és fonamental

enllà: des de la República Romana –especialment els escrits i discursos de Ciceró–, passant pels humanistes del Renaixement italià –el més conegut essent Maquiavel–, fins als pares fundadors dels EUA i els revolucionaris europeus del Barroc, la Il·lustració i el segle XIX. El republicanisme, per tant, ha estat des de fa segles una pedra angular del pensament polític europeu.

Etimològicament, el terme república prové del llatí, del concepte *res publica* –o cosa pública, en català. Ahora, aquest concepte és una adaptació de la paraula grega *politeia*, el govern de molts o de la majoria orientat al bé comú, tal com ho definí Aristòtil.⁴ En el sentit més literal del terme, doncs, el republicanisme promou societats que incloguin o considerin els interessos de tothom. El bé comú de la comunitat política, de la *polis* com deien els grecs clàssics, és fonamental. En canvi, la corrupció, o, en altres paraules, la persecució d'interessos privats –*res privata*– amb l'ús del poder públic és una de les principals preocupacions d'aquesta tradició. Pels

republicans, el poder públic ha de ser utilitzat per perseguir el bé comú, del conjunt del poble, no el d'una part.

Al cor d'aquesta tradició cal situar-hi la seva defensa aferrissada de la llibertat i la seva lluita contra el mal de la dominació i la servitud. La concepció republicana de la llibertat no es limita, com en moltes versions del liberalisme, a l'absència d'interferència estatal en les nostres decisions. Pels republicans, ser lliure és l'antítesi de viure dominat; viure dominat consisteix a ser vulnerable a qual-sevol poder arbitrari, sigui públic o privat; i X és un poder arbitrari en la mesura que pot exercir control sobre les nostres vides sense que nosaltres, ahora, puguem exercir control sobre X. La relació esclau-amo és la que millor reflecteix allò que el republicanisme repudia: la servitud, la dominació, la dependència respecte a tercers. Per tant, cal que tot poder, públic o privat, estigui dispers, descentralitzat i sota control ciutadà. Ahora, aquesta tradició també fa èmfasi en altres elements: la necessitat d'una ciutadania virtuosa, preocupada pel bé comú i que, per tant, participa políticament. Participar a la vida pública, segons els republicans,

és la millor manera de protegir la nostra llibertat com a individus, de controlar els possibles poders que ens amenacen, siguin els del propi estat, o els d'individus o corporacions poderoses –com podrien ser grans multinacionals.

Dins d'aquesta tradició, com en totes, hi ha diferències. Algunes d'elles bastant substantives. Tanmateix, la majoria de vegades, aquestes o bé són de matís, o bé tenen a veure amb l'èmfasi que es fa d'un determinat valor o principi. Per exemple, alguns republicans emfatitzen més el valor de la participació política –i les virtuts cíviques– que no pas d'altres elements. Tanmateix, hi ha un principi central compartit per tots aquells que promouen aquesta tradició: la llibertat com a no-dominació.

Un és dominat, per tant no és lliure, quan està subjecte a la interferència arbitrària de tercers –ja siguin altres persones, o grups, o el propi estat. És a dir, quan algú aliè a tu mateix té la capacitat d'intervenir sobre la teva vida sense que tu puguis reaccionar i imposar cap cost significatiu sobre aquesta acció. Això no només vol dir que un és dominat quan algú ens obliga a

⁴ GRÉGOIRE, *Sharing freedom: A republican theory of federalism*.

La idea central del republicanisme és la d'una comunitat política lliure, controlant el poder privat i el poder públic mitjançant règims constitucionals equilibrats, mecanismes de control ciutadà i separació de poders

fer una cosa que no volem fer –per exemple, acceptar un treball precari i mal pagat perquè si no podem acabar vivint sota un pont–, sinó quan té la capacitat de fer-ho, encara que no ho faci. La simple amenaça d'una possible intervenció no volguda a les nostres vides afecta clarament la nostra llibertat –a banda de crear condicions de por i inseguretat perjudicials pel lliure desenvolupament vital d'una persona.

La idea central del republicanisme és, doncs, la d'una comunitat política lliure –sense dominació aliena– que promou la llibertat de tots els seus membres, controlant o dispersant el poder privat i el poder públic, mitjançant l'establiment de règims constitucionals equilibrats, mecanismes de control ciutadà –com ara les eleccions– i separació de poders. El conflicte, fruit de la llibertat i el pluralisme entre les diverses faccions existents en el si d'una comunitat ha de ser civilitzat, i evitar el domini absolut d'un sol grup sobre el conjunt de la societat. Les institucions polítiques han de promocionar el bé comú, la llibertat com a no-dominació per a tothom, i no els interessos d'uns pocs. Per aconseguir-ho, la participació i control de la ciutadania

sobre els qui ostenten el poder és essencial. Per això és necessari tenir una ciutadania virtuosa, preocupada pel bé comú, així com una societat inclusiva, on tothom, totes les parts, puguin dir la seva. El contrari, l'exclusió, el control del poder per part d'uns pocs, és la base de la dominació d'uns sobre els altres.

Per què és tan important la no-dominació? Quin és el seu fonament moral? L'arrel bàsica és la creença explícita o implícita que qualsevol ésser humà mereix una igual consideració moral i respecte. Pel republicanisme, la dominació ataca el principi bàsic d'igual dignitat i respecte que tot humà mereix gaudir.⁵ És precisament perquè soc un individu digne i igual de respectable que els altres que mereixo ser un ciutadà lliure de dominació, protegit pels drets i per les lleis. Si no, un no es pot desenvolupar com a individu. Fins i tot, podria adoptar i integrar actituds servils davant d'aquells que tenen el poder de dominar-lo.⁶

5 MCBRIDE, «Freedom as non-domination: Radicalisation or retreat?»; HONOHAN, *Civic republicanism*.

6 PETTIT, *Republicanism: A theory of freedom and Government*.

Aquell que viu sota dominació, doncs, pot no tenir les condicions socials adequades per desenvolupar-se com un ésser humà amb autoestima i capacitat de sentir-se respectat i desenvolupar materialment i psicològicament el seu projecte de vida. Restar subordinat o dominat, per tant, no és només moralment intolerable perquè fa no-lliure a l'individu, sinó perquè no se'l respecta com a ésser humà amb igual dignitat. Un esclau, per exemple, pot restar lliure de les intervencions del seu amo si aquest és benivolent, però difícilment un podrà dir que aquest gaudeix de la dignitat de ser igualment respectat mentre mantingui la seva posició de subordinació a la voluntat d'un tercer.

Ser un ciutadà lliure de qualsevol dominació és, doncs, fonamental moralment i políticament des d'una perspectiva republicana. Per això es requereix individus lliures, «protegits de la dominació d'altres per un estat que sigui no dominador ni dominat».⁷

7 PETTIT, «A Republican law of peoples». Nota: La traducció al català és de l'autor.

A partir del Tractat de Maastricht de 1992, la UE ha esdevingut una unió econòmica i política de 28 estats geogràficament situats a Europa, on hi viuen uns 500 milions d'habitants

La UE: una anàlisi crítica des del republicanisme

El context del naixement de la UE és prou conegut.⁸ El vell continent, devastat després de dues guerres mundials entre països veïns, necessitava repensar-se. Just després de la Segona Guerra Mundial, uns pocs països del continent van decidir que calia crear els mecanismes necessaris per tal que, en el futur pròxim, els conflictes bèl·lics fossin pràcticament impossibles. Calia establir, doncs, les bases per incentivar la cooperació entre europeus i, per tant, desincentivar el conflicte violent constant per assedegar els interessos particulars de cada estat. Per tot això, la República Federal Alemanya, els Països Baixos, Luxemburg, Bèlgica, França i Itàlia van crear la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA) el 1951, per tot seguit signar l'anomenat Tractat de Roma el 1957, on es va constituir formalment la Comunitat Econòmica Europea (CEE). Ambdós tractats foren fonamentalment econòmics, i pretenien

incentivar la cooperació econòmica i comercial entre aquests estats per tal de fer impossibles nous enfrontaments bèl·lics.

A dia d'avui, sobretot a partir del Tractat de Maastricht de 1992, la UE ha esdevingut una unió econòmica i política de 28 estats geogràficament situats a Europa, on viuen aproximadament uns 500 milions d'habitants. De tots aquests, uns 340 milions viuen en estats que utilitzen una moneda comuna: l'euro. La UE és també una organització política única en el seu gènere, ja que no només manté relacions de caràcter econòmic –amb un mercat únic amb lliure moviment de persones, serveis, mercaderies i capitals– sinó també polítiques.

Aquesta unió política es tradueix en els següents òrgans: 1) La Comissió Europea, actuant com a 'govern' de la Unió, liderada pel president/a de la Comissió i formada per un comissari designat per cada estat. La Comissió, a banda, també funciona com a poder legislatiu, proposant tot tipus d'iniciatives legislatives. 2) El Consell Europeu, format pels cap de govern de tota la UE, i que estableix les línies generals que ha de seguir tota la Unió. El President

o Presidenta de la Comissió també en forma part. 3) El Consell de la UE, amb un representant per estat on es debaten les propostes legislatives provinents de la Comissió. Finalment, 4) el Parlament Europeu, únic òrgan escollit directament per la ciutadania, les funcions principals del qual són aprovar la legislació de la UE –prèviament proposada per la Comissió– juntament amb el Consell de la UE; supervisar/controlar la resta d'institucions de la UE, especialment la Comissió; i establir el pressupost de la UE conjuntament amb el Consell de la UE. A banda d'aquestes, existeixen altres institucions comunitàries, com el Banc Central Europeu o el Tribunal de Justícia de la UE.

A primera vista, d'aquest organigrama podem extreure tres conclusions, totes relacionades entre si. Primer, un excés de poder dels estats dins l'estructura de la Unió. Els estats, a través de la Comissió i el Consell, tenen un control molt ampli de tots els poders de la UE, ja sigui legislatiu o executiu. La UE, vist des d'aquest punt de vista, sembla més un club d'estats que no pas una estructura federal amb poders compartits.

⁸ Tota la informació sobre la Unió Europea ha estat extreta de la següent font: EUROPEAN COMMISSION, <www.europa.eu>.

Els estats, a través de la Comissió i el Consell, tenen un control molt ample de tots els poders de la UE, ja sigui legislatiu o executiu. La UE sembla més un club d'estats que no pas una estructura federal amb poders compartits

Segon, possibles manques de legitimitat democràtica en moltes de les decisions preses per la UE, precisament perquè són els estats els decisors últims en molts afers. En concret, que la iniciativa legislativa no estigui en mans de l'òrgan escollit per la ciutadania –el Parlament– sinó en mans dels estats a través de la Comissió Europea pot crear problemes de legitimitat democràtica. Contràriament a la lògica de la separació de poders defensada pel republicanisme, el principal òrgan executiu de la UE és el mateix que inicia les propostes legislatives. No són els representants escollits per la ciutadania els que tenen aquesta capacitat, sinó un òrgan que no és escollit directament ni té per què rendir comptes davant la ciutadania.

Tercer, la UE, independentment de si la considerem un club d'estats o alguna cosa que va més enllà d'això, té o tindria la capacitat efectiva d'usar el seu poder per fer front a poders externs que els estats membres, de manera individual, difícilment podrien afrontar. Per exemple, grans potències militars o econòmiques com Rússia, o grans corporacions com Amazon o Facebook.

Com a resum, una anàlisi crítica de la UE des del republicanisme podria dir el següent:

– La UE té una clara manca de legitimitat democràtica i obre la porta a la dominació dels poders públics comunitaris sobre la ciutadania. Això es deu al fet que aquesta ha estat concebuda com un club d'estats que no sempre han de respondre a les inquietuds ciutadanes. El fet que el principal òrgan de representació popular –el Parlament– no tingui capacitat legislativa i de control real, o que no existeixi una clara divisió de poders, fa que els veritables òrgans de poder de la UE resideixin en actors polítics que no estan directament controlats per la ciutadania europea en el seu conjunt. Aquesta manca de capacitat de control no només crea un problema de legitimitat de les seves decisions, sinó també obre la porta a la dominació de la ciutadania europea per part d'uns poders públics als que no poden controlar directament.

– La UE té la capacitat de fer front a la dominació que podrien exercir agents tercers sobre els seus estats membres per separat i contra la

seva ciutadania en general. Això la converteix en, probablement, el primer projecte post-nacional amb capacitat de protegir la seva ciutadania de grans poders globals –com podrien ser les multinacionals–, de fer front a problemes globals com l'escalfament del planeta i de crear un espai compartit per una millor distribució de la riquesa socioeconòmica que vagi més enllà dels estats.

El federalisme europeu: un projecte republicà per a Europa

El filòsof polític republicà Philip Pettit especula, en algunes de les seves publicacions, sobre com hauria de ser un ordre internacional inspirat en els valors republicans, i per tant preparat per a combatre la dominació més enllà dels límits de l'Estat-nació. Intenta establir, en paraules seves, «*a republican law of peoples*»; és a dir, un «dret de gents»⁹ republicà.¹⁰

9 El dret de gents és un aspecte del dret romà que, actualment, és vist com l'antecessor del modern dret internacional.

10 PETTIT, «A Republican law of peoples».

La proposta republicana per a la UE implicaria dues idees fortament multilaterals: l'establiment d'espais de diàleg comuns que facilitin la creació de raons compartides i la formació d'aliances entre estats

En els seus escrits, Pettit critica les dues posicions més habituals sobre com hauria d'organitzar-se la comunitat internacional. D'una banda, l'ideal minimalista defensat pel filòsof liberal igualitarista¹¹ John Rawls (1921-2002).¹² Aquest argumenta que els estats no haurien de patir interferències externes en els seus afers interns. Segons Pettit, això inclouria «l'absència d'intervencions militars i infiltracions subversives però potser també l'absència de pressions econòmiques, manipulació cultural, i similars».¹³ Per Pettit, aquest ideal és insuficient. Pels republicans, s'han de donar unes precondicions per tal que l'ideal exposat per Rawls sigui just; en particular, un igual poder per a tots els estats. Sense

això, és impossible que alguns estats no tinguin la capacitat de dominar-ne d'altres –sigui sota amenaça militar i/o econòmica– sense que aquests últims puguin fer gaire cosa per defensar-se. El mateix passaria respecte a la dominació d'altres agents, com les grans corporacions. D'altra banda, Pettit critica també l'ideal cosmopolita per excel·lència: la creació d'una espècie d'estat i/o govern mundial on existís una distribució igualitària dels recursos i la riquesa global.¹⁴ Pettit defensa que aquesta posició és poc realista, o fins i tot utòpica. Per ell, entre d'altres coses, això requeriria acceptar com a premissa que els actors estatals actuessin només guiats per actituds altruistes, sense mirar pels seus interessos. Això és potencialment enganyós que pugui succeir, sobretot si ens focalitzem en els estats més rics i desenvolupats. Els que defensen la posició cosmopolita és possible que tinguin raó en el seu afany per determinar què és allò just. Però no consideren quins són els passos i incentius existents per arribar a aquest ideal.¹⁵

Com he esmentat abans, per Pettit, només un dret de gents republicà és desitjable per establir les condicions de no-dominació que requereix una comunitat internacional justa. Això, òbviament, es pot aplicar perfectament a la UE. A tall de resum, la seva proposta implicaria dues idees fortament multilaterals: l'establiment d'espais de diàleg comuns que faciliti la creació de raons compartides; i la formació d'aliances entre estats.¹⁶

En primer lloc, el republicanisme defensa l'establiment de raons compartides entre tots els estats del món. Institucions com la UE faciliten la creació d'espais de diàleg. Uns espais que, gràcies a la deliberació, ens porten a oferir-nos raons els uns als altres sobre com hem de gestionar la vida en comú, i per tant creen conceptes i raons compartides. Llocs comuns als que adreçar-nos quan parlem, per tal de parlar llenguatges –que no llengües– similars. Sense aquestes raons més o menys compartides, el diàleg esdevé francament complicat. L'existència d'aquest llenguatge polític compartit no implica en cap cas acabar amb les

11 El liberalisme igualitari és una tradició de pensament contemporània guiada per dos principis bàsics. D'una banda, el principi liberal de neutralitat i pluralisme. Davant les diverses concepcions sobre el bé que podem tenir els individus, l'estat ha de restar neutral i no donar privilegis a cap d'elles –per exemple, oferir més suport a les organitzacions religioses que no pas a d'altres, com podrien ser les atees. D'altra banda, el principi d'igualtat o igual consideració. Això significa una igual consideració cap a totes les concepcions del bé –o almenys, cap a aquelles que puguin ser considerades com a raonables i deixant de banda les que no ho són, com podria ser el racisme– i oferir a tothom les mateixes oportunitats per poder desenvolupar els seus plans de vida.

12 RAWLS, *The law of peoples*.

13 PETTIT, «A republican law of peoples». Nota: La traducció al català és de l'autor.

14 BEITZ, *Political theory and international relations*; POGGE, «An egalitarian law of peoples».

15 PETTIT, «A republican law of peoples».

16 Ibidem.

La UE, tal com està estructurada ara mateix, no ret comptes directament, és a dir, és un poder no controlat directament per la ciutadania

discrepàncies. En realitat, cadascú podria interpretar tots aquests conceptes de manera diferent segons el seu bagatge cultural o ideològic. Però el que sí que fa, és que el diàleg esdevingui més probable i possible. Un clar exemple d'això són els drets humans. Aquests, a poc a poc, han esdevingut un llenguatge compartit arreu del planeta, sobretot dins la pròpia UE, que fa possible acabar compartint un sistema de normes que tothom vegi com a legítim.¹⁷ L'alternativa a això és un món sense diàleg ni raons compartides, un món molt més conflictiu, violent, i regit per relacions de dominació.

En segon lloc, Pettit defensa l'establiment d'aliances entre estats. La deliberació i promoció de raons compartides no és suficient per generar un món sense dominació. La deliberació s'ha de donar entre iguals, entre actors que es respecten mútuament i que es poden mirar als ulls mentre discuteixen. En aquest sentit, Pettit advoca perquè els estats relativament menys poderosos –ja sigui en termes militars, com econòmics, entre d'altres– estableixin

aliances entre ells per poder fer front a les amenaces dominadores d'altres estats o agents no-estats que gaudeixin de tal capacitat. Només així la deliberació entre iguals podria ser possible i la dominació evitada.

La UE, doncs, semblaria encaixar perfectament dins d'aquesta equació republicana defensada per Pettit. Ofereix un espai de deliberació i de raons compartides i permet una aliança entre estats que, si més no en teoria, fa possible fer front tant a altres estats poderosos –com podria ser la Federació Russa, la República Popular de la Xina o els EUA– com a altres agents no estatals com podrien ser organitzacions terroristes (DAESH), grans corporacions (Amazon), organitzacions religioses, o fins i tot individus particularment poderosos. En canvi, la majoria dels estats membres de la UE, en cas de continuar sols, podrien viure sota el control constant –per tant, la dominació– d'altres actors globals molt més poderosos i influents que ells.

Tanmateix, hi ha una variable que Pettit no considera en el seu article, i que és al cor de la tradició republicana: com fem possible l'existència

d'una ciutadania lliure, no-dominada, dins el marc de la UE? Com hem vist, la UE és útil per a l'ideal republicà, ja que seria capaç de fer front a la dominació que vingués d'altres agents. Però, alhora, com hem vist a l'apartat anterior, la UE, tal com està estructurada ara mateix, no ret comptes directament a la ciutadania de la Unió. La UE continua funcionant com un club d'estats que ret comptes davant d'aquests mateixos estats. Això no només resta legitimitat a moltes de les decisions que pren, sinó que possibilita l'existència de dominació dins la pròpia UE. Aquesta situació, com hem vist, va contra els principis fonamentals del republicanisme. Un estat democràtic, per als republicans, ha de ser no-dominat –per tercers–, però tampoc ha de ser dominador vers la seva ciutadania.

L'argument exposat és especialment rellevant si tenim en compte que el poder d'influència que tenen els diversos estats dins la UE no és, *de facto* tot i que sí *de iure*, el mateix. Ens trobem davant d'un club d'estats on alguns d'ells tenen més capacitat d'influència en els processos de presa de decisions de la UE. Això, en última instància, fa possible que

¹⁷ HART, *The concept of law*.

En l'aposta per federalitzar la UE els estats haurien de perdre certes competències en pro de la Unió, sobretot les que tenen a veure amb la recaptació i redistribució de la riquesa i dels recursos

alguns estats membres puguin dominar-ne d'altres –i els seus respectius ciutadans– dins la pròpia Unió. Un bon exemple, amb totes les seves complexitats, podria ser el cas de la pugna entre Alemanya i Grècia arran de la victòria de Syriza. Des d'una òptica republicana, això no és permisible.

Una UE conseqüent amb els principis republicans, haurà de tendir a deixar de ser un club d'estats que vetllen pels seus interessos particulars i establir mecanismes de rendiment de comptes a la ciutadania europea en general, i no només als governs dels estats en particular. Això pot adoptar diverses formes institucionals, però probablement acabi requerint una federalització de la UE.

En aquesta federalització, els estats haurien de començar a perdre certes competències en pro de la Unió –sobretot les que tenen a veure amb la recaptació i redistribució de la riquesa i dels recursos. Aquesta hauria d'establir mecanismes de representació popular, pressa de decisions i rendició de comptes directament amb la ciutadania, sense la mediació dels estats membres.

Això també implicaria una millor separació de poders, oferint capacitat legislativa només al Parlament Europeu com a representant últim de tota la ciutadania en l'àmbit europeu. Només així podrem atorgar un bon grau de legitimitat a les decisions que aquesta prengui i, alhora, empo-derar una ciutadania amb capacitat de salvaguardar els seus drets i llibertats davant la dominació per part dels Estats més poderosos de la UE.

La idea d'una Europa més federal, en la modesta direcció general que he exposat i que requeriria de molta més concreció, és i ha d'esdevenir la pedra angular d'un projecte republicà per a Europa. ■

■ Bibliografia

BEITZ, Charles. *Political theory and international relations*. Princeton: Princeton University Press, 1979.

GRÉGOIRE, Jean-François. «Sharing freedom: A republican theory of federalism». PhD Thesis. KU Leuven, 2016.

HART, Herbert. *The concept of law*. Oxford: Oxford University Press, 1961.

HONOHAN, Iseult. *Civic republicanism*. Londres: Routledge, 2002.

MCBRIDE, Cillian. «Freedom as non-domination: radicalisation or retreat?». A *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, núm.18(4), p.349–374, 2015.

PETTIT, Philip. *On the People's terms. A republican theory and model of democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

PETTIT, Philip. «A republican law of peoples». A *European Journal of Political Theory*, núm.9(1), p.70–94, 2010.

PETTIT, Philip. *Republicanism: A theory of freedom and government*. Oxford: Oxford University Press, 1997. [També publicada en català. Referència: PETTIT, Philip. *Llibertat i govern: Republicanisme*. Barcelona: Angle Editorial, 2010].

POCOCK, John. *The machiavellian moment: Florentine political theory and the atlantic republican tradition*. Princeton: Princeton University Press, 2016.

POGGE, Thomas. «An egalitarian law of peoples». A *Philosophy & Public Affairs*, núm.23, p.195–224, 1993.

RAWLS, John. *The law of peoples*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

SKINNER, Quentin. *Liberty before liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

connexions

L'economia de la UE: dues idees per a la reforma

vista prèvia >

La crisi econòmica ha afectat els pilars fundacionals de la UE. El projecte europeu s'ha vist desbordat per la manca d'eines reals per fer front de forma coordinada a l'amenaça de la Gran Recessió i les seves conseqüències. És possible el projecte europeu sense una política econòmica i monetària comuna? Què cal fer per tal que l'economia europea continuï sent al centre d'un projecte basat en la construcció d'una societat pròspera i cohesionada? Són reptes que l'europèisme ha de poder respondre per consolidar el seu projecte. I és, sens dubte, un debat urgent.

Xavier Cuadras Morató

Professor d'Economia de la UPF

xavier.cuadras@upf.edu

Hi ha pocs dubtes que la gestió de problemes de caire econòmic encara centra la major part dels esforços d'aquest gran projecte de cooperació política que és la UE. Només cal donar una ullada a quines són les deu prioritats que la Comissió Europea manifesta a la seva pàgina web per al període 2015-2019 per adonar-nos que el que hi predomina són els aspectes econòmics —encara que molts d'aquests tenen un indubtable pes polític.¹ Entre d'altres, i amb èxit desigual, les prioritats econòmiques inclouen: 1) la promoció de la inversió i la creació de llocs de treball, amb el Pla Juncker com a projecte emblemàtic; 2) el progrés en la construcció i la consolidació d'un mercat únic que funcioni de manera eficient, amb una especial atenció als mercats digitals de béns i serveis i els mercats de productes energètics; 3) el compromís de mantenir una política comercial oberta i basada en la defensa del multilateralisme i les normes internacionals; i finalment 4) la consecució d'una unió monetària més completa i, en conseqüència, més estable des del punt de vista macroeconòmic.

1 COMISSIÓ EUROPEA, <www.ec.europa.eu>.

En el present article em vull concentrar en dos aspectes de reforma de la política econòmica europea que són de cabdal importància. A més, són dos temes que, com veurem, han rebut una especial atenció, els darrers anys, per part dels economistes acadèmics. En primer lloc, em referiré a la necessitat de remodelar la Unió Monetària Europea (UME) de manera que se'n garanteixi la supervivència i es minimitzi el risc d'instabilitat macroeconòmica que podria ocasionar l'adveniment d'una nova crisi. I per altra banda, vull destacar la conveniència de preservar i aprofundir en la política de competència a nivell europeu per evitar la ineficiència que representen les situacions de domini d'algunes grans empreses en determinats mercats. La recent decisió de la Comissió Europea de bloquejar la fusió entre Alstom i Siemens, els dos majors fabricants ferroviaris d'alta velocitat a Europa, i la reacció contrària dels governs alemany i francès, ha posat el tema de màxima actualitat i ha motivat que alguns economistes europeus hagin sortit a la palestra per donar a conèixer les seves anàlisis i propostes de millora en l'àmbit de la política de competència.

Una unió monetària més completa i estable

Potser la deficiència més transcendental de la UME en el moment de la seva creació va ser la creença estranyament compartida per la gran majoria dels responsables de la política econòmica i un gran nombre d'economistes² que, un cop instaurada la moneda i la política monetària única, no era necessari crear més mecanismes efectius de coordinació de la política macroeconòmica entre els estats membres.³ En paraules de l'economista nord-americà Joseph Stiglitz (1943), la moneda única es va adoptar sense crear alhora les institucions que haurien permès el seu correcte funcionament.⁴ La crisi financera i la Gran Recessió poste-

2 L'exemple paradigmàtic seria el llibre d'EMERSON (et al) *One Market, One Money*, que resumeix la visió de la Comissió Europea i els governs europeus davant del projecte de la unió monetària.

3 Tal com explica SINN a *The Euro Trap: On bursting bubbles, budgets, and beliefs*, al 2013 el sostre del 3% que limitava el dèficit públic que podien generar els països de la UME i que constituïa una part fonamental del Pacte d'Estabilitat i Creixement (PEC) havia estat violat en 148 ocasions, sense que això hagués motivat cap sanció cap als governs infractors. El PEC era, clarament i per motius que aquí no podem analitzar, un mecanisme de més que dubtosa efectivitat.

4 STIGLITZ, *The Euro and its threat to the future of Europe*.

Un dels principals problemes de la UME és que els dinou estats que la componen tenen estructures econòmiques molt diferents, són susceptibles de patir xocs asimètrics i han renunciat a la política monetària pròpia

rior van posar els governs europeus davant del mirall i van deixar palesa, de manera contundent, la necessitat de posar en marxa reformes de la governança de la UME que en garantissin la seva continuïtat.⁵

Un dels principals problemes de la UME és que els dinou estats que la componen tenen estructures econòmiques molt diferents, són susceptibles de patir xocs asimètrics i han renunciat a una arma fonamental per lluitar contra els seus efectes, la política monetària pròpia. Contra aquests xocs, que no afecten d'igual manera les diferents economies, poca cosa hi pot fer la política monetària comuna del Banc Central Europeu (BCE). Davant d'això, és necessari garantir la presència de mecanismes alternatius que permetin l'estabilització del cicle econòmic.

5 La literatura econòmica sobre la crisi de l'euro i les seves conseqüències és molt abundant. Destaquem, sense cap ànim d'exhaustivitat, les contribucions de BALDWIN i GIAVAZZI, *The Eurozone Crisis: A consensus view of the causes and a few possible solutions*, BRUNNERMEIER (et al), *The Euro and the battle of ideas*; PISANI-FERRY, *The Euro Crisis and its Aftermath*; i els ja esmentats a SINN, *The Euro Trap: On bursting bubbles, budgets, and beliefs*, i STIGLITZ, *The Euro and its threat to the future of Europe*.

En teoria, la major integració dels mercats de treball i capital associada a la pertinença a la UME havia de permetre que les economies s'ajustessin de manera més efectiva als xocs econòmics. La mobilitat dels treballadors dins de la Unió i una major diversificació geogràfica de les carteres dels estalviadors afavoririen una reducció dels impactes negatius d'una possible crisi. A la pràctica, però, els nivells de mobilitat dels treballadors al si de la UME són encara molt baixos i el mercat únic de capital és lluny de la seva complexió efectiva.

La integració del mercat bancari va constituir un problema afegit. Aquesta va prendre la forma de fluxos al mercat interbancari, basats en el curt termini i de gran volatilitat, de manera que els riscos derivats d'un xoc econòmic negatiu es concentren i, per tant, s'amplificaven, en comptes de distribuir-se entre els diferents països. A més el cicle de crèdit va permetre un endeutament molt elevat dels països perifèrics, que va finançar la compra d'habitatges —com per exemple l'Estat espanyol, Irlanda— o nivells creixents de despeses públiques —el cas

de Grècia. La bonança econòmica resultant va reduir la necessitat de dur a terme reformes econòmiques, de manera que aquests països van perdre competitivitat de forma molt evident sense que aquest cop fos possible utilitzar la devaluació de la moneda com a mecanisme d'ajust. L'arribada de les vaques magres a partir de l'inici de la crisi financera a finals del 2008 va iniciar una dinàmica en què els problemes bancaris i de deute sobirà es retroalimentaven de manera perillosa, perquè els estats actuaven com a darrers garants del sistema bancari que presentava moltes dificultats i, alhora, els bancs eren els principals tenidors d'un deute públic cada cop més problemàtic. La solució momentània va venir en forma de rescats de les economies afectades i els dolorosos programes d'austeritat imposats per les autoritats de la UE.⁶

La política fiscal és, potencialment, un altre mecanisme d'estabilització econòmica a la unió monetària. Absent un pressupost «federal» eu-

6 A tall d'exemple, una descripció recent dels problemes de l'economia espanyola durant l'etapa de l'euro es pot trobar a TAFUNELL, «España en la Eurozona: Crecimiento sin modernización».

Durant la crisi financera es va iniciar una dinàmica en què els problemes bancaris i de deute sobirà es retroalimentaven perquè els estats actuaven com a darrers garants del sistema bancari i, alhora, els bancs eren els principals tenidors de deute públic

ropeu amb prou entitat per a actuar de forma contracíclica davant dels xocs asimètrics, la teoria econòmica relativa a les àrees monetàries òptimes ens aconsella que la política fiscal de cada país tingui suficients graus de llibertat com per actuar de forma expansiva davant d'una crisi que redueixi l'activitat econòmica i els nivells d'ocupació. No obstant això, el disseny de la política fiscal a la UME s'ha quedat en terra de ningú, donat que no existeix, ni es preveu que existeixi, un pressupost comú europeu de prou rellevància, ni els països membres tenen la possibilitat d'actuar amb la discrecionalitat necessària per a lluitar de forma efectiva contra els efectes dels cicles econòmics a causa de l'existència del *Stability and Growth Pact* [Pacte d'Estabilitat i Creixement] (PEC), que fixa límits màxims al dèficit i l'endeutament públic dels països signants.

Al 2012 la UME ja va introduir algunes reformes que anaven en la direcció de crear una unió bancària que permetés resoldre alguns dels problemes més punyents que la crisi havia fet aflorar. La supervisió del sistema bancari europeu està ara centralitzada i sota el control del

BCE i també s'ha progressat en la creació d'un mecanisme de liquidació bancari que permetrà que una institució europea —la Single Resolution Mechanism— es faci càrrec del rescat o la liquidació dels bancs que experimenten problemes. D'aquesta manera els governs dels estats no estan exposats al risc de fallida dels seus sistemes bancaris, trencant la perillosa dinàmica que relacionava les crisis bancàries amb els problemes de deute sobirà.

No obstant això, encara hi ha reformes pendents que permetrien una major integració del mercat bancari i el trencament definitiu de la dinàmica de retroalimentació entre problemes dels bancs i el deteriorament de la situació fiscal dels països. La primera d'aquestes reformes encara pendents és dotar del gruix financer necessari el mecanisme de liquidació bancari europeu i així assegurar la seva efectivitat. Relacionat amb aquest punt, també hi ha la creació d'un fons de garantia de dipòsits a nivell europeu que substitueixi els que mantenen els diferents estats. Aquests tenen suport, en darrera instància, de l'autoritat fiscal estatal i, en conseqüència, en el cas d'una

crisi bancària tindrien un impacte negatiu sobre la qualificació del deute i la solvència de l'estat afectat. Aquesta és la raó per la que és imprescindible un sistema d'assegurança de dipòsits a escala europea. El problema és que aquesta mesura implicaria una transferència de recursos cap als estats afectats per una crisi bancària. La gran dificultat per posar en marxa aquest mecanisme és que la situació bancària en alguns estats —Itàlia, per exemple— es percep ja com molt deteriorada i la resta dels estats no estan disposats a córrer el risc d'haver-se de fer càrrec d'aquest llegat enverinat.

L'altra gran reforma pendent té a veure en com evitar que l'acumulació de deute públic en els balanços dels bancs es converteixi en un factor de risc d'insolvència per a les entitats financeres. Una regulació financera més estricta per enfortir la capitalització dels bancs ha augmentat els incentius d'aquestes entitats per acumular deute públic, un actiu considerat sense risc. No obstant això, sense cap esquema de mutualització del deute dels estats de la zona euro —els eurobons, per exemple—, la crisi del deute al 2010

Encara hi ha reformes pendents que permetrien una major integració del mercat bancari i el trencament definitiu de la dinàmica de retroalimentació entre problemes dels bancs i el deteriorament de la situació fiscal dels països

ja va deixar clar que els mercats poden considerar que el bons dels estats de la UME tenen nivells de risc molt diferents, de manera que les primes de risc poden divergir de forma molt acusada. Això vol dir que els dubtes sobre la sostenibilitat del deute d'un país poden empitjorar els balanços dels bancs que mantenen aquests bons als seus balanços —en general els bancs del mateix estat— i comprometre la seva solvència. Hi ha dues possibles formes d'evitar aquesta nova interacció entre els problemes bancaris i fiscals dels estats. Per una part, la creació d'un actiu segur a nivell europeu, que molt probablement implicaria certs nivells de mutualització del deute dels diferents països. El problema d'aquesta solució és que alguns estats com Alemanya sempre s'han manifestat molt reticents a aquesta fórmula. Una segona possibilitat seria la fixació de límits a l'exposició dels bancs al deute públic dels diferents països, per evitar la concentració de riscos. El problema en aquest cas és l'oposició dels estats més endeutats que temen que això reduiria la demanda dels seus bons i faria augmentar els seus costos de finançament.

L'altre àmbit urgent de reforma és la política fiscal. Com ja s'ha esmentat anteriorment, aquesta és una parcel·la que en principi està reservada als diferents estats encara que, per evitar desequilibris que puguin afectar la política monetària del BCE, aquests estan restringits pels límits imposats pel PEC. Aquestes restriccions són justament un dels elements més controvertits de l'arquitectura institucional de la UME i alguns autors consideren que han estat responsables de les polítiques procícliques que han agreujat els efectes de les recessions econòmiques als estats membres de la UME. En aquest context molts economistes —alguns els teniu citats a la nota 7— han arribat a la conclusió que les polítiques fiscals estatals probablement són insuficients, especialment quan els estats que més necessiten els estímuls són també aquells que estan més endeutats i per tant també estan més restringits pels mercats de deute públic. Al 2017 el president francès Emmanuel Macron (1977) va avançar una proposta relativa a la creació d'un pressupost a nivell de la zona euro que permetés l'estabilització de la demanda agregada en aquells estats

que es veien més afectats per xocs econòmics negatius. La proposta no va ser massa ben rebuda per altres governs que, encapçalats per Alemanya, no veien la necessitat d'una política fiscal comuna i més aviat en destacaven el perill d'obrir la porta a la transferència de recursos fiscals entre els estats de la UME. L'existència o no d'una unió de transferències, que sempre ha estat un dels grans terrenys vedats de la integració europea per a estats com Alemanya o Finlàndia, és un tret definitori clau de la UE com a projecte d'integració. Sense aquesta característica la solidaritat interterritorial entre els estats membres esdevé molt limitada i aquests es veuen abocats a fer front a les conseqüències de les crisis econòmiques únicament amb els seus propis mitjans.

Tot i que en el present context polític de creixent euroescepticisme les possibilitats que aquest projecte avanci de manera decidida són més aviat escasses, alguns economistes europeus han destacat la necessitat que la política fiscal tingui un major protagonisme a nivell de la UME.⁷ En

7 Una visió més tecnocràtica des de la pròpia Co-

l'actual context de tipus d'interès del BCE que ja són extremadament baixos, la pregunta és si la UME està preparada per fer front a una nova recessió sense recórrer a la política fiscal. És des d'aquest punt de vista que cal entendre les nombroses propostes que plantegen complementar la continuació dels esforços cap a la major integració dels mercats de treball i capital i el compliment de les normes fiscals amb la creació d'instruments presupostaris comuns que permetin recolzar l'impacte dels estabilitzadors automàtics a nivell nacional en el cas que es produeixin xocs econòmics de gran impacte. Les propostes en aquest camp són molt diverses i van des de les més cautes —al maig del 2018 la Comissió Europea va proposar un fons d'estabilització que podria concedir

préstecs als estats que es trobesin sota els efectes d'un xoc negatiu— fins a les més agosarades que proposen l'existència de programes de protecció als desocupats a nivell de tota la UME.

Més, no menys, política europea de competència

La política de competència és un element fonamental del funcionament eficient dels mercats. L'actuació de les empreses ha de ser supervisada per organismes independents dels governs amb l'objectiu que no es donin escenaris en què companyies amb elevat poder de mercat es puguin aprofitar de situacions de baixos nivells de competència en un determinat sector. Això implica la persecució de les pràctiques empresarials destinades a la concertació de preus o el repartiment de mercats, la supervisió dels processos de fusió entre empreses, bloquejant aquells que donin lloc a corporacions amb una excessiva posició de domini del mercat o la regulació de preus, sobretot en aquells sectors on hi ha un nombre reduït d'empre-

ses i barreres a l'entrada de nous competidors.

Per totes aquestes raons molts economistes europeus han contemplat amb preocupació la reacció dels governs alemany i francès davant del bloqueig de la fusió d'Alstom i Siemens per part de la Comissió Europea, exercint el seu paper d'autoritat europea de la competència.⁸ Els dos governs, que havien donat el seu recolzament de manera entusiasta a aquesta operació, van anunciar la proposta de reformes orientades a un major control per part dels estats —i més que presumiblement, una relaxació— de la política de competència europea i, més específicament, de les autoritzacions de fusions empresarials amb l'objectiu d'evitar el bloqueig de la creació de grans empreses europees molt competitives a nivell planetari —els anomenats «campions» europeus.

8 L'anàlisi del cas i les seves derivades es pot trobar a LLOBET, «Choque de trenes en la Política de Competencia Europea», MOTTA i PEITZ «Competition policy and European firms' competitiveness» i REY i TIROLE, «Keep politics out of Europe's competition decisions». La major part d'aquests autors també van impulsar la publicació d'un manifest il·lustratiu titulat «More, not less, competition is needed in Europe».

missió Europea es pot veure a BUTI i CARNOT, «The case for a Central Fiscal Capacity in EMU». Una visió alternativa representativa de sectors de l'esquerra europea es pot trobar a HERR, PRIEWE i WATT *Still time to save the Euro: A new agenda for growth and jobs with a focus on the euro area's four largest countries*. Aquesta publicació —capítol 13— inclou el resum d'un influent informe elaborat per un grup d'economistes franco-alemanys que ha estat al centre de tots els debats recents sobre la qüestió, com per exemple a BÉNASSY-QUÉRÉ et al., «Reconciling risk sharing with market discipline: A constructive approach to euro area reform».

Les posicions de domini de mercat impliquen un funcionament ineficient dels mercats com a mecanismes d'assignació dels recursos i són, des d'aquest punt de vista, indesitjables socialment

En realitat, el problema de la política de competència i, en particular, de la política de fusions és més aviat el contrari. La Comissió Europea aprova de manera sistemàtica la gran majoria de fusions sense cap mena de condicionant i després d'investigacions que no s'allarguen més d'un mes. Al 2018 va aprovar 393 fusions —no en va bloquejar cap— i des que el 1990 es va adoptar la regulació de fusions a nivell europeu el nombre d'operacions congelades ha estat de menys de 30. Malgrat que el cas Alstom-Siemens ha aixecat molta polseguera, sembla del tot infundat parlar d'una política excessivament restrictiva per part de la Comissió Europea.

Encara més, aquests episodis es produeixen en un entorn on tot sembla indicar que el poder de mercat de les empreses dominants està creixent a molts sectors a un gran nombre d'estats, inclosos els integrants de la UE, com evidencien un seguit d'investigacions econòmiques recents. Aquests treballs demostren el creixement de diferents instruments que els economistes utilitzen per mesurar l'existència de posicions de domini als mercats, com ara els

marges comercials —la diferència entre preus i costos de producció— o les quotes de mercat de les majors empreses de cada sector.⁹

L'anàlisi microeconòmica més estàndard, que constitueix el suport teòric de la política de competència de la major part dels estats, descriu com en general les posicions de domini de mercat impliquen un funcionament ineficient dels mercats com a mecanismes d'assignació dels recursos i són, des d'aquest punt de vista, indesitjables socialment. Els economistes han demostrat que els mercats sense competència penalitzen els consumidors amb preus més alts i, per tant, majors dificultats per accedir al consum dels béns i menors nivells d'innovació. Més recentment, també els macroeconomistes s'han mostrat preocupats per la reducció de la competència i alguns autors han explicat com aquest fenomen pot estar darrere de la ben coneguda tendència decreixent de les rendes del treball com a proporció del PIB en un gran nombre

d'estats. Finalment, en cap cas no es pot deixar de banda en l'anàlisi de la política de competència el perill que representa per als sistemes democràtics l'existència d'un nombre creixent d'empreses grans i de forta rellevància econòmica i, per tant, també d'una gran influència política.

Un aspecte clau d'aquesta discussió que no podem oblidar és que, a dia d'avui, les vint principals empreses tecnològiques al món són nord-americanes o xineses. En aquest sentit, és del tot normal que les autoritats econòmiques dels diferents estats europeus es preocupin pel relatiu declivi de les seves empreses i les dificultats que semblen tenir per competir amb èxit als mercats internacionals. La pregunta rellevant que caldria formular-se és si promoure fusions que redueixin la competència és la millor recepta per aconseguir empreses més eficients, competitives i innovadores o, pel contrari, l'efecte que s'aconseguiria amb aquestes mesures és justament el contrari. Tal com argumenten la majoria dels autors que hem citat en aquest article —i és un punt de vista que comparteixo plenament—, els guanys en competitivitat de les em-

⁹ Giné, «¿Alérgicos al poder de mercado?» i LLO-BET, «Choque de trenes en la Política de Competencia Europea», proporcionen detalls més concrets del contingut d'aquests treballs.

La preocupació dels governants europeus ha de centrar-se en aconseguir que l'economia de la UE sigui de les més competitives i inclusives del món, cosa que reclama també l'existència d'un entorn macroeconòmic estable

preses europees, per ser inclusius per a tota la població i sostenibles en el temps han de venir donats per altres factors com el foment de la innovació, la promoció de la recerca i el desenvolupament, l'atracció del talent i la formació dels treballadors o la supressió de barreres a la lliure circulació i la compleció del mercat únic.

Conclusions

En darrera instància la preocupació dels governants europeus ha de centrar-se en aconseguir que l'economia de la UE sigui de les més competitives i inclusives del món, cosa que reclama també l'existència d'un entorn macroeconòmic estable.

Tot i que després de la crisi de deute sobirà les enquestes indiquen que el suport de l'opinió pública a l'euro és notable —més del 60% de la ciutadania opinen que la moneda única és bona per al seu estat i un 75% creuen que és bona per a la UE—, és molt important que l'arquitectura institucional de la zona euro es doti de mecanismes que la protegeixin contra els efectes d'una possible

nova crisi. La unió bancària és imprescindible per contrarestar els efectes d'amplificació sobre l'economia d'un xoc negatiu i la possibilitat de tenir mecanismes d'actuació fiscal a nivell de la UME permetria tenir més marges d'actuació per estimular l'economia dels estats afectats per una recessió. En el marc de la UME, però, sempre és molt important que aquestes reformes no es puguin interpretar com un increment dels incentius a mantenir polítiques poc responsables i oportunistes per part d'alguns governs. Això molt probablement provocaria recels a altres estats i obriria escletxes en el suport polític del projecte europeista.

De la mateixa manera, no sembla que la concentració de poder econòmic en mans de grans empreses sigui la manera més efectiva, sostenible, equitativa i políticament popular de contribuir a la millora de la competitivitat del sistema productiu europeu, condició imprescindible per assolir elevats nivells de prosperitat material. És necessària una estratègia de competitivitat més inclusiva que permeti repartir aquests nivells de benestar a tots els segments de la població. ■

■ Bibliografia

BALDWIN, Richard i GIAVAZZI, Francesco. *The Eurozone Crisis: A Consensus view of the causes and a few possible solutions*. [en línia]. Londres: CEPR Press, 2015. Disponible a <www.voxeu.org>.

BÉNASSY-QUÉRÉ, Agnès (et al). «Reconciling risk sharing with market discipline: A constructive approach to euro area reform» [en línia]. *A CEPR Policy Insight* núm. 91, 2018. Disponible a: <www.cepr.org>.

BRUNNERMEIER, Markus K., (et al). *The Euro and the battle of ideas*. Princeton: Princeton University Press, 2016.

BUTI, Marco i CARNOT, Nicolas. «The Case for a Central Fiscal Capacity in EMU» [en línia]. 2018. Disponible a: <www.voxeu.org>.

EMERSON, Michael (et al.). *One Market, One Money (An evaluation of the potential benefits and costs of forming an Economic and Monetary Union)*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

GINÉ, Mireia. «¿Alérgicos al poder de mercado? I». 2018. Disponible a: <www.nadaesgratis.es>.

HERR, Hansjörg, PRIEWE, Jan i WATT, Andrew (eds). *Still Time to Save the Euro: A new agenda for growth and jobs with a focus on the euro area's four largest countries*. *A Social Europe*, 2019. Disponible a: www.socialeurope.eu.

LLOBET, Gerard. «Choque de trenes en la Política de Competencia Europea» [en línia].

2019. Disponible a: <www.nadaesgratis.es>.

MOTTA, Massimo i PEITZ, Martin. «Competition policy and European firms' competitiveness» [en línia]. 2019. Disponible a: <www.voxeu.org>.

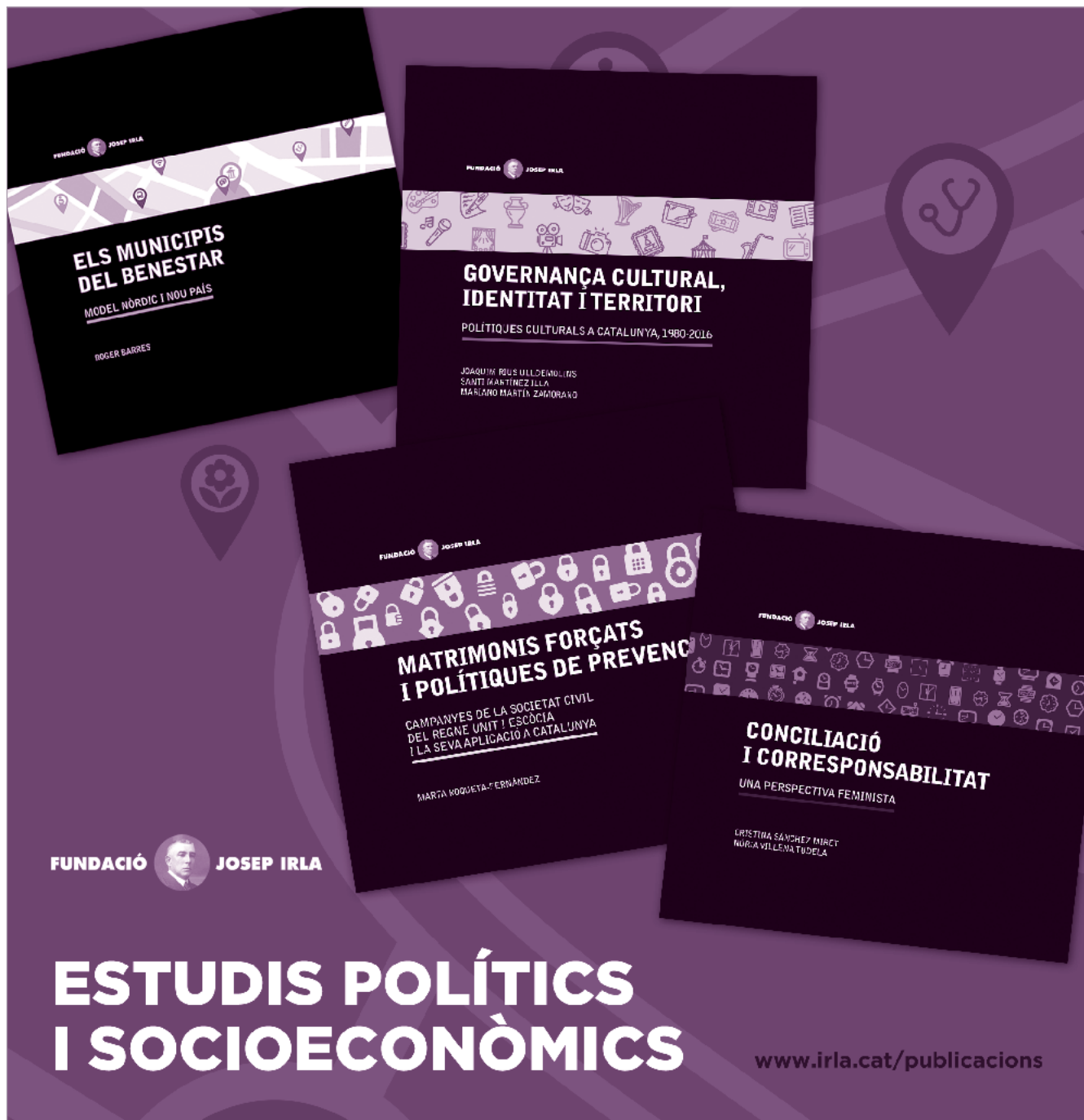
PISANI-FERRY, Jean. *The Euro Crisis and its aftermath*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

REY, Patrick i TIROLE, Jean. «Keep Politics Out of Europe's Competition Decisions» [en línia]. 2019. Disponible a: <www.project-syndicate.org>.

SINN, Hans-Werner. *The Euro Trap. On Bursting Bubbles, Budgets, and Beliefs*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

STIGLITZ, Joseph E. *The Euro and its Threat to the Future of Europe*. Londres: Allen Lane, 2016.

TAFUNELL, Xavier. «España en la Eurozona: Crecimiento sin modernización». A GUIRAO, Fernando i PICH Mitjana, Josep (eds.) *¿Una Unión Europea en Crisis? Reflexiones para un debate urgente*. Madrid: Catarata, 2019.

connexions

Europa davant la immigració: vells reptes, noves solucions

vista prèvia >

L'extrema dreta populista s'ha fet un lloc a la taula dels partits europeus durant els últims anys. Un dels factors que l'ha catapultat és el seu rebuig a la immigració i a les polítiques d'acollida. La sacsejada que ha produït aquest moviment influït també en els partits tradicionals, que en algunes ocasions han endurit les seves posicions, renunciant als valors fundacionals de la UE. La immigració no apareix ni desapareix, sinó que és; el que cal és veure quina resposta s'hi dona, i com es fa front al discurs d'odi de l'extrema dreta tot respectant les línies vermelles que donen la raó de ser a la UE: el respecte pels drets humans universals.

Núria Franco-Guillén

Investigadora postdoctoral a la Aberystwyth University

nuf@aber.ac.uk

Les darreres eleccions generals italianes de 2018 donaren el govern a la coalició entre el populista Movimento 5 Stelle [Moviment 5 Estrelles] i l'extrema dreta de la Lega Nord [Lliga Nord], liderada pel que després seria nomenat vicepresident i ministre d'Interior del nou govern italià, Matteo Salvini (1973). La seva arribada marcà un punt d'inflexió en la política italiana pel que fa a la recepció i/o rescat dels vaixells a la deriva del mar Mediterrani. Tanmateix, és en aquesta mateixa Itàlia on no pocs alcaldes i regidors mobilitzaven tants mitjans com tenien a l'abast per acollir les persones que així ho necessitaven, fins i tot en algunes ocasions desafiant el govern estatal.¹ Mentrestant, els ciutadans de Nàpols elaboraven un vídeo basat en cartes reals enviades per veïns de la ciutat a l'Ajuntament tot expressant el seu suport als demandants d'asil i llur disposició a ajudar en la mesura que els fos possible. El cas d'Itàlia il·lustra la complexitat dels vincles entre la dreta populista, les percepcions sobre la immigració, i gestió de fluxos, així com la interdependència entre tots ells. Aquesta complexitat,

i els seus efectes col·laterals, és el gran repte que ha d'enfrontar l'Europa dels propers anys en relació amb la immigració.

No són reptes nous. L'extrema dreta, definida en termes amplis, fa dècades que existeix. Els fluxos migratoris, la immigració com a fenomen, és tan antic que s'utilitza com a factor per a explicar l'origen del que som, com som, i com hem arribat fins avui com a espècie humana. El racisme i la xenofòbia tampoc són nous. Aquests reptes, malgrat ser vells coneguts per la ciutadania, polítics i institucions públiques, no han acabat de trobar solucions òptimes. El mateix, cal dir, passa amb l'atur, la igualtat de condicions o el preu de l'habitatge a les ciutats. Tots aquests són aspectes que els poders públics porten legislatures i legislatures intentant, amb menor o major interès, resoldre. Totes elles són qüestions que la ciutadania insisteix a posar al capdamunt de les llistes de les principals preocupacions, baròmetre rere baròmetre.

Aquest article té per objectiu repassar els reptes que afecten avui Europa, i que haurà d'afrontar en el

proper cicle que iniciarà el Parlament Europeu, pel que fa a la temàtica de les migracions.

Fluxos migratoris

Europa, pels avantatges econòmics i socials que presenta, és un pol d'atracció internacional. Les fins ara incontestades garanties democràtiques i de llibertat presents a la majoria d'estats del continent s'afegien als avantatges materials. El gràfic 1 mostra l'evolució dels fluxos migratoris arribats als països europeus durant la darrera dècada. Tal com podem comprovar, malgrat la crisi financera global, les arribades d'immigrants mai s'han aturat.

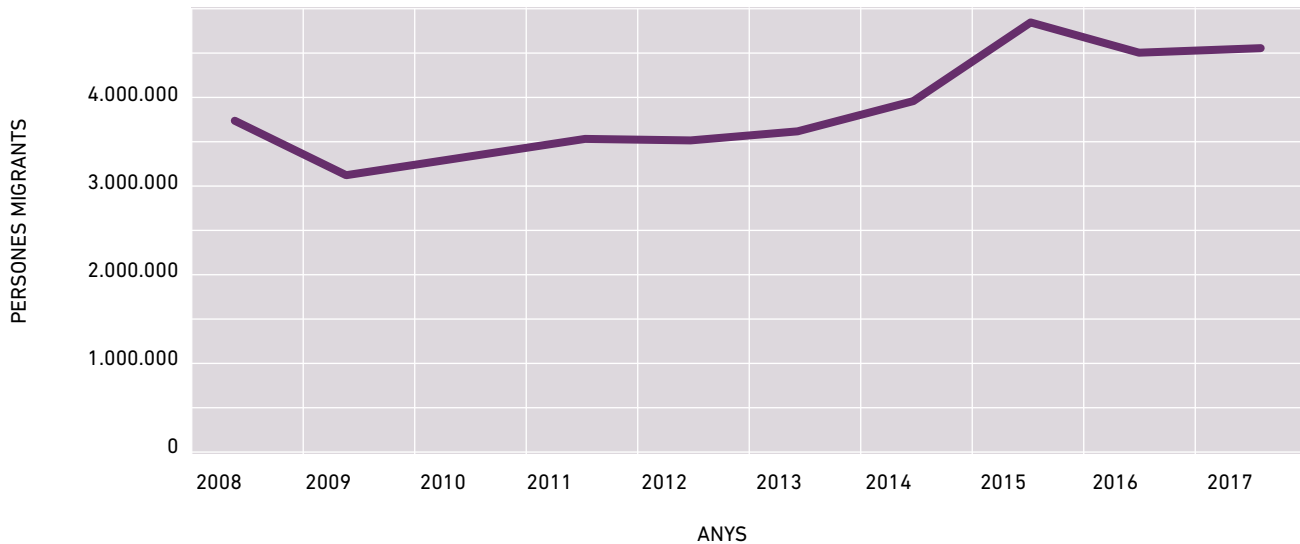
Els fluxos migratoris formen part estructural, i no conjuntural, de la realitat tant a Europa com més enllà de les seves fronteres. La recerca ens proporciona actualment una multitud de teories que intenten explicar el perquè dels moviments migratoris, així com la seva permanència.² Cal

1 PACHO, «Un grupo de alcaldes italianos se rebela contra Salvini por su ley de seguridad».

2 Per a un repàs de les principals teories podeu consultar, per exemple, la revisió de MASSEY (et al.): «Theories of International Migration».

La teoria de la causalitat acumulada ens explica que la perpetuació de moviments migratoris es deu a l'agregació dels efectes que tenen els factors que en van causar l'inici

Gràfic 1. Evolució de l'arribada de persones migrants a Europa, 2008-2017.

Font: Eurostat, 2019.³

separar per un costat els factors que impulsen les persones a moure's, i els que reforcen determinats corredors migratoris. En altres paraules, les circumstàncies que causen l'inici d'un determinat moviment de població del país A al país B, poden canviar, mentre que el flux global de persones es manté ja que hi ha altres factors que

incideixen en la perpetuació dels també anomenats sistemes migratoris.

De totes aquestes teories, val la pena destacar la teoria del geògraf anglès Ernst Georg Ravenstein (1834-1913), desenvolupada a finals del segle XIX,⁴ coneguda avui en dia com els *push & pull factors* [factors d'atracció i expulsió].

Aquesta explica les decisions individuals de migrar a partir d'un marc de factors d'expulsió —*push*— del país d'origen, com ara la pobresa, l'atur, els conflictes armats al país d'origen, determinades condicions del sistema polític que donen lloc a la persecució de persones degut a llurs condicions individuals —com ara la sexualitat, la religió o l'ètnia; i els factors d'atracció —*pull*— del país de destí,

³ EUROSTAT, «Immigration by age group, sex and country of birth».

⁴ RAVENSTEIN, «The Laws of Migration».

Les migracions són un fet social estructural i permanent de qualsevol comunitat al món. El que varia amb el temps no n'és l'existència o l'absència, sinó possiblement la direccionalitat, el volum, o la composició

com les oportunitats laborals, d'estudi, les condicions polítiques... Alguns d'aquests factors, alhora han sigut objecte d'ampli estudi, com és el cas dels mercats laborals. Així doncs, posant per exemple la teoria neoclàssica: degut a les diferències salarials entre el país A i el país B, s'originarien fluxos de migrants que abandonarien el país A per cobrar salaris més alts al país B. Aquesta teoria fa una passa més i prediu que un cop s'igualin els salaris, el flux migratori desapareixerà. La història ens mostra que això no és així i que, si bé el salari o les oportunitats laborals són factors importants, n'hi ha d'altres que es conjuren per donar origen a les migracions. Així mateix, les repercussions mateixes que els moviments migratoris tenen en les societats tant d'acollida com d'origen ajuden a explicar el fet que, malgrat canvis, per exemple, en els nivells d'atur, els fluxos es mantinguin.

La teoria de la causalitat acumulada ens explica que la perpetuació de moviments migratoris es deu a l'agregació dels efectes que tenen els factors que en van causar l'inici. Aquests, es retroalimenten i fan que

un sistema migratori se sostingui en el temps. Per exemple, quan una persona migra —ben sovint fruit de l'estratègia de supervivència d'un nucli familiar—, aquesta tendeix a enviar a la família part dels ingressos del seu treball en el país de recepció. La millora en la capacitat adquisitiva relativa d'aquella família incentivarà altres famílies a prendre la decisió de migrar, ajudant així a perpetuar el flux. Així mateix, amb aquests ingressos extra la família es pot plantejar, per diversificar el risc, invertir en la compra de terra conreable i maquinària, la qual cosa redueix la necessitat d'una mà d'obra que optarà per migrar. Per altra banda, com exemple d'efectes acumulats en destí, una sèrie de llocs de treball que gradualment ocupen persones immigrades acaben rebent l'estigma de «treball d'immigrants», de manera que les persones autòctones deixen de voler-lo exercir. Això mateix fa que a la fi, independentment del nivell d'atur o dels salaris pagats, el país receptor mantingui la demanda d'immigrants. És per aquesta concatenació de circumstàncies —i d'altres— en mutu reforç que parlem de causalitat acumulada.

El que la recerca ens demostra amb aquestes i altres teories —que per limitacions d'espai no podem comentar—, és que les migracions són un fet social estructural i permanent de qualsevol comunitat al món. El que varia amb el temps no n'és l'existència o l'absència, sinó possiblement la direccionalitat, el volum, o la composició. Durant la primera part del segle XX, els països europeus passen de ser emissors a receptors d'immigrants, i els fluxos d'entrada passen de tenir uns orígens en d'altres països europeus, a tercers països d'altres continents. En conclusió, els fluxos migratoris no són en sí mateixos el principal repte que cal enfrontar, sinó la gestió que se n'ha fet fins ara.

La fundació de la UE ha implicat canvis importants en els fluxos migratoris, tant interns, com arribats de fora de la Unió. El mercat comú i la zona Schengen fan desaparèixer les fronteres internes i creen una nova frontera corresponent als límits polítics de la UE. Els països de la riba nord del Mediterrani reben nombroses persones diàriament, algunes amb intenció d'establir-s'hi, i d'altres amb la intenció de continuar

L'externalització de les fronteres per part de la UE és un conjunt de pràctiques orientades al control de fluxos migratoris que desplacen part de la responsabilitat del control fronterer a tercers països

cap al nord del continent. Una de les respostes més destacables per part de la UE és l'anomenada externalització de les fronteres.⁵ Es tracta d'un conjunt de pràctiques orientades al control de fluxos migratoris que desplacen part de la responsabilitat del control fronterer a tercers països mitjançant, entre d'altres, la celebració d'acords de cooperació condicionada i/o de readmissió. Algunes d'aquestes pràctiques són dutes a terme pels propis estats, sent-ne els del sud d'Europa parts principals, mentre que d'altres mesures són directament gestionades per la UE. En aquest segon cas, els acords amb tercers països capaciten en algunes ocasions a la European Border and Coast Guard Agency [Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes] (Frontex) per realitzar operacions en territori de tercers estats.⁶

Quan a través d'un acord amb un tercer estat es delega aquest control

fronterer, la UE i/o l'estat membre deixa d'exercir tutela sobre una mínima garantia dels drets fonamentals de les persones subjectes a control fronterer en el tercer estat. Molts d'aquests estats tenen uns estàndards de respecte pels drets humans per sota del que un ciutadà europeu consideraria acceptable, però la mateixa externalització situa les violacions de drets en un espai que esdevé impune.⁷ Així mateix, a la pràctica s'intervé la sobirania dels tercers estats i el condicionament de les polítiques de cooperació influeix alhora en les prioritats de despesa dels mateixos —en tant que protegir la seguretat de la frontera europea esdevé una prioritat. Aquestes pràctiques, han suscitat reaccions adverses per part d'entitats de la societat civil, sobretot en matèria de drets humans. Aquests qüestionaments estan també relacionats amb el tracte a les persones interceptades pels cossos policials, les condicions de la seva detenció en els famosos Centres d'Internament d'Estrangers (CIE) i la posterior gestió del seu retorn. Tot plegat, tant a nivell col·lectiu com en els casos

individuals dels estats membres, ha donat lloc a mobilitzacions en contra d'aquestes pràctiques. Un exemple a Catalunya va ser la campanya de 2016 «Tanquem els CIE».⁸

Menció a part pel que fa a la gestió dels fluxos migratoris mereix l'anomenada crisi dels refugiats. Els tractats internacionals en la matèria i els acords preexistents de l'espai Schengen van resultar inadequats per a donar una resposta efectiva a l'increment d'arribades per part dels demandants d'asil, que s'acumulaven, sovint en condicions indignes, als països del sud d'Europa. Les lentes negociacions entre els estats membres per establir quotes d'acollida, contrastaven amb una sensació d'urgència constatada per la societat civil. Així, mobilitzacions en favor de l'acollida de refugiats tingueren lloc a diverses ciutats arreu del continent, com per exemple la manifestació celebrada a Barcelona sota el lema «Volem acollir». Les respostes europees han quedat certament allunyades del que es podria esperar. Un exemple n'és el polèmic acord celebrat amb Turquia

⁵ Es recomana la lectura de: GABRIELLI, «La Externalización europea del control migratorio».

⁶ Veure, per exemple, l'acord celebrat entre Albània i la UE l'octubre de 2018: EUROPEAN COMMISSION, «Gestión de las fronteras: la UE firma un acuerdo con Albania sobre cooperación con la Guardia Europea de Fronteras y Costas».

⁷ FEDELE, *The land between*.

⁸ Veure'n el detall a: <www.tanquemelscie.cat>.

el 2016 en virtut del qual els demandants d'asil arribats a Grècia podrien ser reenviats a Turquia en cas que la seva sol·licitud fos denegada. Van ser nombroses les crítiques jurídiques, relatives als drets humans, i relatives al qüestionament de Turquia com a país segur.

Finalment, la gestió de la primera acollida dels demandants d'asil i refugiats ha mostrat un ampli marge de millora. En el cas de l'Estat espanyol, per exemple, trobem un sistema que per una banda pretén fomentar la ràpida incorporació de la persona a les estructures sociolaborals, però que, tal com han argumentat experts, no respon a la realitat de llurs situacions personals, de manera que una vegada esgotats els terminis que el sistema de recepció estableix, tendeix a deixar el demandant d'asil en una situació de vulnerabilitat.⁹

La recerca ens mostra que encara que canviïn les circumstàncies, els fluxos migratoris es mantenen. I la realitat ens ha mostrat també que no

només es mantenen, sinó que Europa no ha aconseguit donar respostes acceptables tant per als immigrants, com per a la societat d'acollida. El repte, en conclusió, consisteix a aprendre dels errors i buscar mecanismes de coordinació i cooperació entre els estats de la UE per donar respostes als fluxos migratoris que assegurin, en primer lloc, el tractament transparent i digne de les persones que arriben.

El rebuig a la immigració i el progrés dels partits de dreta populista

L'arribada de persones d'arreu del món troba tot tipus de respostes per part de la societat d'acollida, tant a nivell individual, com a nivell polític i institucional. En algunes ocasions aquestes respostes han sigut de caire negatiu, excloent i/o racista. El rebuig a la immigració és un —per no dir, el— gran repte —per no dir problema— que ha d'afrontar Europa durant els propers anys. A la majoria d'estats i regions europees, la immigració, així com les persones d'origen immigrant representen proporcions suficientment rellevants del total de la població. El racisme, el prejudi-

ci, i la discriminació sistemàtica d'un grup minoritari de la població d'un estat posa en una situació crítica la cohesió i la pau social. El manteniment de la cohesió i la pau social és la funció principal de qualsevol estat del món, i el racisme, el prejudici i la discriminació sistemàtica d'un grup minoritari de la població posen en una situació crítica aquests pilars.

Segons dades d'Eurostat, el 2017 hi havia aproximadament 618.000 immigrants en situació administrativa irregular, en contrast amb els més de 21 milions d'immigrants amb permisos de residència.¹⁰ Aquestes dades, però, disten de la percepció de molts europeus. El darrer Eurobaròmetre especialment dedicat a la integració de la immigració, publicat el 2018,¹¹ mostra que només un 40% dels europeus consideren que hi hagi més immigrants «legals» que «il·legals» —utilitzant la terminologia de l'informe. A més, quatre de cada deu europeus consideren que la immigració de fora de la UE és més

⁹ GARCÉS MASCAREÑAS, «Casa Nostra, Casa Vostra?».

¹⁰ Veure dades d'immigració administrativa irregular a: <www.appso.eurostat.ec.europa.eu>.

¹¹ COMISSIÓ EUROPEA, «Integration of immigrants in the European Union - 2017».

Els partits que formen part de l'extrema dreta comparteixen un tret característic, almenys entre els que electoralment reeixits: el clar posicionament contra la immigració

un problema que una oportunitat. La proporció empitjora a mesura que ens apropem als països del sud, i de l'est de la UE. Aquests tipus de preguntes ens indiquen que hi ha una part important de la població europea que sobredimensiona els immigrants i els veu potencialment com un problema. Cal remarcar que aquesta no és majoritària, però no per minoritària perd importància.

L'oposició pública a la immigració ha vingut acompanyada de la incursió de la família de partits, que el polítleg i expert en els moviments d'extrema dreta Cas Mudde (1967)¹² anomena dreta radical populista.¹³ Segons la també politòloga Elisabeth Ivarsflaten, els partits que formen part d'aquesta corrent política comparteixen un tret característic, almenys entre aquells que han esde-

vingut electoralment exitosos: el clar posicionament contra la immigració.¹⁴ Aquests partits han incrementat la seva presència a molts estats europeus, i tenen un potencial per continuar aquesta tendència.

El creixement de la dreta populista representa un problema tant pel que fa a la immigració, com respecte al futur del projecte de la UE. Aquests tipus de partits, que actualment trobarem materialitzats en el cas de l'Estat espanyol en Vox, despleguen un discurs contra la immigració que apel·la a emocions i pors compartides per segments de la població. Aquestes es poden agrupar, a grans trets, en les anomenades amenaces econòmiques —«els immigrants ens roben la feina»— i culturals —«els immigrants amenacen la nostra cultura i valors». Ben sovint, els discursos s'emmarquen en valors i idees amb les quals el potencial votant es pot identificar fàcilment, com és la llibertat, la igualtat entre homes i dones, la meritocràcia, o la nació en tant que grup de pertinença comuna

i destí compartit. És a partir d'aquí que es poden alinear aquests marcs mentals en contra d'un «altre» extern, de fora, que és descrit en el discurs antiimmigració com algú que posa en perill aquests marcs compartits, legitimant d'aquesta manera el rebuig que sent l'individu. En altres paraules, en seleccionar determinats aspectes de la realitat, amb els quals les persones es poden identificar, s'acaba promovent una visió particular de la immigració, així com la manera en què s'avalua moralment o la manera en què cal respondre-hi.¹⁵

En paral·lel, la resposta de les institucions públiques no sembla haver ajudat molt a combatre aquestes percepcions. A nivell institucional, determinades polítiques restrictives, com per exemple les mencionades a la secció anterior reforcen un discurs de securització de la immigració —situant-la com una amenaça a la seguretat. Alhora, la cobertura

12 MUDDE, *Populist radical right parties in Europe*.

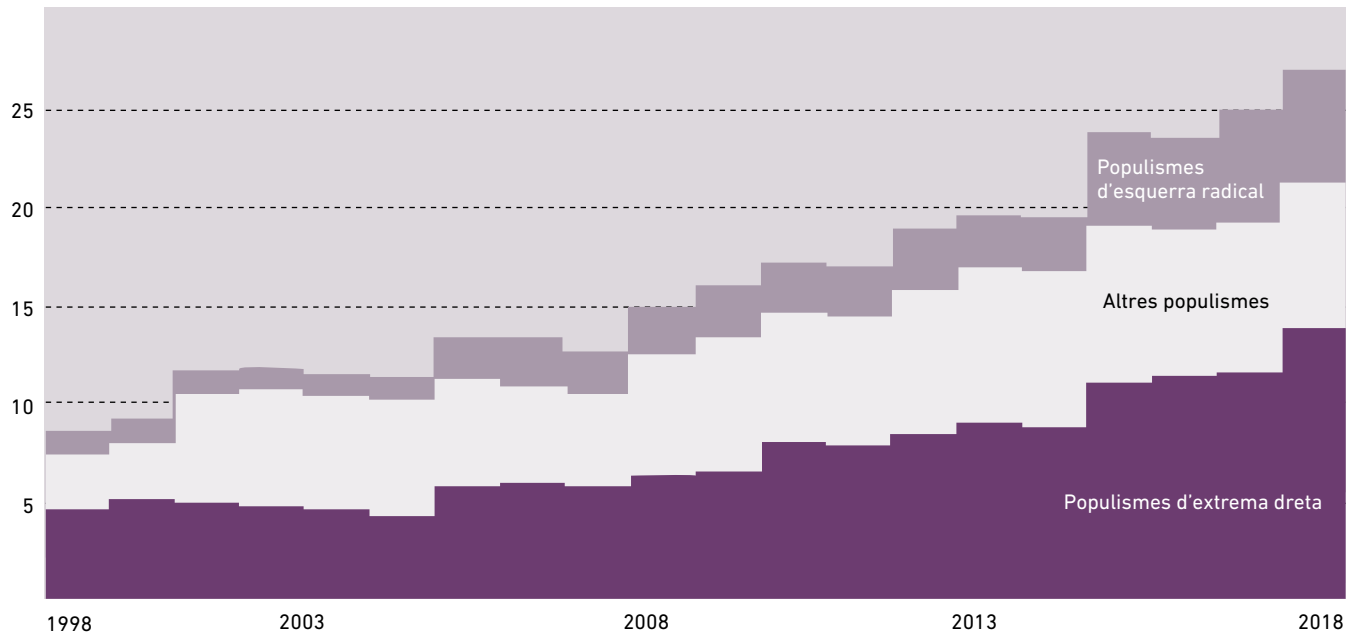
13 El populisme no és quelcom propi de la dreta o de l'esquerra, sinó que n'és transversal. És important en aquest punt recordar la definició de populisme. Una de les definicions més acceptades en la recerca politològica és la proposada per Mudde, segons la qual es tracta d'una ideologia política que considera que la societat està dividida en dos grups homogenis i antagonics; el «poble pur» i les «corruptes elits», i que defensa que la política hauria de ser una expressió de la voluntat general del poble. MUDDE, «The Populist Zeitgeist».

14 IVARSFLATEN, «What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases».

15 Aquesta idea d'emmarcar els discursos —en anglès, *framing*— prové dels estudis en comunicació. Entre els exemples en l'estudi dels efectes del *framing*, es pot consultar RASINSKI, «The effect of question wording on public support for government spending».

Les pors a la immigració es poden agrupar en les anomenades amenaces econòmiques «els immigrants ens roben la feina»; i culturals «els immigrants amenacen la nostra cultura i valors»

Gràfic 2. Evolució del vot populista a Europa, 1998-2018 (%).

Font: The Guardian.¹⁶

i el llenguatge mediàtic —com per exemple, parlar d'allaus de persones saltant tanques— col·laboren en la legitimació d'aquest discurs que la dreta populista després explota, servint-se tant de mitjans tradicio-

nals com de xarxes socials com a altaveus. Finalment, la resposta de la resta de partits no sempre ajuda a desinflamar aquestes ansietats. Sovint els partits hegemònics, en un intent de prevenir els fluxos de vots cap a aquests partits, adopten estratègies que acaben, de fet, reforçant els prejudicis cap a la immigració, i

situant-los al cap de la llista de preocupacions ciutadanes.¹⁷

A aquest problema s'hi suma l'extensió del fenomen a les xarxes soci-

¹⁶ LEWIS (et al.), «Revealed: One in four europeans vote populist».

¹⁷ Per a veure com té lloc aquest fenomen, consultar MEGUID, «Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success».

La cobertura i el llenguatge mediàtic col·laboren en la legitimació d'aquest discurs que la dreta populista després explota, servint-se tant de mitjans tradicionals com de xarxes socials com a altaveus

als. A través d'aquestes es difonen missatges senzills sovint acompanyats de dades falses o manipulades, de manera que determinades idees respecte a la immigració es retroalimenten i consoliden. És a les xarxes socials on es difonen nombrosos discursos racistes i d'odi, que en ocasions inciten a la violència, tant cap a immigrants, com cap a minories ètniques. Per exemple, fou a través de Facebook, Twitter i 8chan que el terrorista blanc, Brenton Harrison Tarrant (1990), responsable dels tirotejos a dues mesquites de Christchurch —a Nova Zelanda— el 15 de març del 2019, difongué el seu «manifest» abans de la matança.

Els prejudicis, i les percepcions negatives respecte a la immigració es troben a l'arrel del tractament discriminatori i, en casos extrems, violent cap a les persones d'origen immigrant, i és per aquest motiu que cal combatre'ls. També es troben, juntament amb d'altres factors que per manca d'espai no es tracten aquí, en els motius per votar els partits d'extrema dreta, els quals són corresponsables de la difusió de discursos racistes i d'odi que retroalimenten el prejudici. Combatre'l, per

tant, hauria de ser una prioritat per a una Europa que es vulgui lliure de violència.

Conclusions

En aquest article ens demanàvem una reflexió sobre quins eren els principals reptes que hauria d'afrontar Europa en els propers anys pel que fa a la immigració.

El repte no són els fluxos migratoris en si mateixos, ja que aquests, com he intentat resumir, senzillament, són. Assumint que mai hi haurà un mur prou alt o un mar prou agitat que satisfaci a qui els vulgui fer desaparèixer, el repte es troba en redreçar els errors comesos en la seva gestió. Aquesta aproximació té un punt de partida bàsic, però que alhora troba un nivell de compliment dubtós: el respecte i la garantia dels drets humans.

A partir d'aquí es poden emprendre determinats esforços en una o altra direcció. La UE necessita uns majors nivells de coordinació i cooperació entre els estats a nivell de la gestió de fronteres i dels fluxos migratoris,

tal com la deficient gestió de la crisi dels refugiats ha posat en evidència. En un pla ideal, els mecanismes de coordinació i cooperació han d'incorporar els diferents nivells governamentals que, d'una manera o altra, són responsables de la provisió de serveis de primera acollida de les persones immigrants.

El principal obstacle perquè això passi és la resistència dels estats a cedir la seva sobirania en quelcom que, tal com ja apuntava Hannah Arendt (1906-1975), és tan intrínsec en la naturalesa de l'estat: el determinar qui n'és i qui no n'és súbdit. Per aquest motiu és necessari l'arbitratge per part de les institucions europees entre els interessos divergents dels estats membres, i que alhora supervisin i monitoritzin el compliment d'uns estàndards mínims de comportament dels actors implicats en la gestió de fluxos migratoris, incloent-hi Frontex. Aquests estàndards mínims són: el compliment de la legalitat vigent, la transparència en la gestió i, insistint, la garantia dels drets humans.

Pel que fa als prejudicis cap a la immigració, la feina per fer es resumeix

A través de les xarxes es difonen missatges senzills sovint acompanyats de dades falses o manipulades, de manera que determinades idees respecte la immigració es retroalimenten i consoliden

en contrarestar els discursos que legitimen pensaments i accions de caire racista i discriminatori. Com aconseguir-ho és una qüestió més complicada. Si bé existeixen instruments encaminats a aconseguir aquest objectiu, tant a nivell legislatiu, amb la directiva europea per a la no-discriminació, com a nivell d'implementació de polítiques públiques i accions encaminades a reduir els prejudicis; a destacar la famosa estratègia antirumors iniciada a la ciutat de Barcelona, i promoguda com a bona pràctica a nivell europeu.¹⁸ Cal per un costat invertir més esforços en monitoritzar i avaluar l'impacte tant a nivell legislatiu com a nivell social d'aquestes propostes, i enfortir una estratègia que passi per reforçar els marcs mentals que valoren la diversitat, i contrarestar els que la condemnen. En serien exemple la recopilació i publicació de dades sobre la diversitat als llocs de treball, com fan per exemple les universitats al Regne Unit. D'altra banda, es fa imprescindible el seguiment de la generació i transmissió dels discursos d'odi i discriminació entre la població. És cert que en alguns ca-

sos els mitjans de comunicació són responsables directes d'amplificar i distribuir aquests discursos, però cada vegada més seran les xarxes socials que hi col·laboraran.

Són necessaris també acords polítics i socials entre els actors responsables de promoure discursos, i per tant, crear opinions. Acords que ajudin a orientar com es poden transmetre idees que no generin sentiments negatius que posin en perill la pau social. Insistir en la estigmatització del racisme i el prejudici és una via, però no l'única. Posar en valor la diversitat n'és una altra, i dins d'aquesta, insistir també en el debat moral. Si bé és cert que la immigració comporta beneficis tant econòmics com culturals a les societats d'acollida, és possible que precisament fer d'aquestes idees el centre del contradiscurs, en una era de les anomenades *fake news* on tot és contestable, potser el que cal és retornar a fer ús dels arguments morals universals en els que tots podem estar d'acord. ■

18 Veure <www.coe.int>.

■ Bibliografia

COMISSIÓ EUROPEA. «Integration of immigrants in the European Union – 2017» [en línia] Special Eurobarometer. European Commission, 2018. Disponible a: <www.ec.europa.eu>.

COMISSIÓ EUROPEA, «Gestión de las fronteras: la UE firma un acuerdo con Albania sobre cooperación con la Guardia Europea de Fronteras y Costas» [en línia]. Disponible a: <www.europa.eu>.

EUROSTAT, «Immigration by age group, sex and country of birth» [en línia]. Disponible a: <www.appso.eurostat.ec.europa.eu>.

FEDELE, David. *The land between*. El film es pot consultar a: <www.thelandbetweenfilm.com>.

GABRIELLI, Lorenzo. «La Externalización europea del control migratorio: ¿La acción española como modelo?» [en línia]. A *Anuario CIDOB de la Inmigración*. 2017, p.123–152. Barcelona: CIDOB Foundation, 2017. Disponible a: <www.cidob.org>.

GARCÉS, Blanca. «Casa Nostra, Casa Vostra? Accés a l'habitatge de Sol·licitants d'asil i Refugiats a Catalunya» [en línia]. A *CIDOB Opinió*, 2018. Disponible a: <www.cidob.org>.

IVARSFLATEN, Elisabeth. «What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases». A *Comparative Political Studies* 41, núm. 1, p.3–23, 2018.

LEWIS, Paul (et al.). «Revealed: One in four europeans vote populist». A *The Guardian*, 20

de novembre 2018. Disponible a: <www.theguardian.com>.

MASSEY, Douglas (et al.). «Theories of international migration: A review and appraisal» [en línia]. A *Population and Development Review* 19, núm 3, 431–466, 1993. Disponible a: <www.doi.org>.

MEGUID, Bonnie. «Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success». A *American Political Science Review* núm. 3, 347–359, 2005. Disponible a: <www.doi.org>.

MUDDE, Cas. *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

MUDDE, Cas. «The Populist Zeitgeist» [en línia]. *Government and Opposition* 39. Núm. 4, p.541–563. Disponible a: <www.doi.org>.

PACHO, Lorena. «Un grupo de alcaldes italianos se rebela contra Salvini por su ley de seguridad». A *El País*, gener 2019.

RASINSKI, Kenneth. «The effect of question wording on public support for government spending» [en línia]. A *Public Opinion Quarterly* 53. Núm. 3, p.388–394. 1989. Disponible a: <www.doi.org>.

RAVENSTEIN, Ernst Georg. «The laws of migration» [en línia]. A *Journal of the Statistical Society of London* 48, núm. 2, 167–235. 1885. Disponible a: <www.doi.org>.

connexions

Apunts breus sobre la democràcia a Europa: reptes i sortides

vista prèvia >

L'escenari polític europeu s'ha vist sacsejat amb la irrupció de partits i discursos d'arrel populista que impugnen principis i valors democràtics i lamineu les institucions representatives arreu del continent. Però, és aquesta, realment, l'única resposta possible a la creixent apatia electoral i a la desconfiança en les institucions? La Unió Europea té al davant el gran repte de dissenyar institucions que articulin les capacitats polítiques de la ciutadania en tots els nivells, i construir així un veritable *demos* europeu. Perquè, en definitiva, sense més democràcia no hi haurà més Europa.

Marta Poblet

Professora de la Royal Melbourne Institute of Technology

@mpoblet

La UE viu un moment especialment complex. Un repte inèdit —la sortida més o menys endreçada del Regne Unit— s'afegeix a qüestions de fons que demanen respostes no menys immediates. Entre elles, el tractament dels refugiats i la immigració, així com de les desigualtats econòmiques i socials agreujades per la Gran Recessió i les seves onades expansives. En l'àmbit polític, a més, es constata una erosió gradual de les institucions democràtiques allà on governs d'arrel populista de dretes obtenen o consoliden victòries electorals, com ara a Hongria i Polònia.

Previsiblement, la crida a les urnes de maig de 2019 obtindrà una resposta tèbia entre la ciutadania. La participació global a les eleccions del Parlament Europeu no ha deixat de disminuir en les darreres dècades i, des de 1999, no supera el 50% de mitjana —42,61% el 2014, si bé amb diferències notables entre països.¹ Alhora, els ciutadans que diuen no confiar en la UE són més nombrosos que els que hi confien —48% i 42%

respectivament, amb un 10% que no ho saben.²

L'apatia electoral i la desconfiança en les institucions de la Unió, tanmateix, coexisteixen amb sentiments i opinions favorables al projecte europeu. A tots els països membres, sense excepció, hi ha una majoria de ciutadans que diuen sentir-se «ciutadans europeus» —71% de mitjana.³ Les dades també indiquen que hi ha una clara majoria de ciutadans a favor de polítiques europees comunes en tots els àmbits —econòmic, social, mediambiental, defensa i seguretat, política exterior...⁴ I, quan es demana quin és l'actiu més important de la UE, els ciutadans s'inclinen pel respecte per la democràcia, els drets humans i l'estat de dret.⁵

En aquesta tessitura, el futur polític d'Europa es debat entre les sortides d'arrel populista i les vies d'innovació democràtica institucional. Vegem les opcions que unes i altres plantegen.

2 EUROPEAN COMMISSION, «Standard Eurobarometer».

3 Idem

4 Idem

5 EUROPEAN COMMISSION, «Future of Europe, Special Eurobarometer 479».

Populismes europeus i l'erosió de la democràcia representativa

Les sortides populistes exploten l'erosió de la confiança en les institucions i qüestionen, en major o menor mesura, el procés de construcció europea de les darreres dècades. La campanya en favor del Brexit n'és un cas paradigmàtic, però l'ascens electoral del Freiheitliche Partei Österreichs [Partit de la Llibertat a Àustria] (FPÖ), de la Lega Nord [Lliga Nord] (LN) i el Movimento 5 Stelle [Moviment 5 Estrelles] (M5S) a Itàlia, Alternative für Deutschland [Alternativa per a Alemanya] (AfD), dels Sverigedemokraterna [Demòcrates de Suècia] (SD) o del Partij voor de Vrijheid [Partit per la Llibertat] (PVV) a Holanda en són alguns dels exemples recents.

Els populismes europeus adopten formes diverses d'expressió política, però coincideixen en un tret bàsic: menystenir la complexitat dels grans reptes continentals. Els mecanismes de simplificació són igualment coneguts: l'assenyalament de culpables —els immigrants, les minories, les elits [corruptes]— la reducció del discurs a l'eslògan —típicament inflama-

1 EUROPEAN PARLIAMENT, «Results of the 2014 european elections»

Els populismes europeus adopten formes diverses d'expressió política, però coincideixen en un tret bàsic: menystenir la complexitat dels grans reptes continentals

tori— i la proposta de solucions ad hoc —tancar, expulsar, incriminar— que busquen efectes visibles a curt termini. En darrera instància, la demagogia dels populismes trenca el pacte implícit de representació entre electors i elegits propi de les democràcies representatives liberals. Els compromisos electorals es formulen, no a partir de propostes que poden ser subjectes a anàlisi i debat, sinó en funció de missatges que «el poble» pretesament vol sentir, recurrent a la desinformació, la manipulació i, fins i tot, a la mentida si cal. D'aquesta manera, per exemple, un polític pot prometre 600.000 llocs de treball en quatre anys a Andalusia durant una campanya electoral i, un cop en el càrrec, anticipar públicament el no compliment de la promesa al·legant que «es tracta d'un llenguatge, d'una forma d'expressar-se en campanya electoral».⁶

Injectar l'engany, la manipulació, o la falsedat en el pacte de representació el fa invàlid. És en aquest sentit que els programes populistes distorsionen —i deterioren— la democràcia

representativa. Ara bé, al deteriorament del sistema representatiu hi contribueixen altres factors. Els crítics de la democràcia representativa dels darrers anys n'han exposat diversos. Jason Brennan (1979) —un dels crítics més ferotges— considera que la gran majoria de ciutadans no mostren ni l'interès ni la preparació suficients per a participar en política —una idea ja present en Plató. Quan els votants són majoritàriament incompetents, continua Brennan, produeixen governs igualment incompetents. Faríem bé, per tant, de «deixar-nos estar de política»⁷ i buscar instruments que atorguin el govern als qui veritablement en saben: els experts. És a dir, Brennan proposa una alternativa instrumental i «epistocràtica» [un «govern dels que saben»] a la democràcia. En una línia no massa allunyada, els politòlegs Christopher Achen (1946) i Larry Bartels (1956) consideren que són les lleialtats partidistes i la identificació identitària amb diferents grups, més que no pas el comportament racional i informat, el que determina el comportament electoral i, per tant, qualsevol teoria democràtica i

disseny institucional realistes haurien de partir d'aquesta premissa.⁸ Des d'una altra perspectiva, David Van Reybrouck (1971), també crític amb l'actual model de democràcia representativa, proposa recuperar un mètode que els atenencs empraven amb freqüència per triar càrrecs públics: *sortition* [sorteig].⁹ I, encara, un teòric inequívocament defensor de la democràcia representativa com ara Anthony Grayling (1949) n'assenyala tres falles importants: els interessos partidistes dels grups parlamentaris, la manca d'educació cívica del *demos*, i la interferència i la manipulació per part d'agents externs —la intervenció de Cambridge Analytica¹⁰ a les campanyes del Brexit i de Donald Trump (1946) en són exemples recents.¹¹

8 ACHEN i BARTELS, *Democracy for realists: Why elections do not produce responsive government*.

9 VAN REYBROUCK, *Against elections: The case for democracy*.

10 Empresa nord-americana especialitzada en processos electorals. L'anàlisi de dades i la gestió d'aquestes eren la base de la seva activitat, fet que en va portar el tancament el 2018 després d'un escàndol sobre dades privades. Va participar en la campanya de Donald Trump el 2016, en diverses campanyes conservadores als EUA i, entre d'altres, a les presidencials argentines amb la candidatura de Mauricio Macri.

11 GRAYLING, *Democracy and its crisis*.

6 LA SEXTA, «El consejero de Economía de Andalucía confiesa que no se cumplirá la promesa de crear 600.000 empleos».

7 BRENNAN, *Against Democracy*.

En els darrers anys les tecnologies digitals han facilitat l'emergència d'una veritable munió de plataformes i aplicacions específicament dissenyades per a canalitzar processos de participació democràtica

Les tensions entre democràcia, representació i sobirania tampoc no són noves. El mateix Grayling ens recorda que els Debats de Putney de l'estiu de 1647 —acabada la primera fase de la Guerra Civil anglesa— ja s'expressaven en aquests termes: qui constitueix el *demos* i com es constitueix el Parlament. Nadia Urbinati (1955), entre d'altres, també ha explorat aquestes tensions en l'obra de teòrics com Montesquieu, Rousseau i Condorcet.¹² Ara bé, quines són les propostes contemporànies que van més enllà de la democràcia representativa tal com la coneixem i, en particular, d'atorgar els electors un paper més actiu que no pas el de votar en unes eleccions cada quatre o cinc anys?

Participació i deliberació: dissenys institucionals i eines

Des de fa més de tres dècades, els teòrics de la «democràcia deliberativa» —com ara el filòsof i sociòleg Jürgen Habermas (1929)— argumenten que els ciutadans haurien de poder participar més en processos

democràtics, i que ho haurien de fer respectant els principis d'una deliberació informada, racional, i respectuosa, entre d'altres. Ara bé, com es traslladen aquests principis teòrics al terreny pràctic? Com s'articulen els processos deliberatius en escenaris reals? Les respostes han estat múltiples, però les més destacades han passat pel disseny d'entitats deliberatives que es coneixen com a «mini-públics»: assemblees ciutadanes, jurats ciutadans, enquestes deliberatives o pressupostos participatius, entre d'altres. Els mini-públics tenen principis de disseny similar: composició feta a partir de tècniques aleatòries o quasi-aleatòries —per sorteig—, durada relativament breu —dies o setmanes—, facilitació del debat mitjançant moderadors, deliberació en plenari o en grups més petits i examen creuat dels experts que venen a prestar les seves valoracions.¹³ Tot i que aquestes experiències s'han popularitzat especialment en l'àmbit local —en particular, els pressupostos participatius— hi ha exemples d'abast nacional. El 1999,

el referèndum sobre monarquia o república a Austràlia va anar precedit d'una enquesta deliberativa. Els anys 2009-2010, les primeres passes del procés de reforma constitucional a Islàndia les va donar dues Assemblees Nacionals —d'iniciativa ciutadana la primera, i governamental la segona— compostes per ciutadans extrets del cens per sorteig.

En els darrers anys, a més, les tecnologies digitals han facilitat l'emergència d'una veritable munió de plataformes i aplicacions específicament dissenyades per a canalitzar processos de participació democràtica. El concepte de «tecnologies cíviques», de fet, va més enllà de la deliberació, perquè les eines digitals tenen objectius diversos. Així, hi ha eines que faciliten l'accés a dades obertes i informació —per exemple, programes electorals dels partits— a l'hora de votar; eines de votació electrònica per a tot tipus de processos electorals; eines que permeten fer un seguiment de l'activitat parlamentària i dels representants, o una monitorització del nivell de compliment dels programes electorals i de l'execució de les polítiques públiques; eines que permeten iniciar peticions,

¹² URBINATI, *Representative democracy: principles and genealogy*.

¹³ RYAN i SMITH, «Defining mini-publics. Deliberative mini-publics: Involving citizens in the democratic process».

Els ponts entre els processos *online* i *offline* són encara febles perquè les bretxes digitals continuen essent un repte per a les societats democràtiques, i perquè sovint no hi ha un encaix institucional dels mecanismes d'acció cívica i participació a la xarxa

signar manifestos, recaptar fons en la defensa de causes polítiques; eines, finalment, que amplifiquen els processos deliberatius més enllà —o com a complement— dels minipúblics.¹⁴ Moltes d'aquestes eines són impulsades per ens públics a tots els nivells —a casa nostra, tenim els exemples de Decidim Barcelona, la plataforma municipal que canalitza els processos de participació a la ciutat¹⁵ o els fòrums en línia del Pla Europa del Departament d'Acció Exterior de la Generalitat de Catalunya que promouen el debat al voltant de la UE.¹⁶ Sovint, aquestes iniciatives es recolzen en estratègies de dades obertes que en faciliten l'accés, l'anàlisi, i la reutilització.¹⁷

Ahora, moltes altres eines de tecnologia cívica són el fruit de l'activitat de grups i col·lectius de la societat civil o bé d'iniciatives privades. Al nostre país, en són exemple apli-

cacions com El Teu Parlament,¹⁸ plataformes deliberatives sobre textos constitucionals,¹⁹ o les nombroses plataformes de *crowdfunding* —micromecenatge— que fan de Catalunya un dels països més actius d'Europa en aquest sentit.²⁰

L'efervescència d'eines tecnològiques, no obstant, no resol per si sola les qüestions de fons que la innovació democràtica planteja. Les xarxes socials, les plataformes i les aplicacions han creat milions d'usuaris, però és dubtós que hagin configurat un veritable *e-demos* i, encara menys, una ciutadania i democràcia digitals.²¹ La sobirania dels ciutadans sobre les seves pròpies identitats digitals, dades, i privacitat—tot i les proteccions legislatives—continua essent força limitada. Les eines són múltiples i s'orienten a objectius específics però, lluny de constituir un ecosistema integrat, el que tenim són sitges digitals desconnectades entre si.

Els ponts entre els processos online i offline, a més, són encara febles. D'una banda, perquè les bretxes digitals—diferències socioeconòmiques en l'accés i ús de les tecnologies—continuen essent un repte per a les societats democràtiques. D'altra, perquè sovint no hi ha un encaix institucional dels mecanismes d'acció cívica i participació a la xarxa: com s'integren les deliberacions online en un procés participatiu més ampli? Com s'organitzen referèndums online amb validesa? Com es traslladen les decisions en aquest espai en el sistema institucional democràtic? En definitiva, com es dissenyen institucions democràtiques que satisfacin els principis de participació inclusiva, d'igualtat política —la veu de cadascú compta per igual— i de deliberació?²² La resposta, suggerim aquí, passa per la creació d'ecosistemes enllaçats. Ecosistemes d'entitats i mecanismes enllaçats que, interactuant entre si, garanteixin els principis democràtics esmentats. Hi ha alguns exemples que podem citar

14 Per una taxonomia de tecnologies cíviques, vegeu POBLET, CASANOVAS i RODRÍGUEZ-DONCEL, *Linked democracy*.

15 AJUNTAMENT DE BARCELONA, <www.decidim.barcelona>.

16 GENERALITAT DE CATALUNYA, <www.participa.gencat.cat>.

17 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Govern Obert».

18 EL TEU PARLAMENT, <elteuparlament.cat>.

19 Veure com a exemple: <www.constitucio.cat> i <www.unanovaconstitucio.cat>.

20 POBLET, «Crowdfunding culture in Catalonia: The revival of civil society?».

21 VAROUFAKIS, «Can the Internet democratise capitalism?».

22 Satisfereix aquests tres principis de forma simultània planteja dilemes institucionals assenyalats a FISHKIN, «Deliberative democracy and constitutions».

Un model de democràcia enllaçada se situa en un nivell mig institucional; és a dir, entre els sistemes electorals de les democràcies representatives i els microcosmos que constitueixen els minipúblics deliberatius

en aquest sentit i que poden servir de pauta o de model. D'aquests exemples, per començar, se'n poden sintetitzar algunes característiques bàsiques per al disseny d'ecosistemes de participació democràtica.

Cap a un model de democràcia enllaçada

Un model de democràcia enllaçada se situa en un nivell mig institucional; és a dir, entre els sistemes electorals de les democràcies representatives —nivell macro— i els microcosmos que constitueixen els minipúblics deliberatius—nivell micro. En aquest sentit, combina diferents ecosistemes de participació a distints nivells. Els elements constitutius d'aquests ecosistemes són els ciutadans, els grups, els col·lectius, les tecnologies que fan servir en els processos i el coneixement políticament rellevant²³ que aporten o generen en les seves interaccions. Quines

característiques podem suggerir per als ecosistemes de participació democràtica?²⁴

– Delimitats: els ecosistemes haurien de delimitar clarament qui és el demos que el constitueixen en cada cas —sectorial, local, nacional...— amb sistemes d'identitats digitals verificables.

– Híbrids: els espais d'interacció i participació haurien de combinar de manera flexible els àmbits presencials i online. Els ciutadans tenen disponibilitats, preferències i interessos diferents i caldria adaptar-se a les seves necessitats, no a l'inrevés.

– Distribuïts: el coneixement i l'expertesa dels ciutadans, grups, i col·lectius està distribuïda en el teixit social. Els ecosistemes haurien de configurar-se com xarxes distribuïdes de nodes —en contraposició a un sistema centralitzat— que fan tasques diferenciades i complementàries —accés a les dades, monitorització

de polítiques, controls de transparència, deliberació i presa de decisions...

– Oberts: els ecosistemes són entitats complexes i les interaccions generen propietats emergents. Per tant, haurien de tenir capacitat d'adaptació i reconfiguració en funció dels canvis.

– Tecnològicament agnòstics: de forma similar, les tecnologies evolucionen de forma constant —es milloren, s'adapten, es reconfiguren per a nous usos... La innovació tecnològica no passa sempre per inventar noves eines, sinó per millorar incrementalment les ja existents o bé per donar-les-hi noves utilitats. Els ecosistemes, per tant, n'han de poder fer un ús adaptatiu en funció dels contextos.

– Modulars: de la mateixa manera que els processos han de poder ser presencials i online, les tecnologies cíviques han de poder facilitar opcions múltiples de participació i dedicació. Signar una petició, participar a la redacció d'un text, deliberar en una assemblea, votar... demanen compromisos de temps i dedicació diferents, i per tant són

23 El terme «coneixement políticament rellevant» està prestat de Josiah Ober (1953), que utilitza l'expressió «*politically relevant knowledge*» per referir-se al tipus de coneixement que els antics atenencs generen en el desenvolupament del les seves tasques polítiques. OBER, *Democracy and knowledge*.

24 Hem desenvolupat aquestes condicions a PO-BLET, CASANOVAS i RODRÍGUEZ-DONCEL.

Estònia ha destacat com a país capdavanter en l'ús de tecnologies digitals, Una quarta part de l'electorat va votar online a les eleccions al parlament de març de 2019

opcions que cal preveure de forma modular i, alhora, integrada.

– Escalables: els ecosistemes han de poder acomodar un nombre creixent de nodes sense comprometre la connectivitat i l'eficiència del conjunt.

– Amb coneixement reutilitzable: els ecosistemes participatius generen coneixement políticament rellevant. Ha de ser possible reutilitzar aquest coneixement en altres processos de característiques o temàtiques similars.

– Amb coneixement codificable: més enllà del seu ús, els ecosistemes han de disposar de repositoris del coneixement i les decisions preses com a font potencial de pràctiques i regles d'actuació.

– Alineats: les decisions preses en un àmbit han de poder traslladar-se i tenir efectes en un altre àmbit.

Aquestes característiques configuren un model amb exemples actuals que, d'una manera o altra, s'hi aproximen. Els processos de reforma constitucional a Islàndia —2009-2011— i Irlande

—2016-2018— presenten alguns d'aquests trets. Ambdós casos impulsen la creació d'assemblees de ciutadans triats aleatòriament —950 en el cas de l'Assemblea Nacional islandesa de 2010, i 99 en el cas irlandès— que es reuneixen presencialment. En tots dos casos també s'estableixen procediments online per recollir suggeriments del públic en general —via xarxes socials, correu electrònic i correu postal a Islàndia,²⁵ i a través d'un procediment específic en línia i per escrit a Irlanda.²⁶ Les deliberacions de les dues assemblees també podien seguir-se per vídeo en streaming i, en el cas d'Irlanda, són encara accessibles a través d'un canal específic a Youtube.²⁷ En aquest mateix cas, la llei que habilitava l'assemblea va fixar cinc temes de rellevància constitucional a debatre, entre els quals la possible eliminació de la prohibició de l'avortament. La decisió de l'assemblea —eliminar la prohi-

bició— va ser duta a referèndum i referendada pels votants. Aquest alineament —les recomanacions en un àmbit tenen efectes més enllà d'aquest àmbit— contrasta amb el cas islandès, on les propostes també es van sotmetre a referèndum —i van aprovar-se— però el Parlament va acabar bloquejant el projecte.

Un altre cas similar és el de la redacció i aprovació de la primera constitució de Ciutat de Mèxic —2016-2017.²⁸ El procés es va dissenyar a partir d'un ecosistema participatiu híbrid, modular —inclou un grup d'experts que redacta l'esborrany inicial— i escalable, on els ciutadans podien escollir diversos nivells de participació —des de votar peticions fins a proposar esborranys d'articles. Després de passar per diverses vicissituds —entre les quals, la impugnació de 40 dels 71 articles al Tribunal Suprem—²⁹ el text constitucional va entrar en vigor el setembre de 2018.

25 STJORNLAGARAD, «The Constitutional Council hands over the bill for a new constitution».

26 CITIZEN'S ASSEMBLY. Disponible a: <www.citizensassembly.ie>.

27 THE CITIZENS' ASSEMBLY YOUTUBE CHANNEL. Disponible a: <www.youtube.com/channel/>.

28 CIUDAD DE MÉXICO, Portal de CDMX. <www.cdmx.gob.mx/constitucion>.

29 LANGER, «En debate público, la Constitución CDMX».

Es planteja la necessitat de superar les insuficiències de la democràcia representativa —i els límits de l'acció parlamentària en particular— a partir d'una combinació de mecanismes que apropin el projecte europeu a la ciutadania

A Europa, Estònia ha destacat com a país capdavanter en l'ús de tecnologies digitals per a la provisió de serveis públics i el tractament de les dades dels ciutadans. Una quarta part de l'electorat va poder votar online a les eleccions al parlament estonià de març de 2019. Tècnicament, el govern d'aquest país bàltic no ha adoptat la tecnologia de *blockchain*,³⁰ però és probable que l'actual ecosistema digital li permeti liderar l'adopció de les tecnologies distribuïdes dels propers anys.

Finalment, caldria citar l'organització del referèndum català de 2017 com a exemple emergent d'ecosistema participatiu enllaçat.³¹ Des del punt de vista organitzatiu, el paper de la societat civil —individus, grups informals i organitzacions— va anar creixent en funció de l'evolució del context polític i a mesura que el marge de maniobra jurídica del govern disminuïa. El paper protagonista de la societat civil va ser manifest

al carrer —amb mobilitzacions diverses— per exemple, «Escoles Obertes» —i, notablement, amb la gestió logística de les urnes— i als espais online. La interacció entre els membres de la societat civil va generar un complex ecosistema d'eines digitals, algunes d'elles d'arquitectura oberta i distribuïda —IPFS per a l'accés online a les dades encriptades d'on votar, i TOR o FireChat per a les comunicacions. En aquest sentit, el referèndum és un exemple paradigmàtic d'agnosticisme —i pragmatisme— tecnològic: IPFS en comptes de sistemes centralitzats convencionals si aquest esdevenen vulnerables, FireChat en comptes de WhatsApp si les comunicacions es veuen compromeses, o Guifi.net si els operadors d'internet habituals no estan disponibles. Tot i les enormes dificultats, l'ecosistema participatiu del referèndum va poder acomodar i recomptar 2,3 milions de vots el primer d'octubre de 2017. El sistema de cens universal —facilitant la votació des de qualsevol col·legi electoral— i els mecanismes de vot online haurien de convertir-se en estàndards dels referèndums del segle XXI.

Conclusions

Els processos de reforma del projecte europeu es discuteixen sovint des de dues perspectives. Una va de dalt a baix i consisteix a aprofundir en els mecanismes institucionals d'integració europea i les polítiques comunes. L'altra —de baix a dalt— passa per impulsar un paper actiu de la ciutadania europea amb mecanismes de participació granulars —per exemple, en la definició de polítiques públiques, iniciatives legislatives, procediments de consulta...— a través de grups, xarxes de ciutats i similars. En el rerefons, el que es planteja és la necessitat de superar les insuficiències de la democràcia representativa —i els límits de l'acció parlamentària en particular— a partir d'una combinació de mecanismes que apropin el projecte europeu a la ciutadania.

Sovint es diu que a Europa, com als estats i a les ciutats, cal donar respostes a les demandes dels ciutadans. Les antenes dels representants, però, són forçosament parcials i limitades. Sense mecanismes d'agregació —no només del vot, sinó del coneixement—, codificació institucional i decisions amb efectes

30 NORDIC INSTITUTE FOR INTEROPERABILITY SOLUTIONS. Disponible a: <www.niis.org>.

31 POBLET, «Distributed, privacy-enhancing technologies in the 2017 Catalan referendum on independence: New tactics and models of participatory democracy».

Sense mecanismes d'agregació, codificació institucional i decisions amb efectes a diversos nivells és difícil pensar en una ciutadania europea que, venint imposada des de dalt, no es vegi buida de contingut

a diversos nivells és difícil pensar en una ciutadania europea que, venint imposada des de dalt, no es vegi buida de contingut. Una altra perspectiva, complementària a les anteriors, passa per una ciutadania europea autoorganitzada en ecosistemes de participació, que aprofiti els talents socialment distribuïts i les tecnologies cíviques per a amplificar la seva influència política. Es tracta d'una aproximació des del nivell intermedi, en una democràcia d'institucions enllaçades. Tot i els esbossos que alguns dels exemples que hem vist suggereixen, aquest model està encara per codificar. ■

■ Bibliografia

ACHEN, Christopher; BARTELS, Larry. *Democracy for realists: Why elections do not produce responsive government*. Princeton: Princeton University Press, 2017.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. «Decidim Barcelona» [en línia]. Disponible a: <www.decidim.barcelona>.

BRENNAN, Jason. *Against Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2017.

CIUTAT DE MÈXIC. «Portal de CDMX» [en línia]. Disponible a: <www.cdmx.gob.mx/constitucion>.

EUROPEAN COMMISSION. «Standard Eurobarometer» [en línia]. Disponible a: <www.ec.europa.eu>.

EUROPEAN COMMISSION. «Future of Europe, Special Eurobarometer 479» [en línia]. 2018. Disponible a: <www.ec.europa.eu>.

EUROPEAN PARLIAMENT. «Results of the 2014 European elections» [en línia]. Disponible a: <www.europarl.europa.eu>.

FISHKIN, James. «Deliberative democracy and constitutions». A *Social Philosophy and Policy*, núm. 28(01), p.242-260, 2011.

GRAYLING, Anthony. *Democracy and its crisis*. London: Oneworld Publications, 2018.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Govern Obert» [en línia]. Disponible a: <governobert.gencat.cat>

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Portal Participa» [en línia]. Disponible a: <www.participa.gencat.cat>.

LANGER, Ana. «En debate público, la Constitución CDMX». A *El Economista*, 12 de juny del 2017.

LA SEXTA. «El consejero de Economía de Andalucía confiesa que no se cumplirá la promesa de crear 600.000 empleos». A La Sexta, a 14 de febrer del 2019.

OBBER, Josiah. *Democracy and Knowledge*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

POBLET, Marta. «Crowdfunding culture in Catalonia: the revival of civil society?». A *Journal of Catalan Intellectual History*, núm. 7-8: p. 177-180, 2014.

POBLET, Marta; CASANOVAS, Pompeu; RODRIGUEZ-DONCEL, Víctor. *Linked Democracy*. Cham (Suïssa): Springer Nature, 2019.

POBLET, Marta. «Distributed, privacy-enhancing technologies in the 2017 Catalan referendum on independence: New tactics and models of participatory democracy» [en línia]. A *First Monday*, núm.23(12), 2018. Disponible a: <www.journals.uic.edu>.

RYAN, Matthew; SMITH Graham. «Defining mini-publics». A GRÖNLUND, Kimmo, BÄCHTIGER, André, SETÄLÄ, Maija (eds.). *Deliberative mini-publics: Involving citizens in the democratic process*. Colchester: ECPR Press, 2014.

STJORNLAGARAD. «The Constitutional Council hands over the bill for a new constitution» [en línia]. Disponible a: <www.stjornlagarad.is>.

THE CITIZENS' ASSEMBLY YOUTUBE CHANNEL [en línia]. Disponible a: <www.youtube.com/channel>.

URBINATI, Nadia. *Representative democracy: principles and genealogy*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.

VAN REYBROUCK, David. *Against elections: The case for democracy*. Londres: Random House, 2016.

VAROUFAKIS, Yannis. «Can the internet democratise capitalism?» [en línia]. Disponible a: <www.yanisvaroufakis.eu>.

navegador

Escòcia a la cruïlla: l'SNP davant del Brexit

[vista prèvia >](#)

Amb l'auge de partits d'extrema dreta eurofòbics i nacionalistes arreu d'Europa, s'ha intentat associar la demanda d'independència i de més sobirania de les nacions sense estat europees a aquests postulats. Un dels casos paradigmàtics que trenca d'arrel aquesta associació interessada és l'independentisme escocès, que ha fet de la defensa de la permanència a la UE un dels seus valors insígnia, a l'espera de trobar l'escletxa d'oportunitat per a convocar un nou referèndum d'independència.

Marc Sanjaume

Polítolleg i professor a la UPF

@marcsanjaume

«It is, therefore, a statement of the obvious that a second referendum must be on the table, and it is on the table».

Nicola Sturgeon, primera ministra d'Escòcia, 24 de juny del 2016

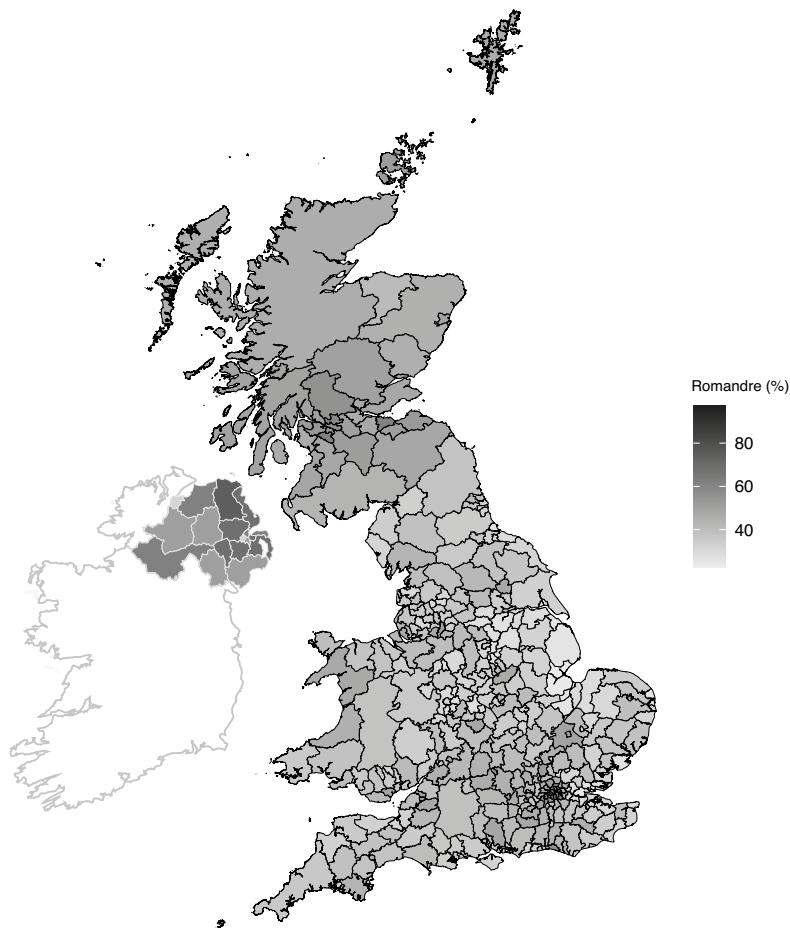
Mig any abans del referèndum sobre la permanència del Regne Unit a la UE, l'ex-primer ministre britànic Tony Blair (1953), d'origen escocès, llançava una profecia a la ràdio francesa: «Si el Regne Unit vota sortir d'Europa, Escòcia votarà sortir del Regne Unit».¹ Al cap de poques hores, el diputat de l'SNP a la Cambra dels Comuns Stephen Gethins (1976) recollia el guant i reafirmava la posició del partit: «És inacceptable que Escòcia sigui arrossegada fora de la UE contra la seva voluntat».²

Tres anys després, el resultat del referèndum sobre la UE s'ha convertit en un veritable repte estratègic per a l'independentisme escocès. El Govern d'Escòcia bascula entre el pragmatisme governamental i les demandes independentistes, una tensió que no

1 EUROPE 1, «Tony Blair: un Brexit serait 'extrêmement grave'».

2 BBC, «Tony Blair: 'Brexit will lead to Scottish independence'».

Gràfic 1. Percentatge de vot a favor de romandre a la UE al referèndum sobre la permanència del Regne Unit a la UE, 23 de juny del 2016 (%)

Font: The Electoral Commission, Regne Unit.

Escòcia va ser la nació britànica més «europeista» al referèndum, però les urnes van acabar atorgant al Govern britànic el mandat d'activar el Brexit contra la voluntat de la majoria d'escocesos

Taula 1. Resultat per territoris del referèndum sobre la permanència del Regne Unit a la Unió Europea, 23 de juny del 2016 (%)

País	Participació	Romandre-hi	Sortir-ne
Anglaterra	73	46,62	53,4
Escòcia	67,2	62	38
Gal·les	71,7	47,5	52,5
Irlanda del Nord	62,7	55,8	44,2
Regne Unit	72,2	48,1	51,9

Font: The Electoral Commission, Regne Unit.

és nova ni aliena a la realitat catalana: s'hauria de tornar a convocar un referèndum d'independència? Quan s'hauria de fer? És possible dur-lo a terme sense el vistiplau de Londres? Cal esperar al resultat de les negociacions del Brexit? Quina posició ha d'adoptar l'SNP davant d'un segon referèndum sobre la UE? I davant les negociacions de l'executiu britànic amb Brussel·les per acordar el Brexit?

El 23 de juny del 2016, els ciutadans escocesos van votar majoritàriament a favor de romandre a la UE, mentre que el conjunt del Regne Unit va votar sortir-ne –vegeu Taula 1 i Gràfic 1. De fet, amb el permís de Gibraltar, Escòcia va ser la nació britànica més «europeista» al referèndum, però les

urnes van acabar atorgant al Govern britànic el mandat d'activar l'article 50 del Tractat de la UE contra la voluntat de la majoria d'escocesos. La negociació entre l'executiu de la primera ministra Theresa May (1956) i Brussel·les en el moment d'escriure aquest article arriba al termini fixat per concloure, el 29 de març del 2019, amb més incerteses que no pas havia començat, i amb un govern britànic que no sembla disposar de gaire més crèdit a la Cambra dels Comuns –ni tampoc a Brussel·les– tot i haver superat una moció de censura.

El Govern d'Escòcia sosté que les institucions autònomes dins del Regne Unit haurien d'haver format part d'aquest procés de negociació

d'acord amb les regles constitucionals establertes.³ Per tant, el procés de negociació ha intensificat el greuge de la ciutadania escocesa que, si ja havia assistit atònita a l'onada d'euroescepticisme principalment anglesa, va veure com el seu govern autònom quedava exclòs de les reunions del govern conservador de Theresa May. Per més arguments, els *tories* [nom popular del Partit Conservador] han estat tradicionalment minoritaris a Escòcia; tot i el molt bon resultat obtingut a les eleccions generals del 2017, els conservadors controlen només 13 dels 59 diputats escocesos a Westminster.

3 Des del 1999 els governs britànics han seguit la convenció de demanar el consentiment dels parlaments regionals a l'hora de legislar sobre aspectes que afecten les seves competències. El 2017, la Cort Suprema va negar la possibilitat que els parlaments regionals disposessin de dret de veto sobre la Llei de retirada de la UE, una llei que finalment va ser rebutjada per la mateixa Cambra dels Comuns, ja que preval el principi de sobirania parlamentària de Westminster ([2017] UKSC 5 R (*on the application of Miller and another*) (Respondents) v *Secretary of State for Exiting the European Union* (Appellant)). Tanmateix, el Govern britànic va optar per acordar la legislació per la implementació de la sortida de la UE amb els governs regionals. Uns acords que sí que es van produir en el cas de Gal·les però que no van ser possibles en el cas del Parlament escocès, que per 93 vots a 30 va rebutjar la possibilitat de «congelar» *devolved matters*. Per a més informació, vegeu: LONDON SCHOOL OF ECONOMICS AND POLITICAL SCIENCE, «Brexit is forcing the UK to confront its territorial governance».

El Govern d'Escòcia sosté que les institucions autònomes dins del Regne Unit haurien d'haver format part d'aquest procés de negociació d'acord amb les regles constitucionals establertes

Una profecia precipitada?

La primera lectura dels resultats referendaris del 2016 feia pensar en el Brexit com un *casus belli* escocès favorable a la causa independentista. El vot a favor del *Leave* de la majoria de ciutadans britànics respecte a la UE hauria reactivat la voluntat d'independència escocesa, seguint la profecia de Blair, i hauria generat el que la bibliografia especialitzada anomena una *recursive secession*, una secessió dins la secessió.⁴ Però aquest joc de nines russes parteix de la premissa que si Escòcia va ser més europeïsta a les urnes, davant d'una eventual sortida de la UE forçada per la resta del Regne Unit, el suport a la independència augmentaria de manera significativa fins a superar la majoria absoluta. Fet i fet, el 2014, i sense Brexit a la vista, l'independentisme escocès ja va assolir una fita històrica en arribar al 44,7% del «sí» i quedant-se a les portes d'emportar-se la majoria.⁵

4 PAVKOVIĆ, «Recursive secession of trapped minorities: A comparative study of the serb Krajina and Abkhazia».

5 ELECTORAL COMMISSION, «Scottish independence referendum report on the referendum held on 18 September 2014».

Aquesta hipòtesi aparentment plausible no sembla tenir gaire solidesa empírica. Que a Escòcia hi ha una part substancial de la societat a favor de la independència i una majoria de ciutadans a favor de mantenir-se dins la UE és un fet, però la seva interpretació pot dur a conclusions errònies.

En primer lloc, l'impacte immediat dels resultats del referèndum sobre l'opinió pública escocesa no ha comportat un augment substancial de l'independentisme. Un cop constada la diferència de parers sobre la permanència a la UE a la urnes, l'opinió pública escocesa va acostar-se tímidament a l'independentisme però, sempre segons les enquestes, aquesta opció continua en una franja de suports que no li asseguraria la victòria. De fet, les enquestes mostren que l'electorat escocès és més complex del que se sol suposar: ni estar a favor de la permanència del Regne Unit dins la UE significa donar suport automàticament a la independència d'Escòcia, ni tampoc estar-hi en contra significa també arrenglar-se a les files de l'unionisme.

L'electorat de l'SNP va votar majoritàriament a favor del *Remain*, però una part significativa ho va fer en contra; de fet, circumscripcions amb una forta implantació de l'independentisme van registrar percentatges elevats a favor del *Leave* –vegeu gràfic 2.⁶

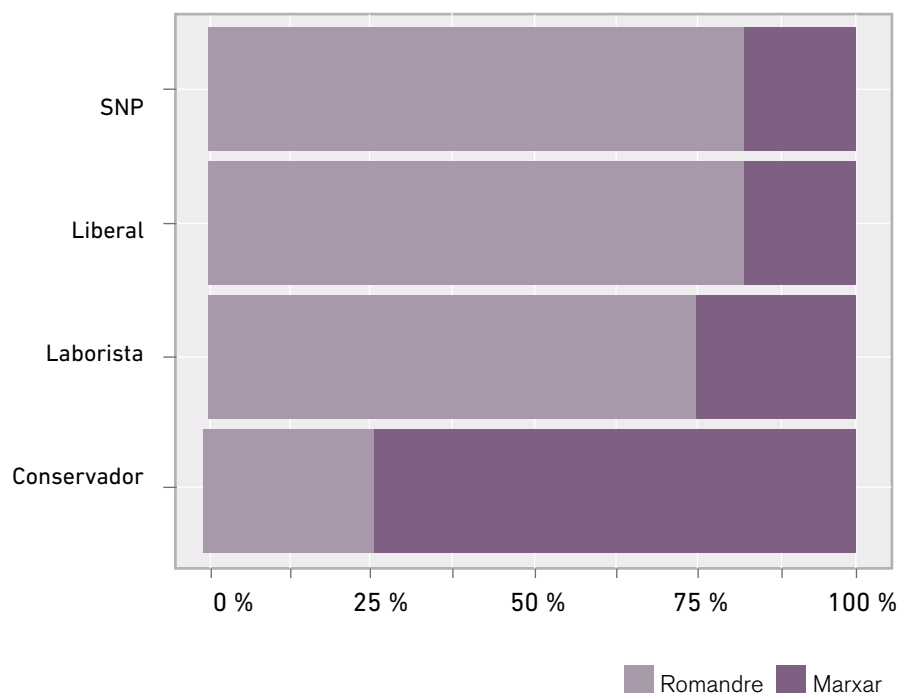
A més a més, la incertesa de les negociacions sobre la sortida de la UE, amb escenaris diversos –un altre referèndum sobre la UE; acord final de retirada; no-acord final– damunt la taula, fa que els efectes del Brexit sobre el suport a la independència siguin, ara per ara, molt difícils d'estimar.

Aquesta conjuntura ha posat l'SNP, que governa Escòcia per tercera legislatura consecutiva, davant d'una cruïlla delicada amb fortes tensions internes i externes, però també amb una nova finestra d'oportunitat per a l'eventual celebració d'un segon referèndum d'independència. La darrera enquesta publicada el desembre del 2018 pel diari *Sunday Times* situava el suport a la independència al 45%,

6 HENDERSON i MITCHELL, «Referendums as critical junctures? Scottish voting in British elections»

L'SNP i el Govern es troben en una cruïlla delicada amb tensions internes i externes, amb una nova finestra d'oportunitat per a l'eventual celebració d'un segon referèndum d'independència

Gràfic 2. Vot al referèndum sobre la permanència a la UE per record de vot a les eleccions generals britàniques del 2017 a Escòcia (%)

Font: FIELDHOUSE (et al). «British Election Study Internet Panel Wave 14».

és a dir, aproximadament el mateix suport registrat al referèndum del 2014. Però la mateixa enquesta mostrava que un 46% preferien la independència abans que la sortida de la UE sense acord, una opció

aquesta última que només sostenia el 32% –un 22% no ho sabia. De fet, la independència continuava essent l'opció majoritària (45%) per davant de la sortida negociada de la UE del conjunt del Regne Unit (41%), amb

un 14% d'indecisos.⁷ El debat polític escocès no passa pàgina de la qüestió de la independència. En aquest sentit els conservadors escocesos s'han convertit pràcticament en un *single-issue party* en contra de la independència i un eventual referèndum sobre la qüestió; mentre que laboristes i liberals recorden que ja es va votar el 2014.

El programa electoral que va dur l'SNP a assolir la majoria de la cambra escocesa el 2016 condiciona l'estratègia del partit. Sturgeon ho va recordar tot just acabar l'escrutini del referèndum sobre la UE, quan va constatar el suport majoritari al *Remain* de la societat escocesa –vegeu taula 1. Aleshores, davant d'un públic expectant, va anunciar que un segon referèndum d'independència «havia de ser sobre la taula i era sobre la taula».⁸

L'afirmació de Sturgeon no quedaria en una *boutade* de vespre electoral. El març del 2017 el Parlament escocès va autoritzar formalment el

⁷ PANELBASE, «Sunday Times poll».

⁸ BBC, «Brexit: Nicola Sturgeon says second Scottish independence vote "highly likely"».

Escòcia entén el Regne Unit com un *partenariat* de nacions en peu d'igualtat, i per tant creu en l'obligació del Govern britànic de tenir en compte la pluralitat de la unió davant del Brexit

Govern a demanar la transferència de poders per a organitzar un segon referèndum mitjançant la secció 30 de l'*Scotland Act*, el mateix procediment seguit al primer referèndum. Tanmateix, la demanda formal de Sturgeon no ha rebut a hores d'ara resposta formal per part del Govern britànic; la primera ministra May es va limitar a declarar que «ara no és el moment» desviant la pilota a córner. El Govern britànic ja havia ignorat el document de 62 pàgines titulat *Scotland's place in Europe* [El lloc d'Escòcia a Europa] publicat pel Govern escocès el desembre del 2016 on es defensaven les tesis bàsiques compartides fins i tot més enllà de l'independentisme: el Regne Unit entès com un *partenariat* de nacions en peu d'igualtat i l'obligació del Govern britànic de tenir en compte la pluralitat de la unió davant del Brexit.⁹

El compromís de l'SNP per justificar un segon referèndum als comicis del 2016, que van tenir lloc un mes abans de la consulta sobre la UE, era força complex i continua generant controvèrsia a les files independentistes.

D'una banda, efectivament, el programa del partit establia que un «canvi material en les circumstàncies» del vot del 2014 podia implicar el dret a convocar un segon referèndum sobre la independència d'Escòcia.¹⁰ El «canvi material» era necessari perquè, en la narrativa del mateix SNP, el primer referèndum havia estat una decisió «generacional» i, per tant, en absència de nous factors calia esperar una generació per tornar a plantejar el debat de la independència. És cert que el resultat del referèndum sobre la UE pot interpretar-se en la línia d'un «canvi material i de circumstàncies» en relació al 2014.

Però, d'altra banda, el mateix programa electoral lligava el dret a tornar a preguntar als escocesos sobre el futur del país a l'existència d'una majoria clara i sostinguda a favor de la independència, en un llenguatge de ressonàncies quebequeses que recordava les famoses *conditions gagnantes* [condicions guanyadores] plantejades pel Partit Quebequès després de la derrota referendària del 1995.

Pragmatisme i europeisme

Els veterans de l'SNP saben el que ha costat que la societat escocesa, i especialment l'independentisme, fes el tomb i abraçés l'europeisme. El 1975, el mateix SNP, que aleshores era un partit molt minoritari a la política escocesa, va fer campanya contra la permanència a la Comunitat Econòmica Europea (CEE). Els escocesos hi van votar a favor, però ho van fer de manera més tímida que la resta del Regne Unit, deu punts menys que a Anglaterra –vegeu taula 2. La societat escocesa d'aleshores percebia el mercat comú europeu com una amenaça contra la seva indústria i economia en general, ateses les reduïdes dimensions i les dificultats de desenvolupament socio-econòmic de la seva nació.¹¹

El fet que en els darrers 40 anys Escòcia hagi passat a convertir-se en la nació de les illes britàniques més favorable a la permanència a la UE, és un fenomen que supera l'objectiu d'aquest article. Però l'SNP es pot dir que hi ha tingut un paper clau com

9 SCOTTISH GOVERNMENT, <www.gov.scot>.

10 SNP, «Re-Elect. Nicola Sturgeon»

11 JOHNS I MITCHELL, *Takeover: Explaining the extraordinary rise of the SNP*.

L'SNP ha tingut un paper clau com a catalitzador polític per construir un projecte de país europeista i cosmopolita per a Escòcia

Taula 2. Resultats per territoris del referèndum sobre la permanència del Regne Unit a la Comunitat Europea –Mercat Comú–, 5 de juny del 1975 (%)

País	Participació	Sí	No
Anglaterra	64,6	68,7	31,3
Escòcia	61,7	58,4	41,6
Gal·les	66,7	64,8	35,2
Irlanda del Nord	47,4	52,1	47,9
Regne Unit	64,7	67,2	32,8

Font: The Electoral Commission, Regne Unit.

a catalitzador polític d'un projecte de país europeista i cosmopolita. A mitjans de la dècada de 1980, empès per una nova fornada de militants d'esquerres i allunyats del nacionalisme tradicional, el partit va iniciar la seva transformació, que es pot resumir en la idea d'*Independence in Europe* [Independència dins d'Europa], un eslògan adoptat pel partit al 1987. Calia recollir el rebuig a les polítiques neoliberals de Londres impulsades pel thatcherisme, però s'havia de fer en clau nacional i des de la idea de l'Europa social i la subsidiarietat propugnades per Jacques Delors (1925). Els lideratges de l'SNP, van saber estructurar un discurs que associava l'autogovern d'Escòcia amb la protecció de les polítiques socials i el desenvolupa-

ment econòmic.¹² En un context en què el projecte de la UE semblava una promesa alliberadora per a moltes nacions, també per a Catalunya, l'SNP va posar el focus a Brussel·les; veia les institucions europees més receptives que les britàniques.¹³ Al front europeista van incorporar-hi una sèrie d'institucions escoceses, en una època en què l'autonomia política encara havia d'arribar –ho faria el 1998– com ara els sindicats majoritaris, els governs locals o les associacions civils.

Els líders de l'SNP van veure clar que la bona estratègia consistia a em-

marcar l'autogovern d'Escòcia en un sentit positiu, des d'un projecte que va anar girant des del fonamentalisme dels militats més durs i nacionalistes cap al gradualisme capitanejat per Alex Salmond (1954) i alguns antics membres del Grup 79.¹⁴ Sota el lideratge de Salmond, l'SNP va defensar l'autonomia el 1998, malgrat que sectors de la militància del partit la veien com una traïció als ideals independentistes perquè era un projecte liderat pel laborisme.

El pragmatisme i compromís social van dur l'SNP a la centralitat, ajudat pel desgast dels partits tradicionals i l'entrada en crisi del laborisme de tercera via propugnat pel Tony Blair. De fet, menys d'una dècada després d'haver assolit l'autonomia, la moderació i centralitat política en l'eix nacional, juntament amb una aposta decidida per un posicionament de centre-esquerra socialdemòcrata contraposat al blairisme, van dur l'SNP a protagonitzar un *sorpasso*

12 MITCHELL i HASSAN, *Scottish National Party (SNP) Leaders*; LYNCH, *SNP: The history of the Scottish National Party*.

13 NAGEL i RIXEN, *Catalonia in Spain and Europe: Is there a way to independence?*

14 El Grup 79 va ser un corrent intern de l'SNP, format per joves militants al 1979, que volia empènyer l'organització cap a posicions d'esquerres i d'acció al carrer. El grup, que va ser expulsat del partit el 1982, comptava amb membres destacats com el mateix Alex Salmond, els quals posteriorment serien readmesos al partit.

El pragmatisme i compromís social van dur l'SNP a la centralitat, ajudat pel desgast dels partits tradicionals i l'entrada en crisi del laborisme de tercera via propugnat pel Tony Blair

inesperat amb la victòria a les eleccions parlamentàries escoceses del 2007. Des d'aleshores, l'SNP no ha abandonat el poder a Escòcia.

Dilemes estratègics

Per tot plegat, la permanència a la UE toca el cor de la història i del projecte independentista de l'SNP. El partit és davant d'un joc de dilemes. En primer lloc, la insistència en un segon referèndum d'independència no sembla generar entusiasme entre l'electorat en un moment d'incertesa sobre el mateix futur del Regne Unit. Ja hem dit que l'anunci d'un segon referèndum, si bé va satisfer una part de les bases del partit, va ser acollit amb fredor per l'opinió pública escocesa. Segons les enquestes, el suport a una segona consulta sobre la independència és del 19% mentre durin les negociacions amb la UE, i del 29% un cop hagin acabat, mentre que el 52% rebutja un segon referèndum. Aquestes dades contrasten amb el suport a un segon referèndum sobre la UE que és del 52% –vegeu nota 4. A més a més, tot i que la majoria dels

votants de l'SNP són europeistes com el partit mateix, com ja hem vist, una part gens menyspreable del seu propi electorat no veu amb mals ulls la sortida de la UE. Probablement, aquest és l'electorat de classes populars que, desencantat amb el laborisme, havia estat captivat per SNP gràcies a les polítiques socials dels seus governs successius i la promesa d'una protecció econòmica que no ofereix el Govern britànic.

A aquests inconvenients s'hi afegeix una qüestió més complexa: el manteniment dels vincles amb la resta del Regne Unit formen part del projecte independentista de l'SNP, encara que sembli paradoxal. La profecia de Blair faria trontollar *de facto* tot el projecte d'independència de l'SNP, si més no tal com s'ha plantejat fins ara.

Des dels primers esborranys del projecte sobiranista de Salmond, el partit ha projectat la secessió d'Escòcia com el trencament d'una de les *six unions* –sis unions o vincles– que l'uneixen al Regne Unit. El projecte independentista passa, encara ara, per mantenir com a mínim cinc unions, rellevants

per a la majoria d'escocesos: la monarquia britànica, la moneda, la UE, la defensa comuna –amb la pertinença a l'OTAN– i la unió social amb la resta de ciutadans britànics –famílies, història, cultura i llengua.¹⁵

És fàcil imaginar les dificultats que suposa per a la preservació d'aquests vincles que la resta del Regne Unit surti de la UE. Si a la campanya del referèndum d'independència del 2014 ja va ser difícil aclarir el futur de la moneda, protagonista dels darrers debats, com es podria mantenir si la resta del Regne Unit quedés fora de la UE? Seria possible continuar formant part de la monarquia britànica? Quin paper hauria de tenir Escòcia en una defensa conjunta?

A totes aquestes incerteses cal afegir, com ho serà per al cas d'Irlanda del Nord respecte a la República d'Irlanda, la dificultat d'haver de gestionar una frontera terrestre de la UE entre Escòcia i la resta del Regne Unit. Aquest és un problema que genera ombres sobre l'escenari

¹⁵ SCOTTISH GOVERNMENT, *Scotland's future. Your guide to an independent Scotland*.

Des dels primers esborranys del projecte sobiranista de Salmond, l'SNP ha projectat la secessió d'Escòcia com el trencament d'una de les sis unions que l'uneixen al Regne Unit (la unió política), però mantenint la resta

d'independència sense la permanència de la resta del Regne Unit a la UE, per al qual hi ha més preguntes que respostes.

Fonamentalistes i pragmàtics

Tot plegat ha dut l'SNP a un nou episodi de les tradicionals topades estratègiques entre *fundies* –fonamentalistes– i pragmàtics, un veritable clàssic des de la dècada de 1980.¹⁶ En un context de fortes mobilitzacions de la societat civil –la plataforma *All under one banner* [Tots sota una bandera] ha tret al carrer desenes de milers de persones a favor de la independència a Glasgow i Edimburg–, Nicola Sturgeon va intervenir al darrer Congrés del partit la tardor del 2018 per reafirmar la tesi del *double lock*, rebutjada per la Cort Suprema britànica: el Govern britànic està obligat a comptar amb el suport de les quatre nacions per a l'acord final del Brexit. A més a més, Sturgeon va vincular un eventual suport del partit a un segon referèndum sobre la UE a l'autorització del

segon referèndum sobre la independència sense concretar terminis.¹⁷

Però els terminis són precisament el que comença a impacientar els sectors més durs del partit. Dos episodis il·lustratius apunten una certa polarització dins mateix de l'SNP davant del dilema estratègic de fons sobre si cal esperar el desenllaç del Brexit per pressionar que se celebri un referèndum d'independència el més aviat possible, o no. El primer episodi va produir-se quan el diputat independentista més veterà a Westminster, Pete Wishart (1962), va suggerir al seu mateix blog que un segon referèndum d'independència s'havia de postposar fins a tenir la seguretat de guanyar-lo.¹⁸ Les xarxes socials van reaccionar molt negativament, el mateix Wishart va denunciar que l'havien insultat –vegeu la notícia de la nota 22.

El segon episodi, més recent, fa referència al cas català i també mostra fins a quin punt l'SNP manté un

debat intern intens sobre la qüestió estratègica. Al principi de març del 2019, la mateixa Nicola Sturgeon va haver de corregir el número dos del partit, Keith Brown (1961), davant dels mitjans de comunicació. Brown havia afirmat que en cas que el Govern britànic no donés resposta aviat a la demanda d'autorització d'un segon referèndum d'independència, el Govern escocès es plantejava fer un referèndum de manera unilateral, és a dir, sense el reconeixement del Govern britànic. Aquesta estratègia unilateral també s'havia difós en una reunió amb activistes independentistes a Aberdeen, en què el mateix Brown va apuntar aquesta via. Immediatament, Sturgeon va negar aquesta possibilitat afirmant que Brown tenia la mateixa posició que ella i es mantenia en la línia del partit.¹⁹

En el moment de redactar aquest article, els 35 diputats de l'SNP a Westminster rebutgen els primers acords als quals ha arribat el Govern de May per fer efectiva la retirada de la UE i donarien suport a un segon referèn-

16 LYNCH, SNP: *The History of the Scottish National Party*.

17 Vegeu: BROOKS i CARRELL, «Sturgeon clears way for SNP MPs to back second EU referendum».

18 Vegeu: WISHART, «Pragmatism must underpin our approach to a 2nd referendum».

19 BROOKS i CARRELL, «Sturgeon rules out independence poll without UK go-ahead».

Sturgeon va vincular un eventual suport del partit a un segon referèndum sobre la UE a l'autorització del segon referèndum sobre la independència, sense concretar terminis

dum sobre la UE en cas que s'arribés a debatre aquesta possibilitat. Així doncs, la posició oficialista prioritza, de moment, una aproximació pragmàtica que aposta perquè el conjunt del Regne Unit es mantingui a la UE abans de plantejar la independència, tot i que les bases del partit semblen pressionar cada vegada més per un enduriment de posicions i un canvi de prioritats.

Un desenllaç incert

El temps de l'acord polític²⁰ que va permetre la celebració del referèndum d'independència del 2014 sembla esgotat a la política britànica. El conflicte entre Escòcia i el Regne Unit es desplaça ara cap a un terreny més proper al que hem viscut a Catalunya. Mentre el govern de May pateix una certa *espanyolització* que l'allunya de l'autorització d'un referèndum i rebutja ara les demandes del Govern d'Escòcia, l'independentisme escocès

mira de reüll l'experiència catalana de l'1 d'octubre del 2017 i les bases es mobilitzen al carrer.

El desenllaç de les negociacions sobre la permanència a la UE i la posició del Govern britànic, d'una banda; juntament amb el marge de paciència de les seves pròpies bases, de l'altra, marcaran les oportunitats del partit de transformar el rebuig d'Anglaterra a la UE en una segona oportunitat per a votar la independència. El lideratge de Nicola Sturgeon de moment prioritza la defensa d'un Regne Unit dins la UE a la reivindicació independentista.

Els possibles escenaris futurs són molts però oscil·len entre dos extrems. Si el Govern britànic consuma un Brexit dur, s'obrirà una nova oportunitat per a l'independentisme, però el projecte d'una Escòcia independent serà tota una altra cosa, amb un vincle amb el Regne Unit complicat que no tindrà res a veure amb les *unions* propugnades el 2014 al *Llibre blanc*. En canvi, si un eventual segon referèndum sobre la permanència a la UE reverteix la situació, se satisfarà la voluntat majoritària dels escocesos, però la finestra per

a una segona oportunitat s'haurà tancat amb la concurrència de l'SNP. Entremig, un acord de sortida de la UE, amb excepcions i asimetries respecte a les diverses nacions del Regne Unit, donaria marge per a la negociació a Escòcia sobre la UE i la independència sempre que el Govern britànic hi estigui disposat. Un repte estratègic de primer ordre. ■

20 Em refereixo a l'acord del 2012, signat entre els governs d'Escòcia i el Regne Unit titulat: «Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland» (2012) i al «Memorandum of Agreement».

■ Bibliografia

BBC, «Brexit: Nicola Sturgeon says second Scottish independence vote 'highly likely'». A *BBC*, de 24 de juny del 2014.

BBC, «Tony Blair: 'Brexit will lead to Scottish independence'». A *BBC*, 26 de gener del 2016.

BROOKS, Libby i CARRELL, Severin. «Sturgeon clears way for SNP MPs to back second EU referendum». A *The Guardian*. 7 d'octubre del 2018.

EUROPE 1. «Tony Blair: un Brexit serait 'extrêmement grave'». A *Europe 1*, 26 de gener del 2016.

ELECTORAL COMMISSION, «Scottish Independence Referendum Report on the referendum held on 18 September 2014» [en línia]. Disponible a: <www.electoralcomission.org>.

FIELDHOUSE, Ed (et al). «British Election Study Internet Panel Wave 14» [en línia]. Disponible a: <www.britishelectionstudy.com>.

HENDERSON, Ailsa i MITCHELL, James. «Referendums as Critical Junctures? Scottish Voting in British Elections» [en línia]. A *Parliamentary Affairs* 71, p.109–24. Disponible a: <www.doi.org>.

JOHNS, Rob i MITCHELL, James. *Takeover: Explaining the Extraordinary Rise of the SNP*. Londres: Biteback Publishing, 2016.

LYNCH, Peter. *SNP: The History of the Scottish National Party*. Cardiff: Welsh Academic Press, 2013.

LONDON SCHOOL OF ECONOMICS AND POLITICAL SCIENCE. «Brexit is forcing the UK to confront its territorial governance» [en línia]. Disponible a: <www.blogs.lse.ac.uk>.

MITCHELL, James i HASSAN, Gerry. *Scottish National Party (SNP) Leaders*. London: Biteback Publishing, 2016.

NAGEL, Klaus-Jürgen i RIXEN, Stephan. *Catalonia in Spain and Europe: Is There a Way to Independence?*. Baden Baden: Nomos Verlag, 2015.

PANELBASE. «Sunday Times poll». Disponible a: <www.drg.global>.

PAVKOVIĆ, Aleksandar. «Recursive secession of trapped minorities: A comparative study of the serb Krajina and Abkhazia». A *Nationalism and Ethnic Politics*, núm. 17, p.297–318, 2011.

SCOTTISH GOVERNMENT. *Scotland's Future. Your Guide to an Independent Scotland*. Edimburg: Scottish Government, 2013.

SCOTTISH GOVERNMENT. «Scotland's Place in Europe» [en línia]. Disponible a: <www.gov.scot>.

SCOTTISH GOVERNMENT i UK GOVERNMENT. «Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland». Disponible a: <www.gov.scot>.

SNP. «Re-Elect. Nicola Sturgeon» (Programa Electoral) [en línia]. Disponible a: <www.snp.org>.

L'EXTREMA DRETA, UN FENOMEN EUROPEU
ANÀLISI DE LA PRESENCIA I IMPACTE DE LA NOVA EXTREMA DRETA A EUROPA I ALS PAÏSOS CATALANS
Helena Castella

LA SITUACIÓ DE LES REFUGIADES A L'ESTAT ESPANYOL I CATALUNYA
DIAGNOSI I ESCLETXES DE MILLORA
Helena Castella

POLÍTIQUES MIGRATÒRIES I PROPOSTES DE FUTUR
UNA ANÀLISI DE CATALUNYA DINS EUROPA
Helena Castella

FISCALITAT EUROPEA I MERCAT ÚNIC
CAP A UNA HARMONITZACIÓ EFECTIVA
Sergio Martínez

L'APLICACIÓ DE LA GARANTIA JUVENIL ALS PAÏSOS CATALANS
IMPLEMENTACIÓ DEL PROGRAMA DE LA UNIÓ EUROPEA I REPTES DE FUTUR
Helena Castella

Papers
Informes polítics i socioeconòmics

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

www.irla.cat/publicacions

fòrum

Peter A. Kraus

“Europa serà mediterrània o no serà.
L'eix de la política global en què ens
movem s'està desplaçant cap al sud”

Una conversa amb [Diana Riba](#)

Fotografia: Elisabeth Magre

**La UE es troba en un dels moments de major qüestionament intern des de la seva creació. El Brexit, l'auge dels populismes de dretes o les limitacions a l'hora de fer front a crisis com la dels refugiats han posat en entredit un actor que havia d'exercir de pol alternatiu a uns EUA més hostils des de l'ascens de Donald J. Trump (1946). Les enquestes preveuen un auge de l'euroescpticisme en les eleccions del 26 de maig, però, en aquesta complicada conjuntura, Peter A. Kraus (1960) i Diana Riba (1975) conversen sobre els reptes per redreçar la situació des de postures transformadores. Kraus és cate-
dràtic de ciència política i director de l'Institut d'Estudis Canadencs a la Augsburg Universität, expert en sociologia política, teoria democràtica, pluralisme cultural i integració europea, així com gran coneixedor de la realitat catalana. Al seu torn, Riba és pedagoga, fundadora de l'Associació Catalana pels Drets Civils un cop van empresonar el seu marit, Raül Romeva, i ara és candidata d'Ara Repúbliques a les eleccions europees. Ha treballat també en projectes internacionals, des de la Fundació Centre d'Inici-**

atives i Recerques Europees a la Mediterrània o el Fòrum Universal de les Cultures de Barcelona.

Roger Tugás > El CIS treia a la llum el gener que menys del 20% de la gent sabia quan serien les eleccions europees. Què evidència aquest fet?

Diana Riba > Una de les coses que ha passat des que es va fundar la UE és que no hem sabut trobar el vincle entre les institucions europees i el sentiment de ser ciutadà europeu amb les pròpies institucions. I aquest és el repte que se'ns planteja ara, com tornem a fer que el ciutadà torni a sentir-les útils, que hi tingui una connexió, i que els valors sobre els quals es va fundar la UE tinguin un sentit clar en el dia a dia de la nostra realitat propera. I això és difícil, perquè la UE està en una deriva més cap a l'Europa dels estats que cap a l'Europa dels valors, però és un objectiu per tots els que creiem que Europa forma part de la solució i no del problema. Com ho posem a l'agenda política? Donant-li més importància dins dels partits i dins del teixit associatiu, perquè hi ha dues Europes, la dels estats i la dels ciuta-

dans i entitats que sí que veuen que, si és forta en els valors en què es va constituir, guanyem una fortalesa.

Peter A. Kraus > Aquesta pregunta ho lliga tot. Per donar una altra dada, el nivell de participació més baix a les eleccions europees del 2014 va ser a Eslovàquia, on va ser del 13%, i es tracta d'un país que, vist amb sang freda, s'ha beneficiat molt de l'ingrés, però la gent passa olímpicament de la UE. A nivell de vida quotidiana, la UE ens afecta profundament i a molts nivells. Per mi mateix, amb una vida a cavall entre Alemanya i Catalunya, seria molt difícil sense ella, ara puc fer transferències i no pago *roaming*, per exemple. Ho tenim internalitzat, però de forma inconscient. La importància tècnica real no es tradueix en una importància política d'identificació i pertinença. I això és curiós, està fallant aquest esperit cívic. L'Europa dels ciutadans existeix com a projecte polític, però no com a projecte real. La capacitat de mobilitzar d'Europa és molt baixa, tenint en compte la capacitat de mobilitzar que tenen els antieuropeus, els populistes de dretes i altres forces. Aquest és el gran problema real que tenim, Europa és un projecte sense

Riba > Un dels reptes d'Europa és tornar a connectar amb els ciutadans. Si no ho fa, ens quedarem amb unes solucions molt d'estats i poc de la ciutadania

un subjecte col·lectiu que el pugui aguantar en temps de crisi.

Riba > Sí, s'està encaminant cap a la força dels estats, i no en el que ens pot aportar una Europa molt més solidària entre estats i més interdependents, i això ho percep la ciutadania. Un dels reptes d'Europa és tornar a connectar amb els ciutadans. Si no ho fa, ens quedarem amb unes solucions molt d'estats i poc de ciutadania.

Roger Tugus > L'Eurobaròmetre assenyala que només la meitat dels europeus creuen que és bo formar part de la UE, però, en la pregunta sobre si sortirien en un referèndum, molt pocs responen afirmativament. Es tracta d'una adhesió a la UE tàcita, però poc activa?

Kraus > Els darrers 20 anys hem vist que el que havia donat empenta al projecte, per dir-ho de forma tècnica i politològica, és un consens passiu dels europeus. La UE era més aviat un projecte tecnòcrata, de les elits polítiques i econòmiques, i anava prou bé. Feien el que volien i la gent ho acceptava perquè el cost era baix o imperceptible. Això, però, ha canvi-

at amb les successives ampliacions a l'Est, que han generat problemes de distribució que abans no existien o d'adhesió política, com en el cas del Brexit, que és una resposta a això. En el cas britànic, és interessant, ja que la sortida ha provocat anticossos proeuropeus i és el tema que domina tot el debat, no es parla d'altra cosa. I els que volen quedar-se ho desitgen amb una fe que no creia que fos possible, tot i que s'han despertat una mica tard...

Riba > Probablement perquè, quan es va fer el referèndum de sortida de la UE, es va fer des d'aquesta poca connexió amb el que significa Europa i des d'una decisió molt més en contra del projecte de UE que d'una alternativa en positiu. I això és el que s'han trobat i, si tornessin a fer el referèndum, no sabríem què sortiria.

Kraus > No ho sabem, és complicat, perquè a la gent no li agrada que els polítics li acabin dient què ha de votar. Com en el cas d'Irlanda, que van votar dues vegades perquè votessin bé [en referència al Tractat de Lisboa, que va requerir de dos referèndums perquè guanyés el sí]. Això si ho tornes a plantejar, et rebota, la gent

podria votar en contra per reclamar que es respectés la primera votació. Això no té reparació a curt termini, s'ha d'acceptar. És difícil articular un projecte efectiu per a tots perquè es tracta de ciutadans molt diferents. Si compares els ciutadans de Suècia, Portugal o Eslovàquia, hi ha moltes diferències, és molt complicat articular un projecte en què s'hi incloguin tots. S'hauria de plantejar més aviat de baix que des de dalt. I a falta d'aquest projecte, s'ha reforçat gairebé de forma perversa el pes de la part intergovernamental dels estats, que són els que ja manaven. Passa a nivell europeu el que passa a l'Estat espanyol, que, a l'hora de la veritat, veiem veritablement qui mana i això dificulta generar anticossos. Els que ofereixen un projecte que mobilitza la gent són els populistes, els que fan un discurs europeu antieuropeu són aquests. No tenim un projecte europeu que aspiri a ser hegemònic a nivell gramscian.

Riba > Tot i això, hem tingut problemàtiques els darrers anys com la migratòria que han afectat tots els ciutadans de la UE i això fa que els mateixos ciutadans demanin una resposta europea. No sé què passa-

rà a les properes eleccions, però més aviat veig que hi haurà mobilització, ja que hem patit crisis que afecten el nostre dia a dia i on la UE hi podria trobar una solució. No ha estat el cas amb la qüestió migratòria, però sí que tots hem vist que la podria donar. Per això, si votem i som actius, podem tendir a una UE que doni solucions en conflictes globals que tenim. No estem en un moment mundial d'individualització, sinó de globalització. I aquesta és una de les forces que podem tenir i que la gent pot veure, però els hem d'animar i oferir solucions. Ens trobem davant de projectes populistes i, com més polaritzats estiguem i més simplistes siguin les propostes de tots els partits, estem donant força perquè entrin al parlament i a la política europea. També altres notícies escandalitzen, com qui finança aquests partits populistes, com el fet que altres poders econòmics mundials incideixen perquè Europa tingui aquestes esclotxes...

Roger Tugàs > Les enquestes apunten que, per primer cop, els grups popular i socialista podrien no sumar majoria al Parlament Europeu, on hi arribaria la fragmentació que ja viuen altres institucions. Això dificulta l'edificació d'aquest projecte comú i compartit?

Kraus > L'entrada d'aquests projectes que hem anomenat és el resultat d'un fracàs col·lectiu dels grans grups cristiano-demòcrata i socialdemòcrata, que havien estat els arquitectes de la integració. No han estat capaços de fer el que tocava i, per ser molt cínic, fer com quan el PSOE i el PP s'han posat d'acord aquí per «l'interès nacional i la sobirania espanyola». Aquesta forma d'actuació, afortunadament, no és possible perquè la fragmentació, també dins les famílies polítiques —com en el

Kraus > Alemanya pontifica però també és molt reticent a sacrificar interessos nacionals pel bé de la redistribució europea que tots necessitem. L'euro és un projecte hegemònic alemany que ha perjudicat molt els països del sud

cas del primer ministre d'Hongria, Viktor Orbán, i els cristiano-demòcrates—, és molt més gran. Pesa més la diferència entre estats que l'adhesió ideològica, i això dona espai a aquesta mena d'anti-Europa que aconsegueix posar-se d'acord en un projecte negatiu, que sempre és més fàcil d'articular que un de positiu. És molt més difícil dir el que volem que no el que no volem, i dir el que volem seria trobar una alternativa al que està fent Emmanuel Macron, amb un èmfasi que trobo molt liberal i neoliberal que no portarà enlloc. Alemanya pontifica però també és molt reticent a sacrificar interessos nacionals pel bé de la redistribució europea que tots necessitem. L'euro és un projecte hegemònic alemany que ha perjudicat molt els països del sud, començant per Grècia, però tampoc a Itàlia o l'Estat espanyol no ha anat gens bé. El govern alemany això ho sap i no ho vol reconèixer pels problemes interns que té, ja que, si fan concessions al sud d'Europa, perden votants al si d'Alemanya. No hi ha una balança que permeti un equilibri de forces escalonat que sàpiga connectar el debat nacional-estatal, regional i global-europeu. Aquí hi ha

un buit molt important, és un tema que, com a expert polític, em fascina a nivell negatiu. Allò que va representar el moviment obrer, al principi del segle XX, almenys va poder fer un intent d'aturar la Primera Guerra Mundial. Tot i fracassar, va existir. Ara seria impossible, no hi ha un subjecte col·lectiu similar a nivell transnacional, per molta alterglobalització i Porto Alegre. És la gran fita d'aquest segle.

Riba > Tot i això, al Parlament Europeu també hi ha el grup Verd, que està creixent amb força, també al centre d'Europa, i després de les eleccions es veurà com aquest grup pot incidir realment i decantar. No només hem de mirar com creix l'extrema dreta, ja que els verds també creixen a costa de l'espai socialista que es va dissolent i perdent i veurem com incideix per trobar espais de diàleg amb aquests dos grups que per si sols no podran governar les institucions europees. I això pot ser una bona solució si li donem empenya. Quan ens preguntem quin és el nou moviment obrer, tot i que aquí no s'ha vist tant, és cert que hi ha un moviment molt gran cohesionat entorn problemàtiques de medi am-

bient a països de la UE on els estudiants es manifesten cada divendres. Aquesta pot ser una problemàtica transversal interessant per tornar a trobar punts d'entesa.

Kraus > Totalment, però el que em sobta és que aquest moviment que comentes, d'estudiants i també el moviment feminista, utilitzen Europa com a xarxa per difondre el seu discurs en un sentit positiu, però no hi ha una vocació europeïsta en ells. Potser perquè el donen per normal, els Verds no van dient que són proeuropeus perquè tothom ho sap, però falta trobar l'encaix encara. Fer entendre de forma natural que Europa no és només una font de recursos per fer projectes i que et donin una beca d'estudi, o que no només fa nosa perquè regula i reglamenta, sinó que també és una oportunitat històrica per afrontar els grans reptes del segle XXI. Si fracassa Europa, fracassem a nivell global també. La UE havia estat fins ara l'avantsala a trobar respostes col·lectives a problemes col·lectius que no es poden solucionar dins els marcs estatals. Jo no soc antieuropeu, al contrari, però soc escèptic de cara a l'experiència que hem viscut els darrers 20

Riba > No pot ser que hi hagi el Parlament per una banda, el Consell Europeu per una altra i no hi hagi espais de codecisió entre les dues institucions

anys. Escèptic, però amb l'optimisme de la voluntat que tenim tots els que som aquí.

Riba > Hem de trobar la manera de tornar a connectar amb els valors fundacionals d'Europa i no amb els que s'estan convertint ara. I el dia a dia del Parlament Europeu és això, la gent parla moltíssim amb gent dels diferents grups. Des de fa un any i mig sí que hi ha més tensió, però és un espai de trobada com no hi ha cap altra per parlar d'aquests temes que no són només dels estats, sinó també de la ciutadania. Al cap i a la fi, el Parlament Europeu està constituït per diputats a qui han votat els ciutadans i és un espai on tots aquests debats són fàcils de fer i de trobar-nos. Hi ha molta activitat i, per això, s'ha de reforçar. No pot ser que hi hagi el Parlament per una banda, el Consell Europeu per una altra i no hi hagi espais de codecisió entre les dues institucions. Cal espais en què el Parlament Europeu pugui incidir més en les decisions que s'estan prenent entre els estats.

Roger Tugas > El CIS també detecta que hi ha sis cops més persones que creuen que els partits de dretes

tenen més incidència en les institucions europees que els d'esquerres, també al Parlament Europeu. Està justificada aquesta percepció?

Kraus > És una percepció errònia, el Parlament Europeu no té aquest biaix. La UE té més aviat un biaix econòmic problemàtic neoliberal, hi estic d'acord, però aquest no li dona el Parlament, més aviat al contrari. Si hi ha hagut intents de controlar la desregulació que està generant Europa també com a institució s'han fet des del Parlament. Tot allò bo de la UE ha vingut d'aquí, que és el fòrum per donar resposta als dèficits democràtics i econòmics que té Europa, però la gent no acaba de veure clarament com funciona aquest entramat, perquè és complicat i està lluny de la nostra vida quotidiana. Quan va ser el darrer cop que vas encendre la televisió per veure un debat del Parlament català? Imagino que no fa massa...

Roger Tugas > Treballo d'això, així que no...

Kraus > Encara millor! I quan va ser el darrer cop que vas engegar-la per veure un debat europeu?

Kraus > La UE s'ha portat malament amb Catalunya després de l'1-0, és evident, però hauria estat encara pitjor sense la UE

Roger Tugas > Ni ho recordo.

Kraus > Això ens passa a tots. D'altra banda, he estat fa poc a Gal·les i un diputat del Plaid Cymru ens explicava que allí hi ha hagut un vot a favor del Brexit. Tot i això, el 80% dels votants d'aquest partit nacionalista estaven per la permanència del Regne Unit, i el vot negatiu ha vingut de sectors de miners, al sud de Gal·les, els mateixos sectors perjudicats per la integració de nous països d'Europa. La gent sí que sap una mica de què va la cosa. A mi em semblaria molt estrany que a Andalusia, per exemple, es produís un vot antieuropeu, perquè seria demencial de cara als propis interessos. En el cas dels andalusos, pel pes de les ajudes agràries i, en el cas dels nacionalistes gal·lesos, va ser per l'interès de protegir els interessos no estatals, els quals a Europa són molt residuals però sense la UE seria pitjor. La UE s'ha portat malament amb Catalunya després de l'1-0, és evident, però hauria estat encara pitjor sense la UE. Aquest és el dilema que hem d'entendre. Per resumir, hem de tenir una resposta realista pragmàtica, ja que el món on vivim és el que tenim i ens hem de moure aquí, però també

hem d'intentar reformar-lo i entendre que Europa no està feta de pedra i que es pot transformar.

Riba > Europa és vista per aquests pobles sense estat com una oportunitat per crear una diversitat dins d'Europa on tinguem més pes. En el cas català, és evident que mai hem mirat tant cap a Europa. Tot i que molts no hàgim vist una reacció clara i que això s'ha criticat clarament, Europa no és ràpida en les reaccions i és veritat que, després d'un any i mig, cada cop sentim més veus d'eurodiputats. No dels estats, però sí d'una Europa més dels ciutadans o parlamentaris de certes institucions. Per això, a Catalunya, les europees són importants, hem de treballar en totes les opcions que tenim i Europa és una d'elles. Hem de seguir sent-hi, fent feina de formigueta, i per fer veure que, per entrar a la UE, es demanen uns requeriments i valors molt estrictes als estats, però un cop en són membres, no hi ha cap mena de control del que fan amb aquests requeriments i valors. És un dels altres reptes de futur que tenim, com es fa aquest control de no-vulneració d'uns valors europeus en el si dels seus estats. Tot s'ha de treballat, no

només pel nostre territori, perquè els eurodiputats han de ser solidaris amb tot, però hi hem de ser. I cada cop es veu més aquest treball. I a Europa passa que, fa dues legislatures, treballaven conjuntament llistes tan diverses com la de Maria Badia (PSC), Raül Romeva (ICV), Ramon Tremosa (CiU) i Oriol Junqueras (ERC). Aquesta feina és important i a Europa es pot fer si hi ha voluntat.

Roger Tugàs > En un moment com l'actual, amb reptes a fora com el dels EUA, a dins com els governs d'Hongria o Itàlia, i fenòmens com els de la immigració, les reivindicacions de nacions com la catalana no es perceben com una problemàtica afegida més?

Kraus > Catalunya ha estat un cas típic de *bad timing*, de fer sortir el problema potser en la conjuntura històrica menys convenient que podia tocar. El projecte europeu estava fent aigües per tot arreu i, a sobre, ara els catalans. Això és massa! En aquest sentit, això no ha afavorit el procés català, fa 20 anys potser hauria estat diferent. D'altra banda, com deia la Diana, Europa també dona la possibilitat d'articular discursos i trobar ressonàncies que no trobaríem, però Europa també és molt hipòcrita. Els que hi manen estan utilitzant estàndards molt diferents segons què mirin a Turquia —que no entra per motius sobre drets cívics que em semblen perfectament raonables, per bé que els motius reals és que la dreta europea no vol que entri— o a l'Estat espanyol, que està perfectament confortable perquè sap que és un aliat important per mantenir tranquil el front del sud, que ja va tenir el sotrac grec. I ara Itàlia està en una situació molt precària, tot i que sí que té raó quan denuncia que no passava res quan Alemanya vulnerava el dèficit i, quan

Kraus > Europa també és molt hipòcrita. Els que hi manen estan utilitzant estàndards molt diferents segons què mirin a Turquia o a l'Estat espanyol, que està perfectament confortable perquè sap que és un aliat important per mantenir tranquil el front del sud

ara ella ho vol fer, la castiguen. Hi ha una sèrie de dobles discursos de cara als estats petits que potser es podrien aprofitar més pel fet que no parlem d'un bloc monolític. Això políticament és bo, hi ha més conflictes d'interessos que abans, hi ha més possibilitats d'articular coalicions diferents amb segons quines regions i partits, i això podria donar una mica més de sortida als interessos catalans que un context simplement estatalista com del que hem estat parlant. Hi ha més espais que es podrien apuntar que els que s'han intentat fins ara, que al cap i a la fi sempre eren París i Berlín. A l'hora de la veritat són els que manen, però aquest imperi franco-alemany és cada cop més alemany només i, per altra banda, els alemanys no poden manar sols.

Riba > Dues coses s'hi poden afegir. La primera és que, estant a la UE, podem mirar, entendre i conviure amb estats que han resolt conflictes similars al català d'una altra manera, com a Escòcia. Aquesta balança ens ajuda a explicar i trobar complicitats per veure que el que ha passat aquí no té raó de ser al si de la UE, on representa que els drets humans estan

garantits. Això és més fàcil estant dins de la UE, malgrat que tingui aquesta doble vara que és evident, depenent del moment polític. La segona és que, al principi, sí que es veia el cas català com un problema, però últimament, a les institucions europees, s'està parlant també del problema espanyol. Cada cop t'hi trobes més gent que et pregunta què fa l'Estat espanyol amb Catalunya, i no tant com abans, que et preguntaven què feia Catalunya. Demana més per la seva reacció i no tant per la voluntat de fer un referèndum. Canvia el discurs perquè no se sustenta l'ús de la força o el poder judicial al si de la UE.

Kraus > Està ben dit, i també es pot explicar de forma sistemàtica, en el sentit que, per una banda, hi ha la UE, amb tots els seus problemes, però per l'altra, el que ha generat també la UE és la dinàmica d'europeïtzació a molts nivells. De debat públic i social, dels Erasmus... S'han creat espais de comunicació de ressonància política europeïtzats que faciliten moltes coses. Això realment és bo. Si jo soc europeïsta és per això, no tant perquè m'agradi tant Jean Claude Juncker o Estras-

burg o la comitologia de Brussel·les, això són qüestions per a experts i tecnòcrates. El que sí que m'agrada és que ara vagis a Helsinki o on sigui, hi parlis d'una cosa del teu país, i se sàpiga, que hi hagi hagut una mena de xarxa que encara no funciona prou bé, però que almenys té alguns gèrmens potents. Penses en el Grup Verd o l'Aliança Lliure Europea i les possibilitats que dona aquest espai perquè la gent es trobi i articuli un discurs comú i això és positiu, al marge de tot el que no ens agrada. Hem de seguir fent coses com les que fem però més àmplies i palpables per a la gran massa de la població.

Roger Tugas > No és extrapolable, per tant, com a discurs europeu la visió del President Antonio Tajani conforme és tan perillosa una conferència de Puigdemont com una de Vox?

Kraus > Tajani és un personatge, per dir-ho d'alguna manera, lamentable. A banda d'això de Puigdemont i Vox, ha fet unes declaracions a la regió d'Ístria, com a president del Parlament Europeu, conforme aquesta regió ara croata és històricament

Riba > Cal que les regles del joc siguin les de les democràcies que garanteixen drets fonamentals individuals i col·lectius. Si has d'estar mirant amb el retrovisor si venen els que volen vulnerar tots els drets, no podem avançar

italiana i va provocar una polèmica espantosa. Tajani encara és més bèstia que Juncker quan et diu que ell, ex-president d'un país petit com Luxemburg, no vol una Europa de 85 regions. I alguns li pregunten: Per què no? Això és allò bo que té Europa, i és que, encara que hi hagi qui fa salvatjades, la gent les pot veure. Fan el ridícul.

Riba > I quan fan això, hi ha tot un parlament ple d'eurodiputats que li poden posar un mirall al davant i dir que s'ha acabat. Caldrà veure quan dura la lluita perquè es deixi de poder anar dient bestieses pel fet que es disposa del poder dels estats, ja que aquí darrere hi ha uns ciutadans que empenyen fort per fer les coses d'una altra manera. En tot cas, a part de les dues conferències esmentades, fa un any i mig el mateix Puigdemont, Junqueras i Romeva van anar a fer-hi una conferència. Després hi ha hagut també exposicions sobre el tema català que s'han prohibit o acceptat. Depèn del moment, de la situació política, de qui faci la truca... I això ho hem d'aturar tenint un Parlament Europeu fort cap a la banda dels valors fundacionals d'aquesta Europa.

Kraus > Sí, un Parlament on no només hi hagi gent com Tajani i companyia, aquest monopoli d'opinió és el que ha anat generant la coalició entre populars i socialdemòcrates en relació a la qüestió catalana. Cal que entri més gent com tu i altres veus que tallin aquest discurs, ja que Tajani no només fa això perquè sigui així, sinó perquè sap que ara hi ha eleccions a la presidència de la Comissió Europea amb un candidat com l'alemany Manfred Weber que no diu certes coses perquè vol que el votin els populars... Hi ha la *realpolitik* i hem d'intentar-la canviar. La realitat la tenim per canviar-la, no és constant i immodificable, sinó que es pot variar treballant com una formigueta.

Roger Tugas > Això implica tornar al vell lema del catalanisme conforme «*més Europa és menys Estat espanyol*», que avançar en la construcció europea com a projecte compartit implica frenar la capacitat de l'Estat de frenar Catalunya?

Riba > Personalment, m'he sentit sempre més còmoda amb les teories del bé comú, que com més de tot, millor. Que com més democràcia i

més relació forta i segura tinguem amb els nostres veïns, més fàcil serà que Catalunya pugui decidir què vol ser. Com més fort sigui tothom, aquí hi guanyem tots. El que sí que és veritat és que cal que les regles del joc siguin les de les democràcies fortes, les que garanteixen drets fonamentals individuals i col·lectius per poder avançar. Perquè, si has d'estar mirant amb el retrovisor si venen els que volen vulnerar tots els drets que tenim, no podem avançar, no podem mirar endavant. Però si hi ha una Europa que pressiona uns estats perquè siguin més conscients de les necessitats dels seus pobles, tindrem més Catalunya.

Kraus > Hi estic totalment d'acord, el poder no és un joc de suma zero. No és que, si jo guanyo, tu perds. Depèn de com fem el joc. Pot haver-hi lluites de poder que acabin amb més poder per les dues bandes. El que no s'ha entès prou bé a Catalunya és que una República catalana no ha de ser una catàstrofe per a l'Estat, podria ser una cosa positiva, podria activar potencialitats que té aquest país. I el mateix passa a nivell europeu, en el sentit que el pes que

Kraus > A Catalunya s'ha viscut del conte pujolista que érem el motor de l'Europa de les regions, però el que ha catalitzat el procés català és que la sortida regional no funcionava a Europa

pot haver guanyat Catalunya no ha anat a costa de l'Estat espanyol. Al contrari, des que hi ha hagut l'1-O, l'Estat ha estat més present en la diplomàcia europea. Josep Borrell té una feinada espectacular per donar veu al nacionalisme espanyol. També hem d'entendre que aquí s'ha viscut massa temps del conte pujolista que Catalunya era el motor de l'Europa de les regions, que tot anava molt bé i que Catalunya era una peça important, junt a Baden-Württemberg, la Llombardia i Alvèrnia-Roine-Alps... I hi ha dos àmbits en què Europa no ha funcionat bé, el Consell Econòmic i Social i l'Europa social, que ha fracassat, i també l'Europa de les regions. Això, com diem en alemany, és un gos mort, no hi vas ni a bordar perquè ningú t'escolta. I crec que el que ha catalitzat també el procés català és veure que la sortida regional no funcionava a Europa, que l'intent de fer aquest sandvitx entre l'Europa de les regions a baix i la UE a dalt, deixant els estats-nació enmig, no era tan fàcil, sinó al contrari. Els estats no són Santa Teresa de Calcuta i, en aquest sentit, el que toca és generar una dinàmica no de regions, sinó de república a nivell europeu, de república de repúbliques. Que doni

sortida a regions com Escòcia i Catalunya. El fet diferencial català és molt diferent al de Baviera, que també en té, però amb una articulació política diferent. Aquest muntatge tan bonic cristiano-demòcrata catòlic pujolista de l'Europa regional ha fallat. Ho hem d'admetre i mirar de buscar altres sortides.

Riba > Hem d'afrontar com una oportunitat quan dos milions de persones tenen una necessitat de decidir el seu futur, una oportunitat per a l'Estat espanyol i per a Europa. Ens en sortirem quan tothom hi guanyi. En els conflictes i necessitats socials en què vivim, cal buscar una sortida positiva per a tothom. No ho hem de mirar com una amenaça, com han fet fins ara, cal donar-li la volta i veure-ho com una oportunitat per créixer com a UE o com a Estat espanyol. Amb el fet migratori passa el mateix. Si només ens enfrontem a ell com un problema, no hi trobarem solucions. Fins que no li veiem una oportunitat, Europa no estarà tranquil·la amb aquesta acollida. Sinó, només hi ha confrontació, i la política no ha de ser-ho, la política és diàleg. I Europa és un bon espai, ja que està lluny dels conflictes físics i és un bon

lloc on buscar i trobar solucions. Com més hi siguem amb aquest discurs, més fàcil serà.

Roger Tugàs > Heu fet referència al problema migratori i al fracàs de l'Europa social. Per què els drets socials i civils estan en hores baixes a Europa?

Kraus > Hem de seguir treballant a nivell europeu, però el que també està clar és que no podem formular polítiques *one size fits all* [idèntiques per a tots]. En el problema migratori, l'amenaça es percep de forma radicalment diferent a un país com Alemanya, que se'n beneficia, o un com Bulgària, on hi ha una ansietat col·lectiva perquè han perdut població, amb tres milions de búlgars que han emigrat, una neurosi demogràfica. Quan a sobre els dius que, a més que ells han de marxar, els arriba gent de l'Àfrica, llavors flipen. No veuen com allò els pot resultar una jugada en què hi guanyi tothom. En aquest sentit, demanar a països pobres amb problemes estructurals diferents que els nostres que defensin el mateix em sembla poc productiu. I en el cas de l'Europa social, hauríem d'intentar arribar a uns mínims compartits per tothom a nivell de protecció, d'educació o formació, però deixant espais, que els països siguin capaços d'arribar-hi segons les seves possibilitats i capacitats, com deia Karl Marx, sobre el comunisme. Això no es pot dictar des de París, Berlín o Brussel·les, s'ha de fer *bottom-up* [de baix a dalt]. Un camp de refugiats a Grècia no serà mai com un camp de refugiats a Alemanya, perquè no tenen els mateixos recursos. O els donem recursos o els deixem fer a la seva, així de fàcil. Ha de venir des de baix i, mentre això no passi, el que podem fer és formular aquests mínims que compartim, a nivell de dret civil, social o cul-

Riba > Hauríem de ser molt crítics i fer veure a les institucions europees que calen reaccions més ràpides, perquè, si no, ja tens tres camps de refugiats a Grècia, milers de morts al Mediterrani i una crisi migratòria molt forta

tural, però que tothom s'ho faci per arribar-hi segons la seva fórmula.

Riba > L'altre repte és accelerar la rapidesa de les decisions. Quan tens una crisi com la migratòria a les portes, es veu venir molt abans a les institucions europees i s'ha de poder decidir abans. El que no pot ser és esperar tres anys i seguir parlant de quina solució cal donar al conflicte. Hauríem de ser molt crítics i fer-los veure que calen reaccions més ràpides, perquè, si no, ja tens tres camps de refugiats a Grècia, milers de morts al Mediterrani, una crisi migratòria molt forta... No es pren la decisió quan toca i, llavors, si els problemes s'enquisten, es fan més grans. El procediment de presa de decisions és d'una lentitud extrema, per aquesta complexitat enorme.

Kraus > No és el mateix regular les categories que cal anar seguint perquè un pernil de Parma sigui un pernil de Parma i un altre sigui un pernil serrà que no una crisi com la de Síria o la del Mediterrani. Això requereix una branca executiva europea que funcioni i no la tenim. En tots aquests moments de crisi real i aguda, la ministra d'exters europeu, Federi-

ca Mogherini, que em sembla una senyora intel·ligent i responsable, ha tingut un protagonisme molt reduït, i no perquè no volgués, sinó perquè no ha tingut l'espai, no fa la política europea ella, ni ningú. Com a molt, entre Merkel i Macron i amb prou penes, ja que no es posen d'acord. En aquest sentit, caldria trobar les dues o tres àrees on aquesta capacitat de reacció hi ha de ser i centrar-hi els esforços, i passar d'altres coses on la UE ens diu què hem de fer o no. Soc professor universitari i la voluntat reguladora que ens arriba de les institucions europees la patim i ens sembla excessiva. La paperassa que he de fer per fer projectes europeus i Erasmus la feia millor abans, amb el model alemany, quan fèiem menys papers i sortia tan bé com ara. Hi ha un desequilibri entre el que realment es fa i el que es podria fer millor. A voltes, allà on Europa hauria de ser no hi és i, en canvi, està allà on la gent podria perfectament passar d'Europa. Aquest és el problema que tenim.

Roger Tugas > La Comissió Europea ha intentat recentment crear impostos propis, ja que el pressupost de la UE és de l'entorn de l'1% del PIB,

però els estats ho han impedit. És això un problema?

Kraus > L'1% no és real, ja que europeïtzem polítiques sovint sense que calgui pressupost. La política econòmica que s'està aplicant a tots els països, encara que no va lligada a un pressupost, té un impacte econòmic brutal. No és un pressupost que es pot mesurar en termes del que es gestiona des de la Comissió, és un pressupost que passa pel pes polític que té Europa en la presa de decisions dels estats i de les regions.

Riba > Tot i això, és veritat que tots els pressupostos, a nivell de UE i arreu, tendeixen cada cop més a temes armamentístics i cada cop menys a qüestions socials. Cal treballar-hi fort, ja que, un cop més, van encarats a qüestions econòmiques i grans lobbys, més que a temes lligats als valors fundacionals de la UE. I tenim reptes molt importants, com el mediambiental o l'alimentari. Quants anys trigarem a tenir un problema en aquest àmbit a nivell europeu? No en queden molts. Què estem fent a nivell europeu en aquest àmbit? Si el pressupost va cap a una altra banda, veurem com acaba xocant.

Riba > Encara es percep la UE com un lloc on anar a reclamar quan es tenen unes necessitats i, des d'aquest punt de vista, no passes a tenir una identitat europea, sinó que ets un català que reps, no un que participa d'un projecte compartit

Roger Tugas > A nivell de crear una ciutadania europea, que no hauria de costar molts recursos, queda molt de marge per avançar també. A Catalunya, el CEO assenyala que la identificació amb la UE és molt baixa. Com s'explica, després de tants anys d'integració?

Riba > Veiem Europa com un espai de rebre, a molts territoris no es veu com un espai on donar, influir o formar-ne part i crear xarxes. Mentre això passi, serà molt difícil. Programes com l'Erasmus per anar teixint relacions entre estudiants o al camp econòmic hi ajuden. Però encara es percep la UE com un lloc on anar a reclamar quan es tenen unes necessitats i, des d'aquest punt de vista, no passes a tenir una identitat europea, sinó que ets un català que reps o un italià que reps. Cal fer-ho al revés. Formes part d'un col·lectiu i t'hi sents quan comences a donar. Això passa amb tot. Si ets pare d'una escola i l'únic que fas és portar-hi els fills i marxar, no te'n sents part. Ho fas quan t'hi poses i t'hi impliques en el dia a dia. Hem de fer entendre als ciutadans que cal formar part de la UE, i això vol dir incidir-hi amb les votacions,

per exemple. Cal veure també, ara que es parla de referèndums, com es podria traslladar a la ciutadania europea decisions d'aquesta Europa en forma de referèndums i espais en què s'hi pugui implicar un ciutadà. Potser aquests vincles són els que falten.

Kraus > Aquí encara hi ha més espai de maniobra que no s'aprofiten per als partits, ja que no hi ha voluntat de fer-ho. A l'hora de confeccionar llistes europees, també es podrien tenir en compte ciutadans europeus residents aquí, fer més visible la dimensió transnacional. A Barcelona hi ha un percentatge molt alt de gent que no és autòctona d'aquí. A totes les ciutats europees hi ha molts europeus que podrien ser candidats, a nivell nacional o europeu, i es pot observar que hi ha llocs on la dimensió transnacional té més pes políticament i als partits. A Amsterdam, per exemple, és un cas típic on veus més gent no originalment holandesa fent de candidats que a Madrid o Barcelona.

Roger Tugas > Aquí tenim un candidat a l'alcaldia que és francès...

Kraus > Ell diu que torna a casa, no juga aquesta carta, però és un bon exemple d'un cas que fa 10-20 anys hagués estat gairebé impossible. I trobo positiu que aquesta persona es pugui presentar aquí, encara que no m'agrada el que predica. Suposo que el tret li sortirà per la culata, però es podrien haver presentat altres candidats per part d'Esquerra Republicana o els comuns que haurien invertit aquesta dinàmica. No s'ha fet un treball de situar un contra-Valls a nivell de l'esquerra, curiosament.

Riba > Sí, sí que és interessant com incideix en la política local la gent que prové d'altres països. Si som una Europa diversa, hem de trobar-ho, com també s'està trobant en relació al paper de la dona en la política. En les llistes europees és un dels espais en què es podria visibilitzar més, per bé que, per incloure algú en la llista, ha de tenir residència a l'Estat.

Kraus > Sí, però això és un formalisme. Daniel Cohn-Bendit, quan es va presentar a França, es va residenciar a París i punt. En tot cas, tot i que he començat escèptic, acabaré amb un to més positiu i, a la vegada, pervers, ja que, quan faig entrevistes a Ale-

Riba > Al Parlament Europeu es funciona i treballa a nivell de grups parlamentaris, amb eurodiputats de diferents estats. Això no funciona així en altres institucions europees

manya sobre Catalunya, m'arriben tota una sèrie de correus electrònics de nazis alemanys que viuen aquí i de fatxes espanyols que viuen allà... Hi ha un espai públic compartit, ja que veuen el que faig i interactuen. Això potser s'hauria de fer més patent a nivell de les institucions, perquè allà teniu gent bàsicament molt feta d'anar per casa com Juncker o Tajani que no és que siguin l'última onada del cosmopolitisme progressista europeu. Aquest típic *one size fits all* també dels aparells polítics que surten de la pedrera estatal i van a parar a Brussel·les o Estrasburg perquè és una ganga. A la inversa passa poc, que algú entri a la política nacional per la porta gran. El teu marit [Raül Romeva] ho ha fet, és un cas excepcional!

Riba > En tot cas, al Parlament Europeu es funciona i treballa a nivell de grups parlamentaris, amb eurodiputats de diferents estats. No a dins d'un estat i posant-se d'acord després, sinó amb eurodiputats interterritorials, i això no funciona així en altres institucions europees. I suposo que és cap a on tendirà la política europea, però caldrà mirar com funcionaran les candidatures en les

properes eleccions europees, com es computaran els vots, si es podrà votar una llista estatal en diferents països... Hi ha tot un debat sobre cap a on han d'anar les eleccions europees.

Klaus > Jo només puc votar a Alemanya, però m'agradaria més fer-ho aquí. Això hauria de canviar. Fins i tot la gent que voldríem fer un vot transnacional no podem. A més, aquí hi ha una circumscripció única espanyola, però per què no pot ser una d'ibèrica, o diverses d'europees?

Roger Tugas > A nivell d'identitats, algunes d'estats xoquen en el si de la UE, hi ha certs recels, com els britànics amb els polonesos, o amb la imatge dels alemanys a Mallorca, sense anar més lluny, que es veuen com a estrangers.

Klaus > A Mallorca es veuen com a estrangers perquè es comporten com a tals. Hi ha coses que s'haurien d'investigar més, perquè la imatge dels lampistes polonesos, l'obrer barat que ve a fer feina, va ser un dels elements que van animar el Brexit. En canvi, el pensionista alemany que ve a viure a Mallorca no molesta, ja

que no treu diners, sinó que en deixa, tota l'illa viu d'això. El turisme mata el que atrau, és una dinàmica complicada. Com deia que no hi ha un *one size fits all* a l'hora de formular polítiques, tampoc no n'hi ha de cara als europeus, hi ha espècies diferents de gent europea. El problema que genera un enginyer danès que ve a treballar a Barcelona i es mou en anglès i no vol aprendre ni català ni espanyol és diferent al que et genera l'ucraïnès que ve a collir peres a Lleida. I hem de saber diferenciar a qui parlem i com volem donar respostes a tot això. A mi em semblaria igual d'important que aprenguéssim català el de Dinamarca com el d'Ucraïna, però al danès no se li demana...

Roger Tugas > I aquesta identitat europea en construcció es pot fer sense mirar a la riba sud del Mediterrani?

Riba > La interacció cultural dels països al voltant del Mediterrani sempre ha estat, històricament, un punt de confluència i cal mirar cap a allà. El Parlament Europeu té polítiques que miren molt més enllà i té grups de treball que miren a tots els països i intenta buscar sinergies. A més, és

Kraus > Europa serà mediterrània o no serà. L'eix de la política global en què ens movem s'està desplaçant cap al sud

inevitable, per exemple, quan parlem de política pesquera, que calgui mirar cap als països de l'Àfrica. Avui en dia, una cosa és que tinguem la UE i hi hagi estats, i una altra que no puguem mirar més enllà de les fronteres, ja que tot està relacionat en aquests moments.

Kraus > No només l'Europa del sud sinó tota Europa serà mediterrània o no serà. L'eix de la política global en què ens movem s'està desplaçant cap al sud, cap a l'Àfrica i cap a l'Orient Mitjà. Els altres territoris estan més ocupats per Xina o els EUA i és el veïnatge que tenim, no en tenim cap altre. En aquest sentit, hem de saber-ho aprofitar millor. L'espai unitari té grans tasques per complir i espero que aquesta remediterraneïtzació d'Europa es produirà a mig termini.

Riba > I ens ha d'agradar, perquè són els nostres orígens i hem de tornar a connectar amb el que som. El Mediterrani forma part de la nostra cultura, no ho hem de veure com el contrari del que hem estat explicant. ■

variables

Millor com més participació? Els efectes de la participació ciutadana en la inclusivitat i la transparència de les polítiques locals

vista prèvia >

Els processos de participació ciutadana són simples eslògans polítics per intentar minimitzar la crisi de la democràcia representativa? O són processos que, ben fets, reforcen i amplien l'eficàcia de les polítiques dutes a terme? Són preguntes que actualment són sobre la taula. Analitzant-les podem convenir que, efectivament, els processos de participació ciutadana milloren els resultats de les polítiques públiques i obren pas a una democràcia més plena.

Carol Galais

Investigadora
postdoctoral UAB
@carolgalais

Fabiola Mota

Professora de
ciència política a la UAM
fabiola.mota@uam.es

Pau Alarcón

Investigador
postdoctoral
a la UPF
pau.alarcon@upf.edu

Introducció

Durant les dues últimes dècades ha tingut lloc una manifesta expansió dels mecanismes participatius en l'elaboració de polítiques públiques, fonamentalment a nivell local. Hem de buscar-ne les causes en la popularització de bones pràctiques, com el famós pressupost participatiu de Porto Alegre al Brasil (1988), que ha fet que moltes administracions vulguin reproduir aquesta experiència com a senyal de bona governança. També es dona el cas que la participació ha estat institucionalitzada i recomanada des de diverses agències i actors internacionals —vegeu el Tractat de Lisboa o els plans d'acció locals de l'Agenda 21— com a eina per a facilitar la descentralització i modernització de les administracions locals.

Segons els objectius de la participació política —des de la maximització de l'eficàcia de les polítiques públiques a la millora dels fluxos d'informació, passant per la legitimització de la presa de decisions, el foment de la cohesió comunitària o la potenciació de les habilitats cíviques de la ciutadania— es poden

esperar dissenys participatius diferents.¹ Una convenció acadèmica per tal de considerar que estem davant una experiència participativa, és que aquesta ha de permetre la incidència efectiva de la ciutadania, en alguna mesura, en l'elaboració de polítiques públiques.² Acadèmics i experts en la participació ciutadana, polítics i tècnics continuen preguntant-se si aquestes pràctiques participatives produeixen «millors» polítiques públiques, és a dir, polítiques públiques amb més qualitat democràtica. Aquest treball aborda aquesta qüestió des d'una perspectiva empírica basant-nos en 25 casos de polítiques públiques «participades» implementades al territori de l'Estat espanyol entre el 1995 i el 2008.

Des d'una òptica optimista —comunitarista, proparticipació—, partim de la hipòtesi general que la participació millora les polítiques públiques re-

sultants. Més concretament, esperem que com més intensa —o millor dit, més profunda— sigui la participació ciutadana en el procés que mena a l'elaboració de polítiques,³ «millors» seran els resultats de les polítiques públiques, en termes de transparència pública, inclusivitat i associació col·laborativa. Primerament, exposarem els fonaments teòrics que hi ha darrere aquesta expectativa. A continuació, presentem l'estratègia de recerca comparada adoptada per al cas espanyol, així com les estratègies de recollida de dades i selecció de casos. Finalment, es discuteixen les principals conclusions de la nostra anàlisi.

Preguntes i hipòtesis d'investigació

En general, l'ús creixent dels mecanismes participatius en el procés de presa de decisions implica una certa preocupació per part dels governs locals davant els déficits de la representació política. Així, els processos participatius ajudarien a resoldre almenys quatre problemes descrits

1 FUNG, «Varieties of participation in complex governance».

2 En aquest sentit, aquest article només se centra en l'estudi de les polítiques locals que han sorgit d'algun mecanisme participatiu que s'ha introduït a nivell de govern local —polítiques que anomenem «participades»—, deixant de banda aquelles que no més consideren, per exemple, informar els ciutadans o dirimir conflictes entre ells.

3 FUNG, «Varieties of participation in complex governance».

La qualitat o intensitat de la participació de la població en mecanismes participatius es converteix en una variable crucial per explicar els efectes d'aquest procés sobre polítiques públiques locals

en el model representatiu d'elaboració de polítiques públiques.⁴ En primer lloc, la participació ciutadana augmenta el coneixement polític de la població i ajuda a clarificar les preferències dels individus en relació amb qualsevol qüestió política en joc. En segon lloc, la participació afavoreix l'articulació d'aquestes preferències ciutadanes i la seva comunicació a les autoritats polítiques. En tercer, la participació afegeix mecanismes de rendició de comptes més efectius que el procés electoral; és a dir, fa més difícil que els responsables polítics es desdiguin dels compromisos adoptats i facilita el seguiment del seu compliment per part dels ciutadans. Finalment, proporciona capacitats a les autoritats per a resoldre certs problemes públics, en la mesura que els ciutadans poden aportar solucions i estratègies innovadores davant problemes complexos.⁵ Aquest últim punt és el més estretament relacionat amb la formulació i implementació de polítiques públiques.

Moltes problemàtiques municipals —com ara la seguretat pública o la prestació de serveis socials—, requereixen més que un consens entre administració i administrats. Per a una resolució satisfactòria del problema o repte inicial, sovint es requereix una contribució positiva per part de diversos actors que pot arribar a convertir-se en una delegació del poder de decisió real del govern a la ciutadania. Dit això, és fonamental tenir en compte que els mecanismes participatius necessaris per superar les limitacions habituals de l'administració pública requereixen una participació més intensa i menys extensa en el temps que els mecanismes participatius simplement destinats a aclarir, agregar i transmetre les preferències de la ciutadania.⁶ Per tant, la qualitat o intensitat de la participació de la població en mecanismes participatius es converteix en una variable crucial per a explicar els efectes d'aquest procés sobre polítiques públiques locals.⁷

En aquest treball ens centrarem en dos efectes possibles de la participació: l'impacte sobre la inclusivitat i sobre la transparència de les polítiques públiques. En primer lloc, és pràcticament intuïtiu esperar que com més persones, actors, perfils i/o opinions hagin pres part en el debat que duu a l'elaboració d'una política pública, més interessos reflectirà la mateixa. El fet d'obrir a la participació ciutadana aquest procés hauria de fer que el resultat sigui, doncs, més inclusiu, reflectint un escenari consistent amb el de la cogovernança. D'altra banda, els processos participatius sovint també incorporen nous mecanismes de rendició de comptes.⁸ A mesura que la ciutadania s'impliqui en aquests, podrà exigir a les autoritats mecanismes per a supervisar la implementació de les polítiques públiques resultants i assegurar-se que els responsables no es desviïn de les decisions preses en el procés. Dit d'una altra manera, els participants poden vetllar la seva «inversió» en termes de temps i esforços. Més concretament, les

4 FUNG, «Democratizing the policy process».

5 BOOHER i INNES, «Consensus building as role playing and bricolage: Toward a theory of collaborative planning».

6 FUNG, «Democratizing the policy process».

7 FUNG, «Varieties of participation in complex governance».

8 GALAIS, «Criteris per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en matèria de processos participatius en l'àmbit local».

Com més intens sigui el grau de participació de la ciutadania en un mecanisme participatiu, més visibles seran els seus efectes sobre les polítiques públiques resultants en termes d'inclusivitat i transparència pública

Taula 1: Elements de l'índex d'intensitat participativa.

Variable	Categories	Valor
Presència d'un facilitador o consultoria/relatoria externa	Tots dos present	1
	Un dels dos present	0,5
	Cap present	0
Experts —per a donar informació— presents	Sí	1
	No	0
Nivell d'informació	Baix	0
	Mitjà	0,5
	Alt	1
Número de fases de la política pública en què els ciutadans van poder participar —diagnosi, disseny, decisió, implementació, avaluació ¹	0	-
	1	0
	2	0,33
	3	0,66
	4	1
	5	-
Nombre d'eines participatives	1	0
	2 o més	1

Font: projecte MECPALO

1 Cap de les experiències de partida presenta valors 0 o 5, pel que l'hem recodificat tenint en compte els valors reals i no els teòrics.

polítiques sorgides a partir de mecanismes participatius més intensos haurien de ser més transparents en termes d'informació sobre objectius, costos, obstacles...⁹

9 PAPADOPOULOS i WARIN, «Are innovative, participatory and deliberative procedures in policy making

Adoptem la tesi general del professor del MIT Archon Fung (1968) per explicar l'impacte de diversos mecanismes participatius sobre polítiques

democratic and effective?»; GALAIS, «Criteris per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en matèria de processos participatius en l'àmbit local».

locals.¹⁰ Les nostres principals hipòtesis són, doncs, que com més intens —és a dir, més profund— sigui el grau de participació de la ciutadania en un mecanisme participatiu, més visibles seran els seus efectes sobre les polítiques públiques resultants en termes d'inclusivitat —cogovernança— i transparència pública.

Estratègia de recollida de dades

Ens centrem en el cas de l'Estat espanyol per ser un dels casos que millor exemplifica l'expansió de la participació política com a pràctica de bona governança i per ser un dels estats on menys clara està la connexió entre la participació i la formulació de polítiques.¹¹

Seguint un disseny de sistemes més similar, pretenem comparar polítiques elaborades amb mecanismes participatius més i menys intensos. Partint del projecte de recerca MECPALO, que recollia més de 300

10 FUNG, «Varieties of participation in complex governance».

11 FONT, DELLA PORTA i SINTOMER, *Participatory democracy in southern Europe. Causes, characteristics and consequences*.

L'Estat espanyol és un dels casos que millor exemplifica l'expansió de la participació política com a pràctica de bona governança i on menys clara està la connexió entre participació i la formulació de polítiques

Taula 2. Polítiques públiques resultants segons municipi, mecanisme participatiu i àrea d'acció.

Mecanisme participatiu	Municipi	Valor índex participació	Nombre de polítiques públiques resultants
Fòrum local per al treball actiu voluntari	Jerez de la Frontera	1	1
Pressupost participatiu	Santa Cristina d'Aro	0,73	7
Pressupost participatiu	Còrdova	0,73	3
Pressupost participatiu infantil	Santa Cristina d'Aro	0,60	4
Consell sectorial de la dona	Parla	0,50	2
Pressupost participatiu	Archidona	0,23	1
Taller participatiu per a la millora d'una plaça	Barberà del Vallès	0,20	2
Consell local de seguretat	Jerez de la Frontera	0,13	3
Consell sectorial de la participació ciutadana	Móstoles	0,07	1
Consells veïnals	Parla	0,0	4

Font: projecte MECPALO

experiències participatives locals se'n van triar 40 a fi que representessin els principals tipus de mecanismes —per exemple, pressupostos participatius, mecanismes permanents i mecanismes temporals.¹² D'aquestes, en vam seleccionar cinc amb una puntuació més alta i altres cinc amb una puntuació més baixa en un índex de qualitat o intensitat participativa segons l'establert pels investigadors Joan Font i Carol Galais,¹³ i d'acord amb els

criteris presentats a la Taula 1. Per a les subsegüents anàlisis aquesta variable prendrà tres valors: qualitat o intensitat participativa alta —identificant les experiències en el quartil més alt d'aquest índex—, mitjana —per a les experiències en els quartils 2 i 3— i baixa —per a les experiències en el quartil més baix. La llista final d'experiències participatives, ordenades d'acord amb la seva intensitat participativa, es presenta a la Taula 2.

Per a cadascuna d'aquestes deu experiències participatives, es van

rastrear les propostes que va fer la ciutadania durant el procés, identificant els responsables tècnics o polítics a cada departament impulsor o responsable de l'experiència participativa, a més de membres de l'oposició i participants, i preguntant-los en el marc d'una sèrie d'entrevistes estructurades pel contingut dels debats i activitats del procés. Així, vam identificar 28 propostes de polítiques públiques concretes, nascudes d'aquests deu processos.¹⁴ A

12 FONT I SMITH, «Tracing the Impact of Proposals from Participatory Processes: Methodological Challenges and Substantive Lessons».

13 FONT I GALAIS, «The Qualities of Local Participation: the Explanatory Role of Ideology, External

Support and Civil Society as Organiser».

14 Tot i que els entrevistats podien inicialment referir més propostes de polítiques públiques, es va seleccionar un nombre menor de manera que ni el tipus de mecanisme emprat (per exemple, pressu-

Les expectatives són que els processos de més qualitat democràtica donin lloc a polítiques públiques en què més actors participin amb un grau més alt de poder real

Taula 3: Dimensions de les polítiques públiques considerades.

Dimensió	Indicador	Mesura i valors
Inclusivitat, cogovernança	Nombre d'actors	De la següent llista d'actors, quins van prendre part en la implementació de la política pública? ²
	Tipus de col·laboració	Per cada actor que sí va prendre part: Quin tipus de col·laboració? ³ -seguiment —sí/no. -avaluació —sí/no.
Transparència	Existència de documentació	1. no hi ha informació disponible 2. hi ha informació disponible però és de difícil accés 3. la informació està publicada en línia i és de fàcil accés.
	Difusió de la política pública	Si la política pública es va difondre després de la seva aprovació: - nombre de mitjans on es va publicar - si el nivell de difusió va ser baix —només en línia—, mitjà —invitació a actors clau— o alt —esdeveniments públics, pòsters, pamflets i/o anuncis a mitjans locals.

Font: projecte MECPALO

2 Associacions, sindicats, patronals, companyies privades, òrgans participatius, partits polítics, consultors o universitats, altres administracions públiques, altres actors.

3 S'han omès per a aquestes anàlisis altres tipus de col·laboració com finançament, consulta o provisió de béns i serveis.

continuació, i mitjançant la informació facilitada per les persones de contacte

postos participatius o consells) ni l'àrea d'activitat —benestar social, mobilitat...— juguessin un paper determinant en la qualitat final de la política pública. Remetem els lectors al projecte Cherry Picking —I.P. Joan Font—, en què s'explica aquest procés de rastreig per a les 40 experiències participatives seleccionades inicialment i les més de 500 propostes identificades i caracteritzades finalment. Nosaltres només utilitzem 10 processos i 28 propostes perquè les preguntes relatives als actors i transparència en l'elaboració de les polítiques públiques que fem servir en aquestes anàlisis només es van efectuar per a la llista d'experiències que apareix a la Taula 2.

per a cada experiència participativa, vam caracteritzar cada política pública resultant en funció del nombre i activitat dels actors implicats, així com d'acord amb la seva estratègia de difusió, seguint els criteris de la Taula 3. Les expectatives són que els processos de més qualitat democràtica donin lloc a polítiques públiques en què més actors participin amb un grau més alt de poder real —avaluació i seguiment de la implementa-

ció—; i que la difusió de la política resultant sigui més ampla i horitzontal, és a dir, es realitzi per més mitjans i arribi a més persones.

Anàlisi

Atès el petit nombre de casos i que la majoria de les nostres variables dependents no són de tipus continu, les relacions han estat examinades

L'anàlisi confirma que existeixen diferències significatives entre el nivell mig i baix de participació, essent les experiències de mitjana intensitat participativa les que més actors impliquen a les polítiques públiques resultants

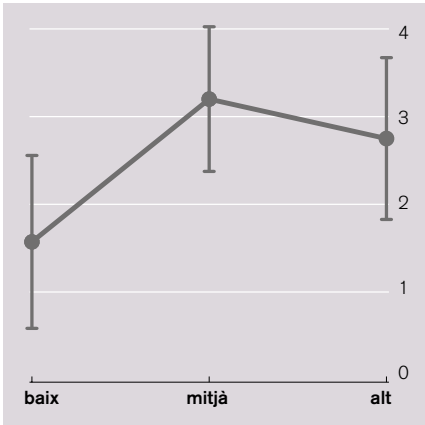
mitjançant tècniques bivariades —taules creuades i anàlisi de la variància.

En primer lloc, parem atenció a la mesura en què les propostes sorgides de cada procés van ser implementades. De les 28 propostes identificades, 25 van portar-se a terme completament, una parcialment i dues van ser rebutjades a posteriori pels responsables polítics o tècnics. En analitzar la relació entre el «destí» d'aquestes propostes i la qualitat participativa del procés de què van sorgir, no trobem una associació evident. Les dues propostes rebutjades, per exemple, pertanyen a un procés de baixa intensitat participativa i a un d'alta intensitat participativa. En qualsevol cas, aquesta dada fa que ens quedem només amb les 25 polítiques públiques totalment implementades i per les quals tenim informació relativa a inclusivitat i transparència.

A continuació, hem contrastat l'efecte de la intensitat de la participació en la diversitat d'actors implicats a la política pública. La figura 1 mostra la relació entre el nombre d'actors que col·laboren en la implementació de la política participada —min = 0, max = 9— i la intensitat en la participació. Una anàlisi ANOVA confirma que

existeixen diferències significatives entre el nivell mig i baix de participació, essent les experiències de mitjana intensitat participativa les que més actors impliquen a les polítiques públiques resultants.¹⁵

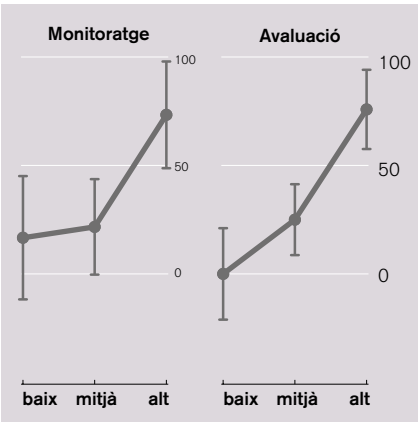
Figura 1: nombre mitjà d'actors implicats a la política pública —eix vertical— i qualitat del procés participatiu —eix horitzontal—

¹⁵ L'ANOVA o anàlisi de la variància és un mètode estadístic utilitzat per esbrinar si les mitjanes d'una variable numèrica són diferents per a les distintes categories d'una variable independent amb més de dues categories. L'estadístic F ens indica si la variància entre les categories de la variable independent són suficientment importants com per a poder-les generalitzar amb un 95% de confiança.

La següent figura posa en relació la participació d'actors en les tasques de seguiment o monitoratge i avaluació de les polítiques públiques resultants dels processos participatius. La variable depenent és una proporció del nombre d'actors implicats que va realitzar tasques de monitoratge o avaluació. La proporció de polítiques públiques en què els actors van tenir tasques de monitoratge (73%) o avaluació (76%) és significativament més alta entre els processos més intensius en participació.

Figura 2: Percentatge d'actors implicats en el monitoratge i avaluació —eix vertical— i qualitat del procés participatiu —eix horitzontal.

La proporció de polítiques públiques en què els actors van tenir tasques de monitoratge (73%) o avaluació (76%) és significativament més alta entre els processos més intensius en participació

Taula 4: Difusió del contingut de la política pública —fileres— i grau de qualitat del procés participatiu —columnes.

	Grau qualitat participativa del procés: Baix	Grau qualitat participativa del procés: Mitjà	Grau qualitat participativa del procés: Alt	Total de polítiques públiques
Sí, públicament disponible en línia	42,9 % (3)	30% (3)	12,5% (1)	28% (7)
Sí, però no està disponible en línia	0 (0)	60% (6)	87,5% (7)	52% (13)
No o no s'hi ha pogut accedir	57,14% (4)	10% (1)	0 (0)	20% (5)
Total	100% (7)	100% (10)	100% (8)	100% (25)

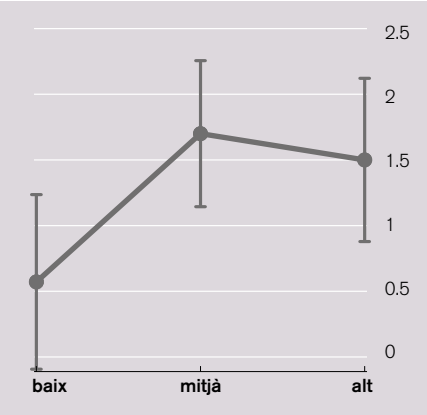
Font: projecte MECPALO

Nota: Entre parèntesi, el nombre d'observacions a cada casella. el valor del Chi2 per a quatre graus de llibertat és 13.9, amb una probabilitat associada de 0.008. Per tant, la relació és estadísticament significativa.

Passant al capítol de la transparència en la difusió de resultats, la Taula 4 relaciona l'accessibilitat de la informació relativa a les polítiques públiques analitzades i la qualitat participativa dels processos de què van sorgir. La relació entre ambdues variables existeix però no és lineal: les polítiques públiques sorgides de processos de baixa qualitat participativa solen anunciar més amplament els seus resultats que no pas les polítiques sorgides de «millors» processos,

tot i que alhora són les que probablement menys anuncien. L'alta qualitat participativa s'associa a una publicitat una mica més opaca. Les figures 3 i 4 aborden la qüestió dels canals pels quals s'ha fet difusió de les polítiques públiques implementades. A la figura 3 veiem que les polítiques públiques sorgides de processos de mitjana i alta qualitat acostumen a difondre els seus resultats per més canals —essent el màxim tres— que no pas les políti-

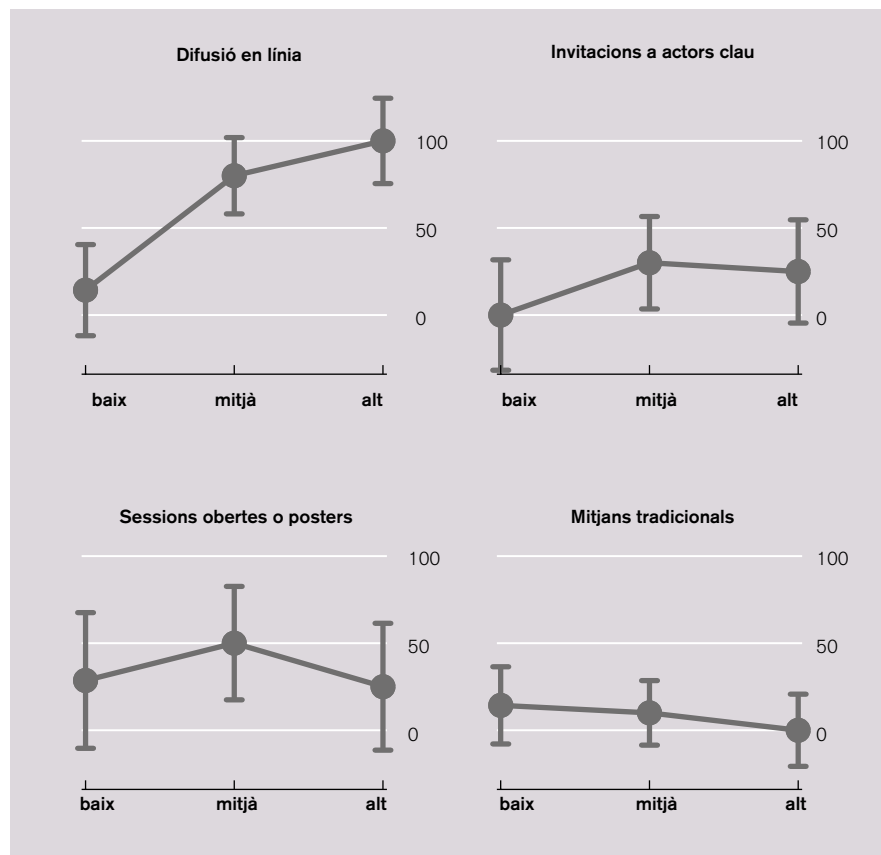
Figura 3: Nombre de mitjans utilitzats per difondre la política pública —eix vertical— i qualitat del procés participatiu —eix horitzontal.

ques sorgides de processos menys preocupats per la participació efectiva de la ciutadania. La figura 3 representa la proporció de polítiques públiques que, havent-se anunciat, ho han fet per qualsevol de les quatre vies diferents representades. Així, veiem que la gran majoria de polítiques associades a processos de mitjana i, especialment, alta qualitat participativa anuncien els seus resultats en línia, una via molt menys utilitzada quan

Els mecanismes participatius que impliquen un major grau de participació ciutadana donen lloc a polítiques que inclouen més actors, i que aquests acostumen a tenir més capacitat de seguiment i avaluació

Figura 4: Tipus de mitjans utilitzats per difondre la política pública —eix vertical— i qualitat del procés participatiu —eix horitzontal.

Nota: l'anàlisi ANOVA confirma diferències significatives només pel cas de la difusió en línia.

les polítiques públiques sorgeixen de processos de baixa qualitat participativa. La resta d'anàlisi no mostra diferències significatives entre graus de participació política, tot i que hi ha una certa tendència a no implicar actors clau o a recórrer a mitjans tradicionals si les polítiques neixen de processos poc participatius.

Conclusions

La participació fa una diferència en les característiques de les polítiques públiques que en resulten? Les conclusions d'aquesta investigació ens permeten respondre parcialment a aquesta pregunta. D'una banda, hem trobat que els mecanismes participatius que impliquen un major grau de participació ciutadana donen lloc a polítiques que inclouen més actors, i que aquests acostumen a tenir més capacitat de seguiment i avaluació —d'acord amb el model de col·laboració en la gestió pública— que si les polítiques sorgeixen de processos menys participatius. D'altra banda, hem vist que els processos menys intensius en participació són els més opacs pel que fa als resultats de les polítiques públiques, els que utilitzen menys mitjans i els que menys

utilitzen Internet per a difondre'n els resultats. Tot i que aquestes associacions entre qualitat de la participació, d'una banda, i inclusivitat i transparència, de l'altra, no són perfectament lineals, sí ens permeten confirmar que podem esperar «millors» polítiques públiques provinents de mecanismes participatius més intensius. Polítiques més inclusives poden, en principi, donar millor resposta a la complexitat d'escenaris i problemes que s'hi poden presentar durant la implementació. Finalment, la transparència pública en l'accés i la difusió d'informació sobre les polítiques públiques és una condició necessària perquè la ciutadania exerceixi el control democràtic de les autoritats públiques que és característic de les democràcies. ■

■ Bibliografia

BOOHER, David i INNES, Juddit. «**Consensus building as role playing and bricolage: Toward a theory of collaborative planning**». *A Journal of the American Planning Association*, núm.65, p.9-26, 1999.

FONT, Joan; PASADAS Sara i SMITH, Graham. «**Tracing the impact of proposals from participatory processes: methodological challenges and substantive lessons**». *A Journal of Public Deliberation*, núm.12 (1), p.1-25, 2016.

FONT, Joan i GALAIS, Carol. «**The qualities of local participation: The explanatory role of ideology, external support and civil society as organiser**». *A International Journal of Urban and Regional Research*, núm.35 (5), p.932-948, 2011.

FONT, Joan i SMITH, Graham. «**The policy effects of participation: Cherry-picking among local policy proposals?**». *A ECPR General Conference*, celebrada a Bordeus al setembre del 2013.

FONT, Joan; PORTA, Donatella i SINTOMER, Yves. *Participatory democracy in southern Europe. Causes, characteristics and consequences*. Londres: Rowman and Littlefield, 2014.

FUNG, Archon. «**Varieties of participation in complex governance**». *A Public Administration Review*, núm. 66, p.66-75, 2006.

FUNG, Archon. «**Democratizing the policy process**». A MORAN, Michael; REIN, Martin; i GOODIN, Robert, *The Oxford Handbook of Public*

Policy. Oxford: Oxford University Press, pp. 669-688, 2006.

GALAIS, Carol. «**Criteris per a l'avaluació de les Bones Pràctiques en matèria de processos participatius en l'àmbit local**» [en línia]. A *Fundació Carles Pi i Sunyer*. Disponible a: <www.bbp.cat>.

PAPADOPOULOS, Yannis, I WARIN, Philippe. «**Are innovative, participatory and deliberative procedures in policy making democratic and effective?**». *A European journal of political research*, núm.46(4), p.445-472, 2007.

full de càlcul

Canvi climàtic, sostenibilitat i solidaritat

vista prèvia >

La lluita contra l'escalfament global del planeta i del canvi climàtic que se'n deriva és un dels grans reptes que el segle XXI ha d'afrontar. De canvis climàtics, al llarg dels milers de milions d'anys que té la Terra, n'hi ha hagut molts; la diferència és que l'actual està provocat per l'acció de l'ésser humà, i té unes conseqüències directes en la sostenibilitat de la vida mateixa. L'impacte d'aquest canvi climàtic, malgrat afectar la totalitat del planeta, té unes conseqüències desiguals, afectant sobretot els estats menys desenvolupats i les classes socials més vulnerables.

Louis Lemkow Zetterling

Professor en sociologia ambiental a la UAB

louis.lemkow@uab.cat

La solidaritat intergeneracional és la base de la sostenibilitat; implica emmarcar les nostres polítiques socioambientals en termes de benestar i del benestar de les generacions futures. Tenir cura de la qualitat i la salut del medi ambient suposa l'elaboració de polítiques que han de tenir una visió a llarg termini, que abraci i influeixi en les vides de més d'una generació. Fer front al canvi climàtic global és un tema clarament intergeneracional que consisteix a analitzar, planificar i elaborar polítiques per a un període de temps que ens portarà fins a finals del segle XXI. També significa tractar el tema de la justícia social i ambiental, atès que el canvi climàtic tindrà impactes particularment negatius en les comunitats més socialment vulnerables. Malgrat que el canvi climàtic ha centrat cada vegada més l'atenció dels responsables polítics i de la diplomàcia internacional, el cert és que la pèrdua de biodiversitat, l'esgotament dels recursos naturals i la severitat de la degradació ambiental han estat sovint oblidats en el debat públic, quan la veritat és que aquests problemes ambientals poden tenir un impacte sobre l'entorn planetari i les comunitats humanes igual o superior a l'impacte de l'escalfament

global. Aquestes amenaces, combinades amb el context d'una «crisi ecològica» mundial, estan generant situacions d'inseguretat ambiental i tensions entre les nacions, alhora que generen injustícies ambientals a tot el món.

Dit això, el canvi climàtic manifestat a través de l'escalfament atmosfèric i l'efecte «hivernacle» és segurament la representació més emblemàtica i contundent de la globalització dels riscos ambientals, i en general del que alguns han denominat «la societat del risc».¹ Conté tots els ingredients dels nous riscos: es manifesta a escala planetària; té a veure amb canvis tecnoeconòmics accelerats en els àmbits de la producció i consum; és de molt difícil detecció, medicació i control; impacta sobre tots els grups socials però s'acumula en els grups més vulnerables; els escenaris futurs del fenomen i el seu desenllaç a mig i llarg termini és incert —fins i tot la comunitat científica no es posa d'acord sobre el seu abast exacte— i, sobretot, bona part de les causes del canvi climàtic té a veure amb l'acció humana.

1 BECK, *Risk society*

Tots aquests elements de notòria complexitat han generat inquietud i una sensació d'inseguretat, especialment però no exclusivament en les societats més desenvolupades econòmicament i amb més nivell de benestar social. Aquesta ansietat ha estat ratificada i representada pels mitjans de comunicació i en part ha contribuït a situar el canvi climàtic global en el centre del debat polític internacional i en les agendes dels governs i institucions intergovernamentals. Les respostes polítiques i socials i la implicació de la societat, sobretot a través d'una intensa activitat de les ONG davant d'aquest problema han resultat en l'articulació de propostes d'acció que necessàriament impliquen la participació de tots els estats amb més pes econòmic del món i ha obligat les institucions i administracions públiques a pensar en com adaptar-se a l'inevitable i a mitigar les pitjors conseqüències de l'escalfament atmosfèric i oceànic.

El canvi climàtic no és nou. Oscil·lacions climatològiques han acompanyat i han format part de l'evolució del nostre planeta i han estat induïdes per una multiplicitat de causes

La novetat del canvi climàtic més recent al planeta Terra situat enmig de l'anomenada «zona habitable» del nostre sistema solar, és el seu origen almenys en gran mesura «antropogènic», és a dir, causat per l'acció dels éssers humans

naturals; variacions en l'activitat i de la intensitat de la radiació emès pel Sol; volcanisme; impactes d'asteroides, variació en l'òrbita de la terra, producció de gasos «hivernacle» per organismes vius... També el nostre planeta veí Mart ha patit importants canvis climàtics a causa de factors naturals d'origen no biològic. En un passat molt llunyà Mart tenia una atmosfera molt més densa i càlida i aigua líquida en forma de llacs, rius i possiblement mars i oceans, i l'evidència de precipitacions d'aigua i neu. Avui, a la seva tènue atmosfera no hi ha rastre d'aigua líquida —sí de gel— i és un món intensament àrid i fred. Per tant, la novetat del canvi climàtic més recent al planeta Terra situat enmig de l'anomenada «zona habitable» del nostre sistema solar, és el seu origen almenys en gran mesura «antropogènic», és a dir, causat per l'acció dels éssers humans.

El coneixement del clima de la Terra i de les seves regions o continents és producte de l'acumulació de dades meteorològiques durant un llarg període de temps. Aquestes dades inclouen precipitació, temperatura, vents, pressió atmosfèrica... Així es pot crear un perfil o grup de carac-

terístiques predominants, i mirar de predir el desenvolupament normal del temps que s'espera al llarg d'un any en una regió determinada. També s'han elaborat classificacions de tipus de clima on es comparteixen una sèrie de característiques climatològiques compactes i comunes. Un exemple seria el denominat «clima mediterrani» —que inclou no només la majoria de la conca del mar Mediterrani, sinó també Califòrnia, Xile central, Àfrica del Sud, Austràlia meridional...— caracteritzat per la combinació de temperatures altes i la falta de pluja o sequera a l'estiu, i de pluges durant l'hivern amb temperatures fresques o temperades. L'anàlisi de les dades ens permet fer mapes de la distribució de precipitació i mitjanes de temperatura per a tot el planeta. Així s'ha pogut constatar que durant les últimes dècades les temperatures han sortit de la pautes normals i que efectivament han augmentat d'una forma significativa en termes globals.

Una mostra de canvis climàtics abruptes recents —en termes geològics— és l'últim període glacial que va començar fa més o menys 110.000 anys amb la glaciació i

presència de grans casquets glacials que van cobrir una part important del nord del continent americà i Euràsia i que va acabar fa aproximadament 10.000 anys. De fet, aquesta glaciació s'emmarca dins de l'última edat glacial que va començar fa al voltant de 2,7 milions d'anys i que consta d'una sèrie de períodes glacials i interglacials que reflecteixen notables oscil·lacions de temperatures fredes i temperades. Un dels impactes més significatius de la glaciació va ser la baixada del nivell del mar, tot el contrari del que succeeix amb el desglaç —un tema especialment preocupant amb la pèrdua de massa glacial a Antàrtida, que actualment implica de nou un augment del nivell del mar. Si no comptem amb l'efecte antropogènic, alguns models pronostiquen el començament d'una altra glaciació prevista per d'aquí a uns 50.000 anys.

Per entendre les dinàmiques climatològiques actuals i les seves implicacions cal comptar amb la variable antropogènica sense deixar de banda els factors naturals de sempre. Fa dècades que alguns científics van alertar de la possibilitat d'un ràpid escalfament atmosfèric a causa de

La mesura sistemàtica del CO2 atmosfèric a partir dels anys 1950 va demostrar un clar augment d'aquest i altres gasos d'efecte hivernacle, fet que semblava estar relacionat amb el creixent ús de combustibles fòssils

l'acció dels éssers humans i especialment a causa dels processos intensius i accelerats d'industrialització —la industrialització que es basava en l'ús de combustibles fòssils com a motor o font energètica. Aquests primers avisos es poden situar a finals del XIX i principis del segle XX amb la publicació de diversos tractats, articles i llibres del físic, químic, astrofísic i premi Nobel Svante Arrhenius (1859-1927), encara que segurament la primera aproximació al concepte de l'efecte hivernacle va ser l'elaborada per Joseph Fourier (1768-1830). En el seu article «On the influence of carbonic acid in the air upon the temperature of the ground» Arrhenius afirmava que «si la quantitat d'àcid carbònic s'incrementa de forma geomètrica, l'augment de la temperatura s'incrementarà de forma gairebé aritmètica». ²

És força sorprenent que l'equació d'Arrhenius no difereix massa de les estimacions recents del Intergovernmental Panel on Climate Change [Grup Intergovernamental sobre el Canvi Climàtic] (IPCC). La lectura que

fa Arrhenius de l'impacte d'emissions de CO2 és interessant ja que pensa que seria positiu per poder frenar un període glacial més o menys imminent. El científic, escriptor i assagista Hebert G. Wells (1866-1946), especialment conegut per les seves obres de ciència-ficció, i normalment gens reticent a l'extrapolació d'escenaris futurs optava per la prudència: «No sabem prou les causes del canvi climàtic en aquest moment com per pronosticar les possibles fluctuacions de les condicions climàtiques que ens arribaran... Ens falta més ciència». ³ Aquesta ciència que reclamava Wells, va visualitzar-se a partir dels anys 1950 quan la mesura sistemàtica del CO2 atmosfèric presa a l'observatori Mauna Loa, situat a Hawaii, va demostrar un clar augment d'aquest i altres gasos d'efecte hivernacle i la seva possible relació amb el creixent ús de combustibles fòssils, validant d'aquesta manera la hipòtesi del «efecte hivernacle». A poc a poc durant les dècades de 1960 i 1970, la premissa sobre la relació entre la industrialització i l'escalfament global es va consolidar en els cercles científics en el context d'una creixent

preocupació pública sobre els perills ambientals globalitzats, tan eloqüentment denunciats per la biòloga i escriptora nord-americana Rachel Carson (1907-1964) en el seu best-seller *Silent Spring* publicat el 1962.

La resposta de les organitzacions internacionals com a resultat d'iniciatives i pressions de l'Organització Meteorològica Mundial i del Programa UN Entornament Program (UNEP) va resultar en la creació de l'IPCC el 1988 coincidint amb l'any més calent del segle XX, fins aquell any. L'IPCC va publicar el seu primer informe dos anys després. Els objectius d'aquest informe i dels posteriors són: 1) Avaluar periòdicament la ciència, els impactes i la socioeconòmica del canvi climàtic i de les opcions d'adaptació i mitigació; 2) La naturalesa a llarg termini i la incertesa de les seves forces motrius requereixen escenaris que s'estenguin fins al final del segle XXI; 3) Els escenaris cobreixen una àmplia gamma de motors principals per a futures emissions, des de la demografia fins a l'evolució tecnològica i econòmica. ⁴

2 ARHENIUS, «On the influence of carbonic acid in the air upon the temperature of the ground»

3 WELLS, *A Short history of the world*.

4 IPCC, «Special report on emission scenarios: summary for policy-makers».

És rellevant discutir la qüestió del medi ambient, les desigualtats i salut per tal que puguin ajudar a aclarir la relació entre canvi climàtic i justícia social

De fet l'IPCC ha estat un dels màxims protagonistes durant més de tres dècades en el debat obert sobre el canvi climàtic, i representa un gir més que notable en relació amb l'articulació de polítiques ambientals, ja que s'ha atorgat una centralitat a un organisme intergovernamental d'experts a l'hora de proposar i dissenyar les possibles respostes estratègiques davant un problema ambiental de gran escala.

Les qüestions socioeconòmiques també van ser abordades en els informes de l'IPCC com un tema sensible i complex del desenvolupament econòmic. Els informes van reivindicar clarament la noció de canvi climàtic induït pels éssers humans i van admetre que hi havia moltes incerteses a l'hora de fer previsions. Els informes també havien de proporcionar una eina perquè els responsables polítics proposessin i formulessin respostes al canvi climàtic global. La lògica i la urgència d'aquesta situació va suposar la creació d'una dinàmica de conferències internacionals per tractar el canvi climàtic global sota els auspicis de la United Nations Framework Convention

on Climate Change [Convenció Marc sobre el Canvi Climàtic de l'ONU] (UNFCCC). La primera convenció, l'anomenada «Cimera de la Terra», es va celebrar a Rio de Janeiro el 1992 i va ser seguida el 1995 per una sèrie de Conferències of the Parties [Conferències de les parts] (COP) anualment i inclou la reunió de la COP 3 de Kyoto, celebrada el 1997 quan es va signar el Protocol de Kyoto amb el objectiu de regular i limitar les emissions de gasos generadors de l'efecte hivernacle.

És important destacar, malgrat les resistències d'alguns estats rics, que els aspectes sensibles i incòmodes com les desigualtats, la justícia social i la vulnerabilitat es van abordar cada cop més, especialment a partir de la Convenció de Copenhaguen del 2009 fins a la convenció clau de París del 2015, principalment com a resultat dels esforços del grup de països en vies de desenvolupament. És en aquest punt que és rellevant discutir la qüestió del medi ambient, les desigualtats i la salut per tal que puguin ajudar a aclarir la relació entre canvi climàtic i justícia social.

La discussió sobre les desigualtats i la salut ha sigut recurrent a la societat moderna. La literatura sobre aquest tema és àmplia i abasta més d'un segle, centrant-se en els determinants socials i ambientals de la salut a les noves ciutats industrials europees. Les variables examinades per explicar la mala salut i l'alta mortalitat de la classe treballadora inclouen: contaminació de l'aire i de l'aigua, condicions d'habitatge, processos migratoris, densitat de població i dieta. S'han utilitzat indicadors clàssics com ara la mortalitat per ressaltar les massives diferències de salut entre les comunitats pobres i afavorides de les ciutats. Les descripcions de les condicions físiques i ambientals, els estils de vida i el treball dins de les ciutats noves, brutes, contaminades i insalubres, van arribar a la ficció. Charles Dickens (1812-1870) va descriure a la seva novel·la *Hard Times* (1854) a l'entorn d'una ciutat fictícia però molt real anomenada «Coketown»:⁵ «Era una ciutat de maons vermells o de maons que haguessin estat vermells si el fum i la cendra ho haguessin permès. Era una ciutat de maquinà-

5 El coke és un tipus de carbó.

Durant la Revolució Industrial, la degradació ambiental de zones específiques de la ciutat afectava principalment els grups socioeconòmicament vulnerables

ria i de llargues xemeneies, de les quals sortien serps interminables que s'arrossegaven cap a l'infinit, sense mai desenroscar-se. Hi havia en ella un canal negre, i un riu morat a causa dels tenyeixes pudents».⁶

La majoria de descripcions, tant analítiques com fictícies, denunciaven que la degradació ambiental de zones específiques de la ciutat afectava principalment els grups socioeconòmicament vulnerables. En altres paraules, les condicions ambientals urbanes infligiren el màxim dany als barris i comunitats de la classe treballadora. Altres classes socials eren, en general, més afortunades. Aquestes inacceptables desigualtats en salut, basades en gran mesura en les circumstàncies socioeconòmiques i ambientals de diferents grups i classes de la societat, es condemnaven com a cas flagrant d'injustícia social que caldria resoldre. És més que irònic que la revolució industrial, possible gràcies a l'explotació i el saqueig de les colònies a través del sistema imperial, resultés també en l'explotació efectiva de la nova classe obrera a casa i iniciés un procés de

degradació ambiental massiva que afectaria greument les comunitats més vulnerables, tot iniciant un canvi climàtic accelerat d'origen «antropogènic».

Sovint s'oblida que, davant els problemes creats a través de les agressions ambientals provocades per la revolució industrial, es van organitzar esforços per revertir la tendència, tot intentant regular i disminuir les fonts de contaminació industrial. Les forces progressistes, inclosos els sindicats, exigirien la intervenció de l'estat per regular, controlar i reparar les desigualtats manifestes. No obstant això, tota la noció d'intervenció de l'estat va ser un anatema per a la dreta conservadora que articulava els seus arguments contra la intervenció de l'estat sobre la base de la forma més crua del darwinisme social pseudocientífic. Per a aquests ideòlegs —sovint disfressats de científics—, els homes i les dones no podien escapar dels seus destins biològics. Es va considerar que era molt perillós intentar fer-ho, ja que esquivar la selecció natural mitjançant la protecció dels anomenats individus, grups o classes «dèbils» provocaria inevitablement la deca-

dència i el declivi de la societat. La desigualtat era natural. En aplicar la teoria darwiniana al món social, es va argumentar que la planificació estatal era inherentment perillosa perquè anava contra la naturalesa, i podia conduir al debilitament de la nació i de la humanitat en general. Cada acte d'intervenció governamental favorable a l'assistència social va donar suport eficaçment als febles —que eren els culpables de la seva condició— i les característiques indesitjables i inadequades dels quals normalment se seleccionarien fora de l'existència. Herbert Spencer (1820-1903) en el seu *Man versus the State* era molt clar en la seva visió regressiva i oposició radical a l'intervencionisme de l'estat —compartida avui per «neocons» i «neoliberals»: «Si els beneficis rebuts per cada individu eren proporcionats a la seva inferioritat... Es produiria una degradació progressiva».⁷

Històricament, progressistes i reformistes han considerat el paper de la intervenció de l'estat com una clau per a aconseguir la justícia social i lluitar contra les desigualtats. L'estat

6 DICKENS, *Hard Times*

7 SPENCER, *Man versus the State*.

Es pot establir un paral·lelisme entre la lluita per reduir les desigualtats en salut i la lluita contra les injustícies ambientals i socials generades pel canvi climàtic global

del benestar és la pedra angular de la democràcia social en l'esforç de reduir les desigualtats en l'àmbit de la salut a través de l'assistència universal per a tothom i ha representat un dels grans èxits polítics de la postguerra. L'objectiu era, precisament, desfer la manifesta injustícia de les desigualtats, especialment en relació amb els grups més vulnerables que sovint quedaven exclosos de l'accés a l'assistència sanitària. Es pot establir un paral·lelisme —amb matisos— entre la lluita per reduir les desigualtats en salut i la lluita contra les injustícies ambientals i socials generades pel canvi climàtic global. Tot i que la totalitat dels éssers humans es troben en el mateix vaixell pel que fa al canvi climàtic, no tots queden afectats de la mateixa manera, sinó que són els grups socialment vulnerables els que suportaran la càrrega d'aquest procés creat inicialment com a conseqüència de la ràpida industrialització dels països desenvolupats. La noció de «democratització del risc» —és a dir, que totes les classes estan subjectes a riscos ambientals— projecta una imatge falsa del que realment succeeix en el context del canvi climàtic, ja que els impactes són desiguals i

representen una dimensió més de la injustícia encara que d'alguna forma, tothom quedarà afectat per aquest fenomen d'abast planetari.

Com ja hem assenyalat, la degradació del medi ambient durant la revolució industrial va afectar les comunitats obreres amb més duresa i, en aquest sentit, va discriminar el grup més vulnerable i va afectar en particular la qualitat de les seves vides i, especialment, la seva salut. A mesura que passem al segle XX, la dinàmica de la degradació ambiental va començar a canviar de manera important. Carson, al seu llibre *Silent Spring*, va destacar la manera en què els nous contaminants podrien alterar tota la biosfera. Els perills ambientals globalitzadors que va descriure eren molt diferents dels impactes molt més localitzats dels problemes ambientals de la revolució industrial que van afectar més directament la nova classe obrera. En el capítol «Elixirs de la mort» ens diu: «Per primera vegada a la història del món, cada ésser humà està sotmès al contacte amb productes químics perillosos, des del moment de la concepció fins a la mort. En menys de dues dècades del seu ús, els plaguicides sintètics

han estat tan completament distribuïts a tot el món animat i inanimat que es produeixen pràcticament a tot arreu... S'han trobat a llacs remots de muntanya, en cucs que habiten sota terra, en els ous d'ocells i en l'home mateix. Perquè aquests productes químics es troben emmagatzemats en els cossos de la immensa majoria dels éssers humans, independentment de l'edat. Es produeixen a la llet de les mares i probablement en els teixits de l'infant no nat».⁸

Va presentar un panorama desolador del nostre futur entorn: l'entorn de tots els homes, dones i infants, independentment de la seva posició social a la societat. Ningú escaparia de les conseqüències del «desastre ecològic» perpetrat per l'ús de productes químics sintètics com el pesticida DDT. El llibre es va publicar en edició de butxaca i va ser un èxit de vendes durant mesos, havia entrat a les sales d'estar i als debats de la classe mitjana nord-americana i properament faria el mateix a l'Europa occidental. Aquests nous perills ambientals que esmentava Carson no eren visibles en la forma dra-

⁸ CARSON, *Silent Spring*.

Hi ha consens que hi haurà un augment dels «esdeveniments climàtics extrems» a mesura que les temperatures dels oceans augmentaran gradualment

màtica dels *smogs*⁹ de la revolució industrial, però semblava ser més insidiosa i potencialment més destructiva i perillosa. A més, a causa de la seva tendència a acumular-se i difondre's per tot un ecosistema i al llarg de la cadena alimentària, eren capaçs d'afectar grups que fins ara havien sortit relativament indemnes dels pitjors efectes ambientals de la industrialització. Aquests nous grups, i especialment la classe mitjana, van començar a sentir-se vulnerables i insegurs davant els canvis qualitius que es produïen al medi ambient. Aquesta nova consciència i sensació d'inseguretat tenia molt a veure amb l'aparició de moviments ecologistes de finals dels anys 1960 i durant la dècada de 1970 —moviments liderats i inspirats per activistes de les classes mitjanes.

El missatge de Carson era important i era cert que els nous processos i pràctiques industrials estaven conduint a la globalització dels problemes ambientals. No obstant això, va ser mal interpretat i convertit en una mitja veritat. De fet, tots els

éssers humans ara estan subjectes als perills de la degradació ambiental, independentment de la seva classe, ètnia o gènere. Tot i que això és clar, no vol dir que estiguem afectats de la mateixa manera o en el mateix grau. Les evidències epidemiològiques dels impactes de la contaminació ambiental sobre la salut són aclaparadores: un estatus socioeconòmic baix implica majors impactes negatius. Tot i que molts riscos ambientals ens afecten a tots, continuen acumulant-se més en el grups més desfavorits. Aquest és també el cas de la forma més paradigmàtica de la globalització dels problemes ambientals; canvi climàtic. S'ha argumentat en alguns sectors conservadors que si tots estem en el mateix vaixell i tots estem afectats pel canvi climàtic, llavors hauríem de «remar tots junts» en un intent de superar aquest profund repte; aparentment, hi ha una responsabilitat compartida per l'estat actual dels assumptes i tots hauríem de compartir la càrrega. Això no és solidaritat ni representa la justícia social; tot el contrari. Com ja hem argumentat, el canvi climàtic té el seu origen en els països més desenvolupats

econòmicament —els mateixos països que continuen proporcionant la major part de les emissions de carboni a tot el món.

Els canvis ambientals globals en el context de l'efecte hivernacle tenen implicacions considerables per al nostre futur planetari en el mitjà i el llarg termini: els impactes es notaran més en zones específiques, concretament en les més vulnerables socialment i geogràficament. Mentre els científics debaten sobre els detalls dels escenaris de canvi climàtic, hi ha consens que hi haurà un augment dels «esdeveniments climàtics extrems» a mesura que les temperatures dels oceans augmentaran gradualment —juntament amb el nivell del mar. Els oceans són dipòsits d'energia i, com que hi haurà més energia en el sistema oceànic i atmosfèric, es produiran fenòmens meteorològics més freqüents i violents en forma de pluges torrencials, huracans i sequeres amb els danys resultants a les comunitats afectades. S'ha documentat l'impacte diferencial dels esdeveniments climàtics extrems; la mort i la destrucció són infinitament més devastadores en

⁹ *Smogs* és un acrònim de les paraules en anglès *smoke* [fum] i *fog* [boira].

L'impacte diferencial dels esdeveniments climàtics extrems està documentant que la mort i la destrucció són infinitament més devastadores en les regions més pobres en comparació amb les més riques i desenvolupades

les regions més pobres en comparació amb les més riques i desenvolupades.

No cal oblidar, per descomptat, que fins i tot en els estats més desenvolupats econòmicament existeixen grans desigualtats socials. Mentre que els EUA tenen el PIB més gran del món, també tenen enormes desigualtats. Els EUA, la societat que consumeix el 20% dels combustibles fòssils del món amb les seves emissions resultants i la seva contribució a l'escalfament global, no es veuran il·lesos pel canvi climàtic, però serà precisament el resultat de les desigualtats socials que el canvi climàtic infligirà un dany més gran a les àrees més socialment vulnerables dels Estats Units. Segons un estudi publicat el mes de març 2019 per la University of Minnesota «la contaminació és causada de manera desproporcionada pels blancs, però inhalada desproporcionadament per les minories negres i hispanes». L'estudi avisa l'estat de la mala qualitat de l'aire, que continua sent el major risc per a la salut ambiental. De fet, amb 100.000 morts a l'any, moren més nord-americans per la

contaminació atmosfèrica que pels accidents i els assassinats sumats. «Tot i que les minories contribueixen menys al problema general de la contaminació atmosfèrica, són més afectades per ell», conclou Jason Hill, professor d'enginyeria a la Universitat de Minnesota i coautor de l'estudi.¹⁰

Es podria incloure aquí una llarga i deprimida llista de riscos i impactes naturals derivats del canvi climàtic. Tanmateix, en aquest breu assaig no és possible ni rellevant ser exhaustiu en la descripció dels innombrables problemes socials i econòmics relacionats amb el clima que sorgiran del canvi climàtic. La idea aquí no és predicar *doom and gloom* [pessimista], sinó assenyalar els precedents importants per millorar el benestar de les persones a través de polítiques de justícia i solidaritat social que ens va proporcionar l'estat del benestar. Els països han d'adoptar un enfocament similar cap al canvi climàtic. En aquest sentit les responsabilitats corresponen als

països industrialitzats rics, de cara a donar suport a estratègies socialment justes per fer front al canvi climàtic. ■

10 USA TODAY, «Study finds a race gap in air pollution».

■ Bibliografia

ARHENIUS, Svante. «On the Influence of Carbonic Acid in the Air upon the Temperature of the Ground». *A Philosophical Magazine and Science Journal*, p. 237-276, 1896.

BECK, Ulrich. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Londres: Sage, 1992.

BULLARD, Robert (Ed). *The Quest for Environmental Justice: Human Rights and the Politics of Pollution*. San Francisco: Sierra Club Books, 2005.

CARSON, Rachel. *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin, 1962.

D'ALISA, Giacomo; DEMARIA, Federico i KALLIS, Giorgos, (Eds). *Decreixement. Vocabulari per a una nova era*. Barcelona: Icaria, 2015.

DICKENS, Charles. *Hard Times*. Londres: Penguin Books, 2011.

IPCC. «Special Report on Emission Scenarios: Summary for Policy Makers», 2000.

GIDDENS, Anthony. *The Politics of Climate Change*. Cambridge: Polity, 2014.

LEMKOW, Louis, ESPLUGA, Josep. *Sociología ambiental: Pensamiento socioambiental y ecología social del riesgo*. Barcelona: Icaria, 2017

MARTÍNEZ ALIER Joan. *El ecologisme de los pobres: Conflictos ambientales y lenguajes de valoración*. Barcelona: Icaria, 2004.

RENN, Ortwin. *Risk Governance: Coping with*

Uncertainty in a complex world. Londres: Earthscan, 2008.

SPENCER, Herbert. *Man versus the State*. Londres: Penguin Books 1884.

USA TODAY. «Study finds a race gap in air pollution: whites largely cause it; blacks and hispanics breathe it» [en línia]. 12 de març del 2019. Disponible a: <www.usatoday.com>.

WELLS, Hebert. *A short history of the world*. Londres: Cassell, 1922.

arxiu

La vaga de la Canadenca. Reivindicació obrera i intransigència patronal

[vista prèvia >](#)

Les primeres dècades del segle XX van presenciar la consolidació del moviment obrer. Arreu d'Europa i del món occidental, la presa de consciència de classe va provocar grans canvis en la vida de milions de persones. Aquests canvis, però, van ser fruit de moltes lluites, no sempre reeixides, però sense les quals les condicions laborals i socials dels treballadors no haurien progressat. A Catalunya un dels moments clau va ser la vaga de la Canadenca, un conflicte intens que va marcar i condicionar un llarg període de temps marcat per la violència patronal i social.

Teresa Abelló

Professora d'Història Contemporània de la UB

teresaabelló@ub.edu

La rememoració de la vaga de la Canadenca de 1919 ens permet recordar la història de les dures lluites obreres per aconseguir millores laborals, i el reconeixement ple del dret a sindicar-se, així com l'esforç dels sindicats per ser reconeguts com a representants dels treballadors, i interlocutors d'aquests davant els conflictes amb la patronal. Des d'aquest punt de vista, doncs, ens ha d'ajudar a reflexionar sobre les inquietats inherents a la nostra història de modernització.

En aquella vaga es van dirimir moltes coses: un augment dels salaris; la jornada laboral de vuit hores; el dret de sindicació; i, també, el reconeixement dels sindicats. Va ser una mobilització, d'un to sindicalista radical, de lluita per determinades conquestes socials i econòmiques, que es va trobar enfront una patronal intransigent, que actuava en connivència amb estaments estatals per imposar la seva llei, i un estat, en crisi, tradicionalment tancat a qualsevol solució reformista.

El conflicte de la Canadenca marca un punt d'inflexió en la història obrera de Catalunya, tant pel fet que

fou la vaga més important de les que s'havien produït fins al moment, com pel que va significar, i per les conseqüències que va tenir. A tot això, hi van confluïr molts factors. Va ser la culminació d'un procés reivindicatiu creixent des de 1916, en el qual van convergir un seguit de conflictes laborals, plantejats pels treballadors per millorar les condicions laborals, així com la voluntat de la CNT —que reorganitza el sindicat apostant pel nou model de Sindicats Únics, que inscrivía tots els treballadors afiliats d'una empresa en el mateix ram, i que es trobava en fase d'expansió— d'afirmar-se davant la patronal i les classes treballadores com l'instrument per conquerir unes bases de treball homogènies, entre les que destacava, de manera particular, la històrica reivindicació de la jornada de 8 hores —quaranta vuit setmanals—, amb la consegüent reacció dels sectors patronals.¹

La lluita per la reducció de la jornada laboral venia de lluny; cal emmarcar-la en les protestes socials per la introducció de mesures de control en

el sentit de limitar el treball infantil, els accidents laborals... que s'estaven produint a tots els països industrialitzats. La concreció en la demanda de la jornada de 8 hores prové del món anglosaxó, i anava associada a la data de l'1 de maig, dia en què tradicionalment finalitzaven els contractes laborals en aquests països. A partir dels dramàtics fets ocorreguts a Chicago en aquella diada de l'any 1886 on durant una jornada de vaga es van assassinar diversos obrers, la Internacional Socialista, fundada a París tres anys més tard, declarà l'1 de maig com a dia de mobilització i lluita obrera per aconseguir les 8 hores, i la data fou assumida per totes les organitzacions obreres.² A Europa, en general, els governs no van prendre mesures legals en aquest sentit fins després de la Primera Guerra Mundial (1914-1918). En el context de reorganització durant la postguerra, les reivindicacions sindicals i socials exigien, també, un tractament nou; en definitiva, els treballadors eren qui havien lluitat a la guerra, i en el marc del Tractat de Versalles —article 427— es tractà

1 AJUNTAMENT DE BARCELONA, *La vaga de la Canadenca i la jornada de 8 hores*.

2 RODRIGUEZ, «El 1r de Maig a Catalunya. Les Vuit Hores i la jornada internacional del treball».

La guerra havia produït inflació i els treballadors havien perdut poder adquisitiu; per la seva banda, les empreses, després d'un període de gran expansió s'havien d'adaptar a les restriccions de producció de postguerra

la qüestió obrera, establint principis universals que havien d'afectar a tot el món obrer. En aquest context i, com veurem, en plena vaga de la Canadenca, a l'Estat espanyol, el govern d'Álvaro de Figueroa Torres-Mendieta, el comte de Romanones (1863-1950), es va veure obligat a decretar, el 3 d'abril del 1919, l'establiment de la jornada de 8 hores, amb molta oposició, per part de la patronal.

El conflicte a què ens referim es va produir en un context complicat. Arreu hi havia un malestar generalitzat; la guerra havia produït inflació, i els treballadors havien perdut poder adquisitiu. Per la seva banda les empreses, després d'un període de gran expansió, s'havien d'adaptar a les restriccions de producció de postguerra. En el cas concret de la Canadenca, l'empresa passava, també, per moments complicats; la mort del seu fundador, Frederick Stark Pearson (1861-1915) en l'enfonsament del vaixell Lusitania, l'aturada dels projectes, i la congelació del preu de l'electricitat per part del Govern espanyol, l'havien portat a una situació complexa. També s'ha de tenir en compte la debilitat de l'Estat que, durant els anys posteriors a la guerra, s'havia vist obligat

a recórrer a governs de concentració i a mesures d'excepció, la qual cosa havia portat a una creixent militarització del règim i, en aquest sentit, no podem oblidar la distorsió en el sistema polític espanyol que significà la campanya autonomista catalana del 1919.

També cal tenir en compte la incidència de determinats factors externs de transcendència internacional, com ara la Revolució Russa i la seva projecció exterior. En aquest context, a països com Alemanya, Gran Bretanya, o els EUA, les vagues van arribar al màxim nivell d'intensitat de tot el segle; la burgesia veia el fantasma del bolxevisme avançant amenaçadorament, i la insurrecció espartaquista que es produí a Alemanya, el gener del 1919, posà de relleu l'expectativa real de l'extensió de la revolució social per Europa.

En aquest terreny, a Catalunya, els fets es van produir en consonància amb el que passava a Europa, si bé amb una notable diferència de proporcions respecte als esdeveniments alemanys i, fins i tot, als que es produïrien a Itàlia el 1920. Les classes treballadores catalanes no van arri-

bar a lluitar pel poder polític, i tampoc no es van llançar aquell 1919 a un moviment revolucionari organitzat, la qual cosa no vol dir que la revolució no formés part del seu ideari. Les vagues del 1919, i les que van seguir, tenien objectius molt immediats i, en tot cas, el motiu de major transcendència, fins i tot el de major càrrega política, va ser l'afirmació de la CNT com a representant hegemònica de les classes treballadores i interlocutor directe amb la patronal.³ En conseqüència, l'inici del conflicte de la Canadenca, per si mateix, no donava peu a pensar en la dramàtica evolució dels fets, però la convergència de tots els factors abans esmentats, va endurir les posicions i es va convertir en un doble pols, entre els sindicats i la patronal per un costat, i entre patronal i estaments militars vers l'estat per l'altre.

La vaga de la Canadenca

La Canadenca —o la *Canadiense*, com se li deia aleshores— era el nom amb què es coneixia popular-

³ TERMES, *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*.

Les classes treballadores catalanes no van arribar a lluitar pel poder polític, i tampoc no es van llançar aquell 1919 a un moviment revolucionari organitzat, la qual cosa no vol dir que la revolució no formés part del seu ideari

ment l'empresa Riegos y Fuerzas del Ebro, filial del holding Barcelona Traction, Light and Power Company Limited, una companyia de capital britànic-canadenc, que es dedicava a la producció i distribució d'energia elèctrica. El seu nom va lligat a la construcció de les grans obres d'aprofitament hidràulic de la Noguera Pallaresa i, pràcticament, va exercir el monopoli en la generació i distribució de l'electricitat a Catalunya.⁴

Els problemes laborals a l'empresa havien començat el desembre del 1918, quan els treballadors de la presa de Camarasa es van declarar en vaga, reclamant augment dels jornals i del preu de les hores extres. En aquella mobilització es va fer visible la presència activa d'elements sindicalistes, sobretot de la CNT que es trobava en plena fase d'expansió, i els treballadors van tenir el suport de la Federació Local Obrera de Lleida, superant ja així el marc local del conflicte.

A finals de gener de 1919 els problemes es van traslladar a la central elèctrica de Barcelona, al Paral·lel, quan la direcció va canviar les condicions de treball del personal de facturació i els va reduir el sou, amb l'argument que els passava de temporals a fixos. Això succeïa quan alguns d'aquests treballadors s'estaven afiliant al Sindicat Únic d'Aigua, Gas i Electricitat de la CNT, acabat de constituir. Assessorats pel sindicat, els treballadors van iniciar la protesta. El 5 de febrer el personal de facturació es posa en vaga de braços caiguts en solidaritat amb els seus companys; la resposta de l'empresa fou contundent: va fer desallotjar els locals per la policia i va acomiadar vuit treballadors. Els treballadors acomiadats estaven afiliats a la CNT, i la mesura va ser interpretada com una represàlia directa contra el sindicat. La CNT estava tocada pel fet que part dels seus dirigents romanien tancats al vaixell de guerra «Pelayo», des de la suspensió de garanties constitucionals a mitjans de gener, en el marc dels problemes generats per la campanya catalanista per l'autonomia de 1919. Tanmateix, la resposta del sindicat va ser contundent, tot cridant a la vaga.

S'iniciava així un conflicte que no es tancaria fins al mes d'abril, marcat per la intransigència patronal i la solidaritat obrera. De fet, al llarg dels quasi tres mesos que durà, el que es plantejà fou una guerra entre la Patronal, reticent a reconèixer i donar poder als sindicats, i els Sindicats Únics de ram, que des de la reorganització de la CNT en el congrés del 1918 —el Congrés de Sants—, es mostraven molt poderosos.⁵

Amb el pas dels dies els treballadors dels diferents departaments de la Canadenca es van anar solidaritzant amb els acomiadats, i el 8 de febrer la vaga ja afectava totes les seccions. La direcció de l'empresa es mostrà intransigent i llançà un ultimàtum als vaguistes: retornar a la feina o l'acomiadament. La CNT va respondre estenent el conflicte a tota la companyia i promovent vagues de solidaritat entre altres empreses del sector. En paral·lel, el 17 de febrer es va iniciar una vaga al sector del tèxtil, una indústria majoritàriament femenina, amb reclamacions similars a les dels treballadors de la Canadenca: jornada de vuit hores;

4 TARRAUBELLA, *El Pallars il·lumina Catalunya. 1912-2012. Cent anys d'energia hidroelèctrica, cent anys de patrimoni industrial*.

5 LLADONOSA, *El Congrés de Sants*.

La resistència dels mobilitzats a ser incorporats al treball, va portar a nombroses detencions, i al voltant de 3.000 treballadors foren empresonats al castell de Montjuïc

abolició del treball a preu fet; prohibició del treball als menors de 14 anys; i reconeixement dels sindicats.

El 21 de febrer, dues setmanes després d'haver-se iniciat la vaga, a primera hora de la tarda, el personal de les companyies de distribució d'electricitat parava solidàriament la feina i es tallava el subministrament a tota Barcelona. Sense electricitat, la ciutat quedava paraitzada i a les fosques; s'interrompia l'activitat industrial i el transport públic quedava aturat. En aquest punt, el cap de Govern, el Comte de Romanones, intervingué en el conflicte; després d'obtenir el plàcet de l'ambaixada britànica, confiscà la Canadencia, i destinà elements del cos militar d'enginyers i de la marina a restablir, mal que bé, el servei elèctric.

El conflicte, però, continuava. El 27 de febrer, la major part dels treballadors del tramvia es van unir a la vaga, així com els obrers de la Societat General d'Aigües de Barcelona, els de Catalunya de Gas i Electricitat, i els de la Companyia de Gas Lebón. Cal tenir en compte que els treballadors d'Energia Elèctrica Catalana ja feia dies que havien parat, així doncs l'aturada als

sectors de l'aigua, gas i electricitat es pot considerar total, i els efectes es deixaven sentir a diverses comarques. Dies més tard, el Govern espanyol també va intervenir el servei d'aigües.

La situació era crítica; les direccions de les companyies afectades per la vaga es continuaven negant a negociar amb els vaguistes, i van donar un nou ultimàtum als treballadors: els que no s'incorporessin a la feina abans del dia 6 de març serien acomiadats. La resposta dels sindicats va ser contundent en el sentit de continuar la vaga, i s'hi van afegir els treballadors dels Ferrocarrils de Catalunya i de la línia Sarrià-Barcelona; la paraització dels serveis públics era un fet. Romanones va anar un pas més enllà i va militaritzar els treballadors. La resistència dels mobilitzats a ser incorporats al treball, va portar a nombroses detencions, i al voltant de 3.000 treballadors foren empresonats al castell de Montjuïc. El conflicte encara es radicalitzava més, i el Sindicat Únic d'Arts Gràfiques va imposar la «censura roja», que volia dir que els treballadors de les rotatives no compondrien cap informació contrària a la vaga o desfavorable als obrers.

A mitjans de març totes les parts estaven al límit de les seves forces, però l'empresa es mantenia inflexible, i la seva posició tenia l'aval del Capità General de Catalunya, el general Joaquín Milans del Bosch (1854-1936), favorable des del primer moment a declarar l'estat de guerra i derrotar militarment els vaguistes. Per contra, el Governador civil es mostrava partidari de negociar amb els treballadors, representats pels sindicats. Aquesta divergència posa sobre la taula un altre aspecte del conflicte: l'enfrontament entre la patronal, a qui feia costat l'estament militar, i el Govern espanyol.

Finalment, el president del govern, Romanones, va decretar l'estat de guerra i, al mateix temps, va iniciar negociacions amb els sindicats nomenant Carlos Montañés (1877-1974) —antic enginyer de la Canadencia— Governador civil, i enviant a Barcelona José Morote, subsecretari de la presidència, amb l'encàrrec d'entrevistar-se amb els representants de la Canadencia i amb el comitè de vaga, per arribar a una solució negociada amb els sindicats. Montañés obligà l'empresa a acceptar la mediació del Govern central; el 14 de

L'acord era un èxit per als obrers, en tant que constatava la capacitat de pressió i interlocució de la CNT però, per ser efectiu l'acord havia de ser ratificat pels vaguistes

març reunia a la seu de l'Institut de Reformas Sociales representants de la patronal i dels treballadors; el dia 15, s'iniciaven les negociacions, i el 17 de març, davant les posicions maximalistes d'uns, i la possible deriva en un conflicte més general per part dels altres, el Govern va imposar un acord: l'empresa acceptava un augment dels jornals, la jornada de vuit hores, la readmissió dels vaguistes acomiadats, i el pagament de la meitat de la mesada que havia durat la vaga; el Govern, per la seva part, garantia l'alliberament dels sindicalistes presos —excepte dels sotmesos a judici— i l'aixecament de l'estat de guerra després de la tornada a la feina.

L'acord era un èxit per als obrers, en tant que constatava la capacitat de pressió i interlocució de la CNT, però per ser efectiu l'acord havia de ser ratificat pels vaguistes. El 19 de març, al vespre, es va celebrar un gran míting a la plaça de toros de les Arenes de Barcelona, presidit pel sindicalista Simó Piera (1882-1979), al que hi van assistir entre 20.000 i 30.000 treballadors, segons les diferents cròniques dels diaris. A la tribuna, els diferents oradors van parlar en favor de l'acord, i tots foren

reiteradament interromputs pels crits de protesta dels més radicals que es negaven a tornar a la feina si no eren alliberats tots els empresonats. Testimonis presencials —Pere Foix (1893-1978),⁶ Simó Piera,⁷ Adolfo Bueso (1889-1979),⁸ i altres— relaten com, finalment, Salvador Seguí (1886-1923), secretari de la Regional catalana de la CNT, en una històrica intervenció, aconseguí convèncer l'assemblea de tornar a la feina. Basant-se en la disposició negociadora que el Govern de l'estat s'havia vist obligat a adoptar, Seguí va confiar que l'alliberament dels presos es produiria una vegada els treballadors tornessin a la feina, i va anunciar, per respondre a la seva base, un termini de 72 hores per resoldre el problema pendent dels empresonats sotmesos a la jurisdicció militar.⁹

A Montjuïc quedaven una trentena de treballadors presos —23, segons

alguns; Angel Pestaña (1886-1937) dona la xifra de 34; i Romanones, en declaracions a la premsa, va dir que n'eren 20.¹⁰ En qualsevol cas, la qüestió dels presos no estava resolta i va ser utilitzada per continuar el conflicte. Milans del Bosch, amb la aquiescència de la patronal, es va negar a posar en llibertat els presos, la qual cosa —s'ha d'entendre que valorada pels que van defensar aquesta posició— va significar la ruptura del camí de la negociació, i la victòria dels que advocaven per la confrontació definitiva amb els sindicats, fins a la seva liquidació.

La CNT, per la seva part, deixà passar les 72 hores estipulades, i encara més. El 24 de març, malgrat els esforços dels sectors més sindicalistes, davant l'evidència que els detinguts no serien alliberats, esclatà la vaga general, i totes les forces en conflicte es van mobilitzar. L'enduriment de les relacions entre els sindicats i l'entesa formada pels empresaris —agrupats en la recent creada Federació Patronal— i l'autoritat militar, va radicalitzar les posicions. Es tornà

⁶ FOIX, *Apòstols i mercaders: quaranta anys de lluita social a Catalunya*.

⁷ FERRER, *Simó Piera: perfil d'un sindicalista*.

⁸ BUESO, *Recuerdos de un cenetista*.

⁹ ABELLÓ. «Tópicos, utilización i revisión historiográfica en torno a una figura carismática: el ejemplo de Salvador Seguí».

¹⁰ TERMES, *Història del moviment anarquista a Espanya*.

En aquell clima de violència creixent, els treballadors no podien mantenir la vaga. A poc a poc s'havien iniciat les reincorporacions al treball, i el 5 d'abril la vaga general es podia donar per acabada

a declarar l'estat de guerra, que va estar vigent durant quatre mesos. L'exèrcit va prendre posicions al carrer, amb canons i metralladores pesades apuntant cap al Poble Sec, al barri de Sants, al districte Cinquè¹¹ i al barri de Sant Antoni. La burgesia i les autoritats van ressuscitar el Sometent de vigilància pública —uns 8.000 voluntaris armats, patrullant per la ciutat, disposats a col·laborar amb les forces armades per trencar la vaga i imposar l'ordre. Els comerços, que havien tancat responenent a la crida a la vaga, van ser obligats a obrir de nou pel Sometent. Es van detenir dirigents i activistes sindicals, i més de 200 delegats dels diferents sindicats foren detinguts i traslladats a Montjuïc. Es va decretar la suspensió de tots els sindicats, el processament de les juntes directives i la confiscació dels fons, amb la prohibició explícita de recaptar quotes per auxiliar els vaguistes. El 3 d'abril, en el moment àlgid del conflicte, foren detinguts Àngel Pestaña (1886-1937), director del periòdic confederal *Solidaridad Obrera*, i Joan

Torrents, vicepresident del CADCI. El mateix dia, quan els treballadors ja havien esgotat les seves forces, el Govern publicava el Reial Decret que establia la jornada laboral de 8 hores —48 hores setmanals—, però l'aplicació real d'aquesta mesura, en un context social dominat per la contraofensiva dels sectors patronals més durs, va ser molt lenta i amb reiterats incompliments.

En aquell clima de violència creixent, els treballadors no podien mantenir la vaga. A poc a poc s'havien iniciat les reincorporacions al treball, i el 5 d'abril la vaga general es podia donar per acabada, amb algunes excepcions com els treballadors del metall, els de la construcció o els carreters, que van mantenir l'aturada alguns dies més, tots havien tornat a la feina.

L'hora de la Federació Patronal

Esgotada la capacitat de resistència obrera, començava a actuar la Federació Patronal amb una estratègia de confrontació i lluita paral·lela a la dels Sindicats Únics. La Federació Patronal, era una organització

d'empresaris constituïda el mateix mes d'abril del 1919, com a reacció al poder que havien demostrat els sindicats en aquell període de vagues, i amb l'objectiu de contrarestar la força creixent de la CNT. Era present a diverses ciutats, i agrupava els sectors més intransigents i reaccionaris de la patronal.¹² Els mesos, i fins i tot anys, posteriors al conflicte de la Canadenca i la vaga general que va seguir, la Federació Patronal marcà el ritme de les relacions laborals. En el marc d'una conjuntura de regressió econòmica, i de por de les classes dirigents a la revolta social —com s'ha dit generalitzada a diversos països d'Europa, i que la virulència dels darrers mesos podia fer veure a les portes de casa— la Federació Patronal reaccionà a les reivindicacions obres amb un seguit de mesures de pressió, exigint al Govern espanyol una política decididament repressiva envers el sindicalisme obrer: va tenir una actuació intervencionista en els nomenaments del govern, organitzà tancaments patronals i lluità directament contra els sindicats obrers

11 El Districte V —o Cinquè— és l'actual Raval, que rebia aquest nom en ser la cinquena divisió administrativa de Barcelona.

12 BENGOCHEA, *Organització patronal i conflicti-
tat social a Catalunya*.

La radicalitat intransigent, i la submissió, que van marcar el conflicte de la Canadenca, van donar pas a un dels períodes més funestos de Barcelona, els anys del pistolisme

impulsant la formació dels anomenats Sindicats Lliures —sota control de la patronal—, afavorint així mateix l'actuació del pistolisme contra la CNT i l'obrerisme en general.

Finalitzada la vaga, les pressions de la Federació Patronal i les autoritats militars de Barcelona, van forçar les dimissions del Governador civil, Carlos Montañés, i del cap de policia, recordem, nomenats just un mes abans pel Govern, per mirar d'arribar a l'acord que havia de posar fi al conflicte de la Canadenca. Els acusaven d'haver mantingut una actitud tèbia durant el conflicte, i com a conseqüència, pocs dies després, el 15 d'abril, víctima de les mateixes coercions, també dimitiria Romanones com a cap del Govern espanyol, i la mateixa via seguirien governs posteriors, després de tímids intents per intentar la conciliació social.

En el terreny laboral, el dia 10 d'abril, la Federació Patronal exigia la tornada a la feina en les condicions salarials i horaris anteriors a la declaració de vaga general, i emetia una nota amenaçant amb el tancament patronal, és a dir, el tancament de fàbriques en cas de vaga deixant

els obrers sense feina. Era la vaga patronal enfront de la vaga sindical. Amb tot, la conflictivitat no s'aturava i els sindicats seguien mostrant capacitat de reacció amb mobilitzacions com les dels estibadors del port, la dels treballadors de les fàbriques de bosses de paper... El moment més crític fou entre el 25 de novembre i el 10 de desembre de 1919, quan la patronal aprofitava una vaga en el sector de la construcció per declarar un tancament general de tres mesos —de novembre de 1919 a gener de 1920— que afectà 200.000 treballadors.

En l'àmbit sindical, malgrat la cruïra de la derrota, la CNT continuava tenint un ampli suport entre els treballadors i, com es va demostrar, mantenia la capacitat d'acció i de mobilització. El moviment sindical es mobilitzava, en gran part, amb l'objectiu de fer realitat la concessió de la jornada de vuit hores que la patronal, amb la complicitat dels poders fàctics, boicotejava. Però la permanència de l'estat de guerra, les detencions massives de delegats sindicals, o simplement de cenetistes reconeguts o considerats com a tals, i els acomiadaments massius, convergien en benefici de la radicalització del moviment sindical.

En aquestes circumstàncies, en el si del sindicat van créixer les crítiques a la línia pragmàtica preconitzada per Seguí, i va guanyar la temptació de respondre a la crisi social amb la violència, cosa que va afavorir l'ascens dels grups d'acció, incipients a les rengleres de l'anarco-sindicalisme, malgrat l'opinió contrària de dirigents com Pestaña, o el mateix Seguí, titllats de reformistes pels sectors més radicals del moviment cenetista.

L'hora del pistolisme

La radicalitat intransigent, i la submissió, que van marcar el tancament del conflicte obert amb la vaga de la Canadenca, van donar pas a un dels períodes més funestos de les lluites socials a Barcelona, els anomenats anys del pistolisme. La violència no va néixer estrictament en aquell moment; de fet l'anarcosindicalista Pestaña fa referència al fet que actuacions violentes s'havien començat a produir el 1916, quan, en un context també complicat, van aparèixer joves, membres de grups d'acció, disposats a tot per forçar els directores de fàbriques a cedir a les demandes obreres. En reflexionar sobre aquell

Els atemptats contra dirigents patronals, els assassinats de sindicalistes i dels mateixos caps de la repressió, van comportar centenars de morts entre 1919 i 1923

període, Pestaña es lamenta que els sindicats no van saber, o no van poder, aturar aquella dinàmica que, molt aviat se'ls hi havia d'escapar de les mans i els havia de convertir en les víctimes principals.¹³

En les noves circumstàncies, després de la duresa de les vagues del 1919, la resposta autoritària de la Federació Patronal de Barcelona va trobar bons aliats en Milans del Bosch i, més tard, en el Governador civil, Severiano Martínez Anido (1862-1938), que coincidien en la seva visió de l'ordre. Els primers, amb el beneplàcit de l'autoritat, van organitzar una xarxa repressiva per a actuar contra els sindicalistes formada per bandes de pistolers —confidents i personatges tèrbols que havien treballat per l'espionatge alemany durant la Primera Guerra Mundial—, comandades per l'autoanomenat baró de Köening, de nom real Friedrich-Rudolf Stallmann (1871-1945), i l'expolicia Manuel Bravo Portillo (1876-1919).¹⁴

La formació el desembre de 1919 dels Sindicats Lliures —que com el pistolisme, eren emparats per la patronal i les autoritats— amb l'objectiu de confrontar-se amb els Sindicats Únics, fou l'altre element que col·laborà en el creixement de la violència social. Els atemptats contra dirigents patronals, els assassinats de sindicalistes i dels mateixos caps de la repressió, van comportar centenars de morts entre 1919 i 1923. Noms com el de Severiano Martínez Anido es feren tristament cèlebres associats als empresonaments i a la llei de fugues, i personatges de talla política, intel·lectual i cívica com Francesc Layret (1880-1920), o sindicalistes destacats com el mateix dirigent de la CNT, Salvador Seguí, foren assassinats pels carrers de Barcelona. A la fi, la presència i la intervenció continuada dels militars en la vida civil, havia de cristal·litzar ben aviat en el cop d'estat el 1923 del general Miguel Primo de Rivera (1870-1930). ■

13 MARINELLO, «Los atentados sociales y el surgimiento de la violencia individualizada en los conflictos laborales de Barcelona. 1902-1917».

14 BALCELLS, *El pistolisme a Barcelona*.

■ Bibliografia

ABELLÓ, Teresa. «Tópicos, utilización y revisión historiográfica en torno a una figura carismática: el ejemplo de Salvador Seguí». A

ABELLÓ, Teresa, *Naciones en el Estado-Nación: la formación cultural y política de naciones en la Europa contemporánea*. Barcelona: Flor edicions, 2014.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. «La Vaga de la Canadenca i la jornada de 8 hores. Catàleg de l'exposició. 75è Aniversari». Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.

BALCELLS, Albert. *El pistolisme a Barcelona (1917-1923)*. Barcelona: Pòrtic, 2009.

BENGOECHEA, Soledad. *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya: tradició i corporativisme entre finals de segle i la Dictadura de Primo de Rivera*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1994.

BUESO, Adolfo. *Recuerdos de un cenetista*. Barcelona: Ariel, 1976.

FERRER, Joaquim. *Simó Piera: perfil d'un sindicalista. Records i experiències d'un dirigent de la CNT*. Barcelona: Pòrtic, 1975.

FOIX, Pere. *Apòstols i mercaders: quaranta anys de lluita social a Catalunya*. Barcelona: Fundació Sara Llorenç Serra, 1957.

LLADONOSA, Manel. *Els Congrés de Sants*. Barcelona: Nova Terra, 1975.

MARINELLO, Juan Cristóbal. «Los atentados sociales y el surgimiento de la violencia individualizada en los conflictos laborales de Barcelona. 1902-1917». *Segle XX. Revista*

Catalana d'Història, núm. 9, 2016.

RODRÍGUEZ CALLEJA, Maria. «El 1r de Maig a Catalunya. Les vuit Hores i la jornada internacional del treball». *Segle XX. Revista Catalana d'Història*, núm. 11, 2018.

TARRAUBELLA, Xavier (Coord.). *El Pallars il·lumina Catalunya. 1912-2012. Cent anys d'energia hidroelèctrica. Cent anys de patrimoni industrial* [en línia]. Terrassa: MNATEC, 2012. Disponible a: <www.tremp.cat>.

TERMES, Josep. *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç, 2011.

explorador

Desenvolupament i democràcia directa: les consultes populars sobre mineria a Colòmbia

vista prèvia >

Les consultes populars a nivell municipal poden contravenir les decisions del govern central o, també, l'interès general d'un país. Alhora però, són un element per legitimar qualsevol procés de presa de decisions. La lluita dels pobles rurals colombians per exercir el seu dret a decidir quines activitats econòmiques s'hi desenvolupen és un exemple de quan aquests dos enfocaments xoquen.

Isabel Vilaseca

Consultora en Dret Ambiental i professora associada a la URV

isabel.vilaseca@urv.cat

La precària relació entre democràcia directa, desenvolupament i territori

El dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament mitjançant mecanismes de democràcia directa —consultes populars o referèndums— es refereix a la possibilitat de la ciutadania de participar mitjançant una votació popular en les decisions públiques amb impactes significatius sobre l'entorn: el sòl, els recursos, el model productiu, les formes de vida... del seu territori.¹ No és actualment un dret positiu, sinó més aviat una creixent reivindicació de la ciutadania i autoritats locals o regionals d'arreu del món, com a eina per blindar els seus propis models de desenvolupament davant d'imminents o eventuais decisions públiques d'àmbit territorial superior.

Aspiracions democràtiques similars, com ara la consulta prèvia, lliure i informada als pobles indígenes o els mecanismes de democràcia partici-

pativa —no directa—² en decisions públiques en matèria de medi ambient, sí que han estat positius com a drets i troben una certa protecció estandarditzada a l'ordenament jurídic internacional —Conveni 169 OIT, Conveni d'Aarhus, Acord d'Escazú...³ Per contra, les aspiracions de democràcia directa hi troben una protecció dispersa i molt feble, de tal manera que la seva tutela depèn en gran mesura dels sistemes normatius interns d'uns estats que, com a tendència general, i llevat d'algunes excepcions, es mostren recelosos.

2 S'entén aquí la democràcia directa com el conjunt de procediments regulats per la constitució o la llei que, acoblats a les institucions de democràcia representativa, permeten prendre decisions polítiques a través d'un vot «universal» i secret més enllà de les eleccions regulars. Veure HINCAPIÉ, «Entre el extractivismo y la defensa de la democracia»; LÓPEZ, *Referéndums. Una inmersión rápida*. Els procediments de democràcia participativa representen un *tertium genus* entre la democràcia directa i la democràcia representativa que permet la ciutadania influir —individualment o organitzada en grups d'interès— en les decisions públiques, conservant en tot cas les autoritats el control sobre aquestes decisions. CASTELLÀ, *Los derechos constitucionales de participación política en la administración pública: un estudio del artículo 105 de la Constitución*.

3 Conveni 169 de l'Organització Mundial del Treball; Conveni sobre accés a la informació, participació del públic en la presa de decisions i accés a la justícia en matèria de medi ambient; Acord Regional sobre l'Accés a la Informació, la Participació Pública i el Accés a la Justícia en Assumptes Ambientals a Amèrica Llatina i el Carib

1 HINCAPIÉ, «Entre el extractivismo y la defensa de la democracia»; McGEE, «The community referendum: participatory democracy and the right to free, prior and informed consent to development».

El conflicte sobre les consultes populars mineres a Colòmbia

En els últims temps, la Colòmbia oculta rere el mediàtic procés de pau reclama especial atenció pel que fa a la configuració i protecció del dret de la ciutadania a decidir sobre el seu propi model de desenvolupament. I ho fa en un doble sentit: com a reserva de respostes jurídiques garantistes particularment innovadores i com a mirall de tendències globals que obstaculitzen la consagració com a dret d'aquesta aspiració política col·lectiva.

Des de 2010, en plena acceleració de la maquinària mineroenergètica, més d'una desena de municipis colombians s'han atrevit a desafiar les expectatives econòmiques albirades per l'anhelat acord de pau, a través de consultes populars convocades per vehicular de forma democràtica i pacífica l'oposició de la seva població a les activitats mineres o d'extracció d'hidrocarburs. Aquest tsunami de democràcia local i directa ha topat però amb una forta oposició per part d'empreses del sector miner-energètic

Tot i el caràcter marcadament centralista del model territorial, els actors que han empès l'onada de consultes troben a l'ordenament jurídic eines que ofereixen protecció a les seves aspiracions

i d'un Govern central orientat per l'afany de maximitzar la recaptació de regalies.

Alguns municipis han superat amb èxit els obstacles jurídics i polítics interposats per aquests actors i han aconseguit celebrar la consulta,⁴ però molts d'altres no ho han aconseguit. En ocasions, el fre l'han activat els òrgans jurisdiccionals. En altres casos, han estat aturades per la via de la por, a través d'amonestacions i amenaces de sancions dirigides a les autoritats locals per part del Govern o les respectives procuradories provincials.⁵ I en altres la principal trava ha estat la manca de finançament.

De tons bizantins i de suspens, aquesta novel·la ha obert una escletxa en l'encaix entre el sistema democràtic, el model territorial i el model econòmic de l'estat colombià. D'una banda, un model democràtic que es defineix constitucionalment com a participatiu, fruit de les

reivindicacions adreçades pel poble a la Carta Magna del 1991.⁶ D'altra banda, una organització territorial sotmesa a un model unitari descentralitzat de patró francès combinat amb un presidencialisme dens,⁷ el qual, després d'un procés de descentralització endegat a finals dels anys 1980, travessa en els últims temps una fase de recentralització.⁸

Curiosament, però, tot i el caràcter marcadament centralista del model territorial colombià, els actors que han empès l'onada de consultes troben a l'ordenament jurídic intern eines que ofereixen una extensa protecció a les seves aspiracions.

En primer lloc, s'emparen en tres principis constitucionals fonamentals: l'esmentat principi de democràcia participativa,⁹ entès pel sistema constitucional colombià en un sentit

ampli que inclou totes les formes de participació que vagin més enllà de la democràcia representativa, entre elles, els mecanismes de democràcia directa; el principi d'autonomia local¹⁰ i el principi de participació de les comunitats a les decisions que poden afectar el seu entorn territorial.¹¹

En segon lloc, Colòmbia té un sistema de democràcia directa força desenvolupat, sobre el paper, que reconeix la facultat de les autoritats locals per sotmetre a consulta popular qualsevol assumpte de transcendència municipal que s'inscrigui en el seu àmbit competencial.¹² Fonamenten les consultes mineres en les seves competències en l'ordenació del desenvolupament dels seus respectius territoris,¹³ la reglamentació dels usos del sòl¹⁴ i el control, preservació i defensa

4 En aquest sentit per exemple municipis com: Piedras, Tauramena, Cabrera, Cajamarca, Cumaral, Arbeláez, Pijao, Jesús Maria, Sucre.

5 RAMÍREZ i PADRON, «La consulta popular frente a proyectos de exploración y explotación minera».

6 RODRÍGUEZ, «Las nuevas fronteras de la justicia constitucional: la democracia ambiental y las consultas populares en conflictos socioambientales».

7 NEGRETE, «Competencia municipal para la prohibición de actividades mineras y de hidrocarburos».

8 RESTREO i PEÑA, «Economía política de la descentralización y de la recentralización (1986 – 2016)».

9 COLÒMBIA, Preàmbul, article 1, article 2, article 40 de la Constitució Política de Colòmbia (CPC)

10 COLÒMBIA, Article 1 CPC

11 COLÒMBIA, Article 79 CPC

12 COLÒMBIA, Article 105 CPC; Llei 1757 de 2015 «Por la cual se dictan disposiciones en materia de promoción y protección del derecho a la participación democrática»

13 COLÒMBIA, Article 322 CPC

14 COLÒMBIA, Article 313.2 CPC

del patrimoni ecològic i cultural del municipi.¹⁵

En tercer lloc, un precepte especialment singular en el constitucionalisme colombià, el 33 de la Llei 136 de 1994 sobre l'actualització i modernització dels municipis del país, estableix que els municipis estan obligats —no només facultats— a sotmetre a consulta popular qualsevol projecte que amenaci amb transformar de forma significativa els usos del sòl i les activitats tradicionals del municipi.

Contra aquests arguments el Govern central s'empara en els principis de sobirania, interès general i el caràcter unitari de la nació. Al·lega que les consultes no són compatibles amb la propietat que ostenta, el govern, sobre el subsol i els recursos naturals¹⁶ i la seva competència en la direcció general sobre la política econòmica i dels recursos naturals¹⁷. Basa el seu principal bastió en l'article 37 del Codi de Mines, el qual adreça als ens locals

i regionals la negativa de prohibir la mineria als seus territoris. D'altra banda, tant les empreses com el propi Govern, a través de diverses accions de tutela, han posat sobre la taula la contraposició entre les consultes populars i el dret al treball així com altres drets o expectatives econòmiques associades a l'obertura de mines.

Aquestes tensions jurídiques han estat examinades per nombrosos tribunals en diferents instàncies i períodes —tribunals administratius departamentals, Consell d'Estat i Cort Constitucional— amb pronunciaments molt dispars que han obert un terreny jurisprudencial incert, encara avui no del tot resolt. De forma molt sintètica, podem agrupar aquests conflictes entorn de dues qüestions: la qüestió sobre la competència dels municipis per convocar les consultes; i les qüestions diverses que se susciten entorn dels efectes de les mateixes. D'altra banda, la majoria d'elles han interaccionat amb una qüestió preliminar que ha estat adreçada en un camí jurisprudencial paral·lel però connex: la qüestió sobre la competència dels municipis per prohibir la mineria.

Sobre la competència dels municipis per prohibir la mineria

Com s'ha comentat, l'article 37 del Codi de Mines del 2001 negava la capacitat als municipis de prohibir la mineria. L'adequació a la Carta Magna d'aquesta prohibició ha estat reiteradament examinada per la Cort Constitucional. En la seva sentència C-123 del 2014, la Cort conclou que aquest article és compatible amb el principi d'autonomia territorial, sempre i quan, els ens territorials siguin involucrats de forma activa i efectiva en els processos d'autorització de projectes extractius.

Durant un període, es van destapar molts dubtes entorn els efectes d'aquesta sentència sobre la competència de les autoritats locals per convocar les consultes mineres. Mentre que en l'examen previ de constitucionalitat, alguns dels tribunals administratius departamentals entenien que la prohibició de negar l'activitat minera comportava també la negativa taxativa de consultar, d'altres no veien en la prohibició de prohibir la mineria un obstacle per efectuar la consulta. En tot cas, com apuntaven alguns sectors acadè-

15 COLÒMBIA, Article 313.9 CPC

16 COLÒMBIA, Article 332 CPC

17 COLÒMBIA, Article 334 CPC

El que condicionava aquesta prohibició era la possibilitat que les autoritats locals fessin efectius de forma unilateral els resultats de les consultes desfavorables a la mineria

mics, el que condicionava aquesta prohibició era la possibilitat que les autoritats locals fessin efectius de forma unilateral els resultats de les consultes desfavorables a la mineria.¹⁸

Aquesta polèmica semblava quedar resolta en el moment en què la Cort Constitucional, en la seva sentència C-273 de 2016, declarava inconstitucional l'article 37 del Codi de Mines per incomplir la reserva constitucional de llei orgànica. D'aquesta manera, en el moment en què perdia vigència la prohibició de denegar l'activitat d'activitats mineres, semblava que s'aixecaven els obstacles per consultar al respecte.

Els avenços jurisprudencials

Aquest criteri va ser finalment confirmat per la distingida Sentència T-445 de 2016 en què per primer cop la Cort Constitucional es pronunciava directament sobre l'assumpte de les consultes i ho feia favorablement, tot

i declarar inconstitucional la consulta en disputa —la del municipi de Pijao— per motius relacionats amb la formulació de la pregunta.¹⁹

La sala, composta per tres magistrats, sosté que la competència local sobre els usos del sòl comporta el dret dels municipis a intervenir en els processos de promoció de l'activitat minera liderats pel Govern central al seu territori. Matisa, a més, que aquesta participació ha de ser eficaç i activa, la qual cosa significa que l'entitat local ha de poder manifestar, fins i tot, la seva oposició a l'activitat.

Interpreta, d'altra banda, que els ens locals han de ser considerats junt amb l'Estat copropietaris del subsol i dels recursos naturals no renovables. I entén que, en la mesura que l'explotació del subsol —a priori competència de l'Estat— afecta necessàriament el sòl —competència dels ens locals—, els títols competencials no poden ser escindits radicalment.

Finalment, no només fa prevaldre el principi democràtic i l'autonomia dels ens locals, sinó que a més entén la consulta com una exigència del principi de justícia ambiental, segons el qual cap grup de persones ha d'assumir de forma desproporcionada la càrrega de les conseqüències ambientals negatives derivades de diferents tipus d'activitats i polítiques. Aquest principi incorpora una exigència de participació significativa —entès com, «en el major nivell possible»— de la ciutadania potencialment afectada per l'activitat, principi que opera com a mecanisme neutralitzador de les relacions de poder que es donen entre els actors promotors de les activitats mineres —Estat i empreses— i els habitants dels territoris on es pretenen emplaçar.

Al desembre del 2016 el Consell d'Estat²⁰ donava un nou pas endavant en el reconeixement de la competència de les autoritats locals per a convocar consultes mineres, en aquell cas en motiu de la consulta convocada pel municipi

18 RODRÍGUEZ, «Las nuevas fronteras de la justicia constitucional: la democracia ambiental y las consultas populares en conflictos socioambientales».

19 CORTE CONSTITUCIONAL, «Sala Sexta de Revisión, sentencia T-445-16».

20 CONSEJO DE ESTADO, «Sala de lo Contencioso Administrativo, Sección Cuarta. (7 de diciembre de 2016). Sentencia 11001-03-15-000-2016-02396-00. [CP Hugo Fernando Bastidas Bárcenas]».

La Cort Constitucional sosté que la competència local sobre els usos del sòl comporta el dret dels municipis a intervenir en la promoció de l'activitat minera liderats pel Govern al seu territori

d'lbagué. La resolució considera igualment esbiaixada la formulació de la pregunta però, en la mateixa direcció que l'anterior, reconeix que en el conflicte entre la competència estatal d'explotació dels recursos naturals no renovables i la competència local d'ordenament territorial ha de prevaldre aquesta última, en la mesura en què suscita qüestions de major impacte social. Ara bé, segons el Consell, això no significa que la primacia d'aquesta competència s'hagi d'imposar sempre i de forma absoluta. Conseqüentment, imposa a les autoritats locals l'obligació prèvia d'intentar resoldre les tensions competencials a través de solucions concertades amb l'Estat.

D'altra banda, aquesta sentència, a diferència de l'anterior, és contundent a l'hora de reconèixer el caràcter vinculant i obligatori dels resultats de les consultes. Això no obstant, en una reflexió *obiter dicta* es mostra reticent a reconèixer els plens efectes sobre els drets, títols, expectatives, càrregues associades a activitats que ja estiguin en curs.

Paral·lelament, a l'octubre del 2017, el Comitè de Drets Econòmics, Soci-

als i Culturals de Nacions Unides, en les observacions finals del sisè informe periòdic de Colòmbia,²¹ aplaudia el reconeixement legal de les consultes populars a les poblacions afectades per projectes d'extracció de recursos naturals i mostrava alhora preocupació pel reiterat incompliment dels seus resultats per part de les autoritats estatals i pel fet que els projectes s'estiguessin implementant, a pesar de la clara oposició manifestada pels pobles. Tot i no pronunciar-se meridianament sobre el caràcter vinculant de les consultes, el Comitè recomanava a l'Estat colombià prendre degudament en consideració els resultats i assegurar que la seva implementació es dugui a terme de forma concertada amb les comunitats.

Els retrocessos jurisprudencials

El 2018, l'*annus horribilis* colombià, amb l'arribada a la presidència del Govern dels majors opositors al procés de pau, l'augment dels assas-

sinats d'activistes polítics i socials i en definitiva l'assentament d'un nou clima de guerra, no ha estat tampoc un bon any per a les expectatives democràtiques locals.

A principis d'octubre, la Cort Constitucional va resoldre favorablement l'acció de tutela interposada per l'empresa nordamericana Mansarovar Energy contra la consulta popular convocada per l'alcalde de Meta. És tracta d'una sentència d'unificació de doctrina, dictada per la Sala Plena d'una Cort que, a més, des de 2016 havia experimentat canvis d'alineació.

En aquesta sentència l'Alt Tribunal estima que les consultes populars no tenen només per objecte determinar els usos del sòl sinó que en realitat aspiren a prohibir la realització d'activitats d'explotació del subsol al municipi, raó per la qual envaeixen la competència estatal sobre aquesta matèria. D'altra banda, considera que la competència municipal sobre els usos del sòl s'ha d'exercir de forma coordinada amb les competències estatals.

Seguidament, suavitza el seu criteri reconeixent que la ciutadania té dret

21 ONU, «Observaciones finales sobre al sexto informe periódico de Colombia, Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, 6 de octubre de 2017, E/C.12/COL/CO/6».

Amb l'arribada a la presidència dels majors opositors al procés de pau i l'augment dels assassinats d'activistes, no ha estat un bon any per a les expectatives democràtiques locals

a participar de la presa de decisions relacionades amb la implantació de projectes extractius al seu territori i que actualment no s'han desenvolupat mecanismes adequats, ni per garantir aquest dret, ni per vehicular els principis de coordinació i concurrència competencial amb els ens territorials. A partir d'aquesta constatació, insta al Congrés de la República a definir un o varis instruments per vehicular aquests drets i principis, tot subjectant-lo a alguns criteris, entre els quals destaca l'exclusió del poder de veto dels ens territorials pel que fa a l'exploració i explotació del subsol i dels recursos naturals no renovables.

Balanç: les llums singulars i les ombres globals de la democràcia colombiana

Les giragonses del recorregut normatiu i jurisprudencial retratat en aquestes pàgines s'estén entre les llums i les ombres del sistema constitucional colombià, segurament en parts iguals. En aquest cas concret, però, mentre les llums singularitzen Colòmbia quant a la participació política directa en el panorama internacional; les ombres semblen més

aviat ser manifestacions de tendències globals centrades a constrènyer aquesta pràctica.

D'entrada, ens ofereix un marc legal de referència pel que fa a la protecció de la democràcia directa, i en particular respecte de decisions amb impactes significatius sobre el model de desenvolupament dels ens territorials, com es desprèn de l'article 33 de la Llei 136 de 1994 que tracta la modernització dels municipis colombians. Ara bé, no cal dir que el dret és un camp de disputa social i política, en el qual, en aquest cas, el Govern de Colòmbia s'ha fet valer de totes les eines jurídiques i polítiques al seu abast, fins i tot de la via de les amenaces i el descrèdit, per aturar o deixar sense efectes les consultes.

Destaca especialment el paper que han jugat els òrgans jurisdiccionals, i en particular els màxims òrgans de control constitucional en l'exercici d'arbitrar les disputes que es donen en la intersecció entre el projecte econòmic de Colòmbia, el model democràtic i el model territorial. Les controvèrsies jurisprudencials observades mereixen alguns comentaris, més enllà de la constatació

de l'evident polarització entre els sectors progressistes i conservadors de la magistratura.

Tant la Sentència T-445 com la posterior resolució del Consell d'Estat reflecteixen dos hàbits dels màxims òrgans de control de constitucionalitat colombians. La primera: l'audàcia i creativitat paleses en moltes sentències, algunes d'elles de ressò internacional,²² creadores de doctrina jurídica innovadora pel que fa a protecció d'aspiracions democràtiques i emancipadores.

En efecte, en el context dels complexos sistemes constitucionals contemporanis, en què el formalisme legalista ha deixat de ser un mètode adequat per a l'aplicació del dret, les sentències referides són el resultat d'un acte de selecció, interpretació i aplicació del dret que, en el sentit indicat pel jurista Jordi Jaria, posa en el centre l'horitzó del control del poder —el poder del govern versus els ens territorials, el poder de les grans empreses versus la població local— per tal de fer valer el progra-

²² Per exemple, la recent Sentència T-622/16 que reconeix drets al riu Atrato.

ma emancipador del text constitucional i «maximitzar l'estatut reconegut als ciutadans en termes de drets fonamentals».²³

Això ho fan a través d'una argumentació sofisticada que no es cenyeix exclusivament als fonaments que ofereix l'ordenament jurídic intern, sinó que es nodreix també de discursos que s'estan construint des d'altres espais socials, com ara la idea de justícia ambiental. Mecanismes orientats a democratitzar la justícia, com els *amicus curiae*,²⁴ molt presents al constitucionalisme colombià, faciliten sens dubte aquesta permeabilitat.

Ara bé, com apuntàvem anteriorment, la creativitat argumentativa conviu amb un altre hàbit palès també a les dues sentències: l'afició a una certa delectació retòrica i a la no concreció. No és estrany en el constitucionalisme colombià que la lectura

d'una d'aquestes brillants sentències desemboqui en una certa decepció. No són estranys els raonaments que, com en el cas d'aquestes dues sentències, acaben xutant la pilota endavant pel que fa a la plena efectivitat dels drets articulats des de la teoria: reconeixen en abstracte la facultat de les autoritats locals per convocar consultes populars sobre mineria, però esquiven l'aplicació de la teoria al cas concret excusant-se en el conflicte sobre la formulació de la pregunta.

La sentència SU095/18, per la seva banda, es postula com a veu de la conciliació entre els interessos generals de l'Estat, els interessos de les grans corporacions, els interessos de les comunitats locals, el principi democràtic i la protecció de l'entorn. I ho fa en un acte de selecció, interpretació i aplicació del dret que, d'una banda, desatén ordenament jurídic intern, especialment el mandat de l'article 33 de la Llei 136 de 1994, deixant-lo pràcticament sense efectes, i, de l'altra, obvia les recomanacions del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de la ONU. Assumint funcions «quasi legislatives», la Cort Constitucional desplaça el sistema vigent de

democràcia directa, i insta el poder legislatiu a dissenyar un sistema de mecanismes de participació ciutadana i coordinació interinstitucional que garanteixi a l'Estat el control sobre les decisions finals.

Aquesta solució d'aparença equidistant no només amaga una regressió en la realització del principi democràtic i de l'autonomia territorial, sinó que obre una via perquè a la pràctica, en els conflictes entre l'Estat i entitats territorials sobre mineria i usos del sòl, aquests principis quedin gairebé buidats de contingut. Hi quedaran, sens dubte, mentre el poder legislatiu no reguli els mecanismes de participació i coordinació suggerits per la Cort. No es pot oblidar que no és el primer cop que la Cort fa aquest exhort, ja l'havia fet a la sentència C-123 de 2014, però els poders polítics de l'Estat no el van complir i els mecanismes de participació concertada mai van ser creats. Davant la desídia o abdicació voluntària de l'Estat, els mecanismes de democràcia directa han estat de fet les úniques eines participatives perquè la ciutadania i els ens territorials poguessin fer valer els seus interessos en els conflictes miners.

23 JARIA i MANZANO, «La identificació del dret aplicable en un context normatiu complex».

24 Els *amicus curiae* són al·legacions escrites sobre les qüestions més conflictives d'un litigi que tercers aliats a les parts implicades —universitats, organitzacions socials, grups d'interès...— sotmeten als tribunals.

Per ara no es reconeix el dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament, on actualment Colòmbia ocupa la capçalera en el debat jurídic sobre aquesta qüestió

D'altra banda, l'aposta que fa la Cort per substituir els mecanismes de democràcia directa per mecanismes de democràcia participativa suposa una renúncia a un principi democràtic dens i una assumptió acrítica dels límits que acostumen a mostrar els espais de democràcia participativa davant conflictes radicals com els conflictes sobre mineria: essencialment la seva incapacitat per neutralitzar les relacions de poder que rauen en ells. En altres paraules, aquests mecanismes, a diferència dels mecanismes de democràcia directa, tendeixen a refermar la posició dominant dels actors més forts del sistema econòmic i polític.

Val a dir, però, que aquesta aposta respon a una tendència global, és a dir, no és una excepció, sinó més aviat la regla en el constitucionalisme comparat. D'altra banda, tot i que esquiva les recomanacions del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals, roman en la línia de les propostes democratitzadores que s'han consensuat a altres esferes internacionals, com ara el Conveni d'Aarhus o el Conveni d'Escazú. Aquests acords de mínims regu-

len extensos catàlegs de drets de democràcia participativa que, tot i haver estat saludats amb entusiasme per sectors acadèmics i moviments socials, és precís advertir, suposen un risc elevat de servir com argument per restringir l'ús de mecanismes democràtics més intensos.

La sentència SU095/18 suposa sens dubte un pas enrere en la positivació del dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament i incorre segurament en una vulneració del principi de no regressió. Ara bé, tot i que aquesta resolució té un major pes jurídic que les anteriors, el debat no pot donar-se per definitivament tancat. La Cort podria acabar desmarcant-se del seu actual criteri en successius casos. Segurament no serà demà, però ha quedat clar al llarg d'aquestes pàgines que les veus dissidents dins dels propis òrgans de control de constitucionalitat són fortes i fan contrapès. De fet, pocs dies després de la publicació de la sentència SU095/98, el Consell d'Estat n'emetia una altra en la que avalava la competència dels municipis per prohibir el desenvolupament d'activitats mineres al seu territori.

En definitiva, tot i que ara per ara no es reconeix inequívocament el dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament, podem afirmar que actualment Colòmbia ocupa la capçalera en el debat jurídic sobre aquesta qüestió. Esperem que tots els avanços aquí recollits no siguin espurnes, sinó testimonis que obtinguin el relleu d'altres territoris. ■

■ Bibliografia

CASTELLÀ, Josep Maria. *Los derechos constitucionales de participación política en la administración pública: un estudio del artículo 105 de la Constitución*. Barcelona: Cedecs, 2001.

CONSEJO DE ESTADO, «Sentència 11001-03-15-000-2016-02396-00 [CP Hugo Fernando Bastidas Bárcenas]». Bogotá: Sala de lo Contencioso Administrativo, Sección Cuarta. 7 de diciembre de 2016.

HINCAPIÉ, Sandra. «Entre el extractivismo y la defensa de la democracia. Mecanismos de democracia directa en conflictos socioambientales de América Latina». *A Recerca, Revista de Pensament i Anàlisi*, 21, 37-61, 2017.

JARIA, Jordi. «La identificació del dret aplicable en un context normatiu complex». *A Diàlegs sobre la justícia i els jutges*, Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Barcelona, 2015, p. 85-111.

LÓPEZ, Jaume. *Referéndums. Una inmersión rápida*. Barcelona: Tibidabo Ediciones, 2017.

MCGEE, Brant. «The community referendum: participatory democracy and the right to free, prior and informed consent to development». *Berkeley Journal of International Law*, 27(2), 570-635, 2009.

NEGRETE, Rodrigo. «Competencia municipal para la prohibición de actividades mineras y de hidrocarburos». *A Ideas verdes núm. 2*, noviembre 2017.

ONU, «Observaciones finales sobre al sexto informe periódico de Colombia». Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, 6 d'octubre de 2017, E/C.12/COL/CO/6.

COLÒMBIA. «Constitución política de Colombia» [en línia]. Disponible a: <www.secretariassenado.gov.co>.

RAMÍREZ, Gonzalo i PADRÓN, Floralba. «La consulta popular frente a proyectos de exploración y explotación minera» a HENAO, Juan Carlos i GONZÁLEZ, Ana Carolina (Eds.), *Minería y desarrollo: Minería y comunidades, impactos, conflictos y participación ciudadana*. p.415-465. Bogotá: Universidad Externado, 2016.

REINOSO, Guillermo. «La Macarena, Meta, no pudo hacer su consulta minera». *A El Tiempo*, 27 de noviembre de 2017. Disponible a: <www.eltiempo.com>.

RESTREPO, Dario i PEÑA, Camilo «Economía política de la descentralización y de la recentralización (1986 – 2016)». A ESTUPIÑAN (et. al). *La cuestión territorial a debate: España y Colombia*. Bogotá: Universidad Libre, 2018.

RODRÍGUEZ, César. «Las nuevas fronteras de la justicia constitucional: la democracia ambiental y las consultas populares en conflictos socioambientales». *A Corte Constitucional, Memorias Encuentro por la Tierra Constitucional celebrado en Ibagué*, p. 407-422. Bogotá: Editorial Universidad de Rosario, 2014.

finestra

Ramón Zallo

“Democràcia i diversitat
davant el canvi digital”

Conferència realitzada en la Lliçó Inaugural Josep Irla 2018-2019,
a la Universitat Pompeu Fabra

Ramón Zallo (1948) és llicenciat en dret i en economia per la Universitat de Deusto i és doctor en ciències de la informació per la Universitat del País Basc. És un reconegut acadèmic en els àmbits de la comunicació i la cultura. Ha basat part de la seva trajectòria a analitzar les relacions d'aquests àmbits amb l'economia i la política, des d'una òptica basca. És un dels autors més reconeguts en la seva branca de recerca, i part de la seva investigació és la que va exposar durant la Lliçó Inaugural Josep Irla 2018-2019.

Bon dia a tothom,

L'exposició que presentaré vol correlacionar el canvi digital, descrivint les modificacions que s'han produït en els últims anys, amb la democràcia i la diversitat.

L'esquema que seguiré serà: primer situar els contextos en què s'ha produït el canvi digital i, a la vegada, les variacions que s'han produït en la democràcia i el fenomen de la diversitat. Un cop analitzats els contextos, aprofundiré en els clarobscurs dels problemes que es plantegen en els tres camps per, finalment, proposar alguns canvis que s'haurien de gestionar per anar cap a la direcció adequada.

Aquestes interaccions entre el canvi digital, la cultura i la comunicació crec que han de fugir de dos enfocaments que crec que són problemàtics: un, el dels panegírics sobre el que és i cap a on ens porta el canvi digital; i un altre sobre allò simplement problemàtic— o negatiu. Situem-nos en un camp diferent a l'hora de correlacionar el canvi digital, el canvi en la cultura, el canvi en la digitalització com a fenòmens de societat i del poder.

Gairebé com a resum d'aquesta ponència, pretenc una descripció objectivament possible sobre els beneficis i els riscos tecnològics, així com la seva hipotètica contribució a la democratització del poder polític i a la distribució del poder. Lamentablement entenent que en el moment actual no tendim cap a un poder democratitzat ni cap a un poder econòmic distribuït, i tampoc cap a un major reconeixement institucional a la diversitat per la qual cosa l'efecte és d'aprimament democràtic: el fet de la marginació de la diversitat en aquests fenòmens de migracions que han despertat solucions absolutament xenòfobes. Això no ho solucionen les tecnologies. És més, el canvi digital i aquestes tecnologies el que poden facilitar és una apropiació plutocràtica dels avanços que es duen a terme, amb una gestió dels mercats que al final busquin una gestió pavloviana de la democràcia, de les nostres conductes.

Per tant, aquestes promeses que podrien portar al final el canvi digital, poden reconduir-se a través d'una generada manipulació de tal manera que no només produeixin fenòmens de no-regeneració democràtica, sinó

L'aprimament dels estats, especialment en el septenni de la crisi recent (2008-2014), ha fet que els mateixos estats hagin abandonat les seves responsabilitats sobre el benestar social. I això s'ha traduït en decepcions de majories

que es multipliquin els problemes per a la regeneració democràtica.

El context

Els fenòmens no s'esdevenen conceptualment sinó en espais, territoris, èpoques, correlacions de forces entre grups socials, classes socials...

Per tant, definir els contextos, si més no de manera molt sumària, em sembla central per començar, perquè és en ells mateixos on es produeix el canvi digital, els canvis democràtics, i l'explosió de la diversitat com a tal.

Primer canvi de paradigma: estem en una fase de salt cap a un capitalisme post-fordista caracteritzada pels fenòmens de desposseïció que explicava Harvey, els fenòmens d'expropiació que parlava Vega, o d'expulsions que certifica Sassen.¹ Aquests fets, traslladats al camp comunicatiu, ens porten a una època de desposseïció simbòlica, on mit-

jançant el discurs de les societats de masses anem perdent la gestió, del que serien els valors, les conductes, els criteris d'opinió pública i els elements de gestió.

Segon context: l'aprimament dels estats especialment en el septenni de la crisi recent (2008-2014) ha fet que els mateixos estats hagin abandonat les seves responsabilitats sobre el benestar social. I això s'ha traduït en decepcions de majories. D'aquí en sorgeix el brou de cultiu per l'aparició de grups polítics xenòfobs o de les crisis de la democràcia o de l'arribada de salvadors de pàtries.

Tercera idea: el gir geoeconòmic s'ha produït cap a l'Àsia, perjudicant la UE. I el canvi del rol que jugaven els EUA, ha substituït la dinàmica de globalització amb la qual vam ser tan crítics, per un altre paradigma globalitzador lligat a un proteccionisme en favor de la primera gran potència.

Quart canvi de context: la crisi econòmica. El malestar democràtic s'ha traduït en l'aparició de populismes xenòfobs que estan molt per davant dels fenòmens de populismes progressistes, apareguts per exemple

durant els anys 1980 a l'Amèrica Llatina, i que van ser autèntiques benediccions per a aquest continent en la mesura que va canviar, almenys durant una època, les relacions de forces entre les elits plutocràtiques i les masses socials.

Amb tot, però, el nou protagonisme de les societats civils enfront d'aquest malestar democràtic, no està aconseguint solucionar l'aprimament professionalitzat de l'estat que continua existint en les societats democràtiques com a tal.

Darrera modificació de context a tenir en compte: l'aflorament de les identitats abans ignorades sembla potser la dada més positiva de l'època actual. Perquè la diversitat també és el gènere i l'explosió del moviment feminista, com també ho són les petites nacions, i l'aparició de les identitats virtuals. En aquest sentit, cal afegir que existeix dins de les societats de masses possibilitats de connexió de l'individu a través d'eines tecnològiques per explicar la seva pròpia opinió en aquesta societat.

Temàtiques que d'alguna manera s'estan traduint en fragmentacions

¹ En referència a David Harvey (1935), geògraf i teòric marxista nord-americà; Renan Vega Cantor (1957), historiador marxista colombià; i Saskia Sassen (1947), sociòloga i economista nord-americana.

El canvi digital caldria entendre'l no com un canvi de formes, velocitats d'accessos o simplement discursos. No és això però tampoc el contrari

socials i amb problemes per a la transmissió generacional de les formes de vida, que són cada vegada més vinculades, als canvis tecnosocials, i com sempre, a les disponibilitats de renda.

Aquest és el context en què voldria situar aquesta lliçó.

El canvi digital caldria entendre'l no com un canvi de formes, velocitats d'accessos o simplement discursos. No és això, però tampoc és el contrari. I aquí vull fer una menció explícita al corrent dels «transhumanistes». Aquest corrent de pensament, que per exemple financen Google i altres empreses, aposta per l'enfocament neoliberal. Ens venen a dir que la tecnologia allibera els humans del regne de la necessitat per introduir-los sense conflictes en el regne de la llibertat.

Existeixen qüestions positives dels canvis tecnològics com poden ser la prevenció de malalties, l'Internet de les coses, la connexió –fins i tot del cervell– al núvol, la *ciborgització* humana, pròtesis de realitat augmentada, les mutacions genètiques... tots aquests elements poden provocar fenòmens absolutament indesit-

jats si s'emmarquen en una societat, diguem, elitista i de classes en les quals l'addicció, la pèrdua de temps, el debilitament d'habilitats cognitives, la nova segmentació social per l'accés a la biotecnologia o la delegació tecnocràcia en la intel·ligència artificial, es puguin portar a terme en perjudici de la deliberació dels marcs conceptuals —frames— i de la percepció sensible.

És a dir, al final hi ha una delegació de comportaments, conductes i criteris a un Internet gestionat per la intel·ligència artificial i amb problemes reals de la mateixa sostenibilitat de l'espècie humana.

En aquest sentit, cal entendre que el canvi digital és una resposta, sistèmica també, a la pròpia reproducció del sistema, en aquest cas un sistema capitalista, on davant les grans contradiccions que tenia, ve a aportar una nova forma de canalitzar els problemes relacionats amb la productivitat, l'acumulació, la demanda solvent o la disposició social, tot situant-nos en un context de noves relacions de poder i socials en el qual es decideixen la utilització de les tecnologies.

No és la tecnologia la que transforma el món, sinó que són les relacions de poder i socials les que situen el lloc de la tecnologia. Crec que això de posar el carro darrere dels bous és una bona actitud per no confondre'ns.

La interpretació sobre el canvi digital és complexa, i per aquest motiu em permetré diferenciar entre el que considero el que són els aspectes positius, el que són zones de clarobscur, i el que són realment àmbits bastant foscos, fins i tot sinistres.

Cal destacar la convergència digital com a element positiu del canvi digital. De fet, la convergència entre l'audiovisual, la informàtica i l'Internet, ha trastocat tot el sistema comunicatiu. I en aquest sentit, aquesta cartografia significa que tenim moltes més finestres, temps i moments des dels quals accedir.

Les xarxes socials, plataformes, el vídeo amatuer, els *commons*... Les noves pràctiques signifiquen realment un avenç tecnològic per a la humanitat i són eines generadores d'informacions i creacions. Per tant, per l'*homo connectus*, que som ja

Un aspecte que cal assenyalar és que a les comunitats convencionals i fortes, les comunitats culturals, les identitàries, les polítiques, les familiars... s'encavalquen en comunitats virtuals

tots, indica que disposem d'una destresa que abans no teníem com a espècie: la virtualitat en la formació del que seria simbòlic o del coneixement.

I és en aquest sentit que es dona un accés a la informació horitzontal, es desperta un interès social per la informació que abans no hi era i es produeixen també nou tipus de vincles i d'autoorganització social sobre xarxes que abans eren impensables.

Tot això forma la part positiva dels canvis que s'han produït, de tal manera que les col·lectivitats mateixes pensen que la informació és un bé de responsabilitat col·lectiva, o com diem en economia, un bé obert i no rival. I no només ja ho sustenten les empreses o les administracions, sinó que, de fet, es multipliquen els intercanvis entre els propis usuaris que disposen de l'accés a la informació i de les tecnologies, tot i que a vegades pugui anar en detriment de la professionalitat o de la verificació de les dades.

Per tant, les xarxes i la tecnologia són uns àmbits molt favorables a la democratització del coneixement.

Perquè el cost de l'accés, sense suports, de forma clònica, sense desgast, sobre milions de continguts s'abarateix de forma exponencial tendint a un cost zero per unitat d'ús. Per això aquesta reproducció clònica, sense còpies, ens acosta teòricament a aquest punt en què tot el coneixement podria esdevenir bé públic perquè la tecnologia ho permet. És un canvi substancial en la relació de la societat amb les tecnologies.

Per tant, aquesta situació és millor que l'anterior cultura de la indústria que moltes vegades recordem amb nostàlgia, i a la qual hem dedicat tants anys a estudiar. I per què? Perquè era una cultura hegemnitzada per a qui disposava del capital per produir-la i per distribuir-la i on tenia la funció de *gatekeeper*, de decidir què és accessible i quin preu té. Hi havia una funcionalitat directa entre els grans mitjans gestionats per la *cremè* de la *cremè* del gran capital, que tenia uns recursos d'influència a través del poder mediàtic per gestionar la vida social.

Aquesta època basada en la capacitat de distribució de coneixements dilueix també el vell oligopoli del

pensament distribuït a través d'aquests mitjans professionals, i ara es multipliquen els focus i centres de gestió d'opinió pública. Tenen de bo a més que —a través de *hashtags* o missatges concentrats que interroguen, apel·len...— situen el camp de l'espai públic i de l'opinió pública a tocar de terra entre diversos grups socials que s'interroguen.

On es veuen més els beneficis? Sobretot en els discursos, on hi ha més canvis, on hi ha frescor, canvi, provocació, *trolls*, originalitat... i tot això té efectes. Es destrueixen els discursos edulcorats; aquells que responien a allò políticament correcte i interessant per a la gestió de la vida pública des del costat de les elits —i que els permetia ocultar interessos o ideologies.

El canvi de discurs estén la base de la generació i circulació de la informació. No només som un punt terminal, sinó que també construïm discurs i idees. I és veritat, que en aquest nou marc, «a la selva hi ha de tot», i que s'hi troben elements que no afavoreixen realment el pensament fi —sigui radical o moderat— sinó per contra un de bast i sense

La premsa es diversifica, ja no és necessari tenir grans impremtes i una capçalera costosíssima de les que solament en podien disposar l'elit del capital financer, sinó que es pot tenir una premsa *online* força barata, força eficaç

matisos, valoratiu. Però en tot cas és una descentralització que dificulta els discursos dominants que hegemonitzen la vida pública, els quals han de buscar noves vies per poder imposar-se.

La premsa es diversifica, ja no és necessari tenir unes grans impremtes i una capçalera costosíssima, que solament estava a l'abast de l'elit del capital financer, sinó que es pot tenir una premsa *online* força barata, força eficaç i una bona barreja de recursos, de coneixement i bons equips que aporten nous discursos socialment necessaris.

Per tant, un aspecte que cal assenyalar és que a les comunitats convencionals i fortes, les comunitats culturals, les identitàries, les polítiques, les familiars... s'encavalquen així en comunitats virtuals, que no anul·len les geografies ni la vida material ni la convivència, sinó que s'agreguen a elles i les rebenten, incorrent de vegades en el risc que els qui gestionen les xarxes, els seus protocols d'accés, els discursos i la seva publicitat també puguin arribar a influir i controlar els processos centrals de la vida social.

Clarobscur

Pel que fa als clarobscur, cal distingir entre les potencialitats dels usos tecnològics i la seva expressió social.

A mi em posava malalt quan les tecnologies s'analitzaven sempre per les seves potencialitats: això pot fer això, una cosa pot fer allò... Bé, poder poden. El problema és que, en la vida social, segons com s'introdueixin les variables, les potencialitats es poden convertir just en el seu contrari. I la realitat sistèmica és i això ve molt relacionat amb els 200 anys del naixement de Karl Marx que el poder, les lleis, les convencions humanes i les empreses tecnològiques restringeixen creixentment els àmbits de lliure accés, encerclen continguts, sancionen la llibertat d'expressió i els amos del pro-comú o reapliquen les lleis de propietat intel·lectual de l'era analògica a l'era digital. És a dir, que, tenint les forces productives la capacitat de generar un coneixement a l'abast de tot el món amb unes eines senzilles i a cost pràcticament zero, la societat via les seves elits, utilitza els recursos i la regulació de la llei de propietat

intel·lectual per a l'apropriació de la tecnologia i l'encerclament dels discursos; de tal manera que el que era una gran oportunitat, a través d'aquestes relacions de poder, es transforma en una reapropriació creixent —no sense pugna: no són batalles resoltes, sinó permanents.

Un altre aspecte que situem en les penombres és el diferent accés a la lectura, a la vegada que la informació més estratègica està encriptada, no és accessible.

La lectura no lineal i associativa dels hipertextos, convida a una altra cultura —diferent a la viscuda fins al moment— més marcada per la il·lustració. És un tipus de lectura en hipertext, de flux, polièdrica i mestissa, volàtil, lleugera, associativa, d'ús ràpid i no necessàriament qualificada. Per tant trenca amb els motlles cartesianes i materialistes clàssics, inductius, deductius i contextuals als que estem acostumats.

Això significa un gran desordre de fluxos, amb pèrdues de sentit, amb molta informació *speed*, és a dir, ràpida, fugaç i poc conflictiva. I a les xarxes socials és notòria la tendència tribal

Hi ha emergències de nous periodismes compromesos que tenen els seus propis canals i ja no es converteixen en veus efímeres, petites per a reductes, sinó que poden arribar a col·lectivitats, fins i tot, més enllà del mateix país

a polaritzar les tensions d'un «nos» enfront d'un «altres», on s'introdueix un maniqueisme de contraris que no ajuda el pensament fi, precisament.

Guanyen més importància les destreses que els mateixos continguts. En tot cas, aquesta tecnologia, vista des d'un punt de vista social, no ens fa iguals sinó que els coneixements previs, les segmentacions socials, els micro-lideratges que aquestes estableixen, així com els idiomes marquen les preferències conversacionals. És a dir, no és un tipus d'oceà igual, sinó que aquesta situació ens segmenta també l'ús de les mateixes xarxes, i no ens fa iguals en el seu interior en absolut.

Enfront aquest magmàtic discurs d'un sol ús, beneficis en una determinada direcció, manipulat en unes altres, continua sent rellevant la funció acadèmica de l'anàlisi dels discursos, dels relats coherents, racionals i crítics per disputar l'espai amb aquestes postveritats irracionals que no tenen responsabilitat, que són d'un sol ús, que no tenen profunditat però en canvi sí influeixen. Això també fa important que promoguem l'aparició de nous

mediadors i lideratges d'opinió. De tota manera, aquest trànsit a la cultura digital no està sent fàcil. Recordem totes les ofensives que hi ha hagut dels titulars de propietat intel·lectual quan criminalitzaven els usuaris per descarregar-se d'Internet tot allò que fos accessible. I naturalment tots aquests usuaris eren acusats de criminals, de lladres i d'altres perles.

La veritat és que l'economia de l'era analògica estava en qüestió. I la nova era de l'economia digital no s'ha estabilitzat en absolut, i els usuaris es resisteixen a pagar més enllà del que ja ho estan fent: aparells, consums de xarxa, tarifes, algunes subscripcions... ja que no poden donar més de si des del punt de vista de les economies domèstiques com a tals.

Això ha portat, òbviament, a aquesta inestabilitat. Ha comportat una crisi de la indústria cultural clàssica. Ha fet que l'empresa de premsa escrita, de ràdio i de les televisions hagi hagut de buscar rendes fins i tot amb aquells que els han arruïnat, com Spotify, Google, Facebook, Netflix, Youtube...

El propi bon periodisme ha entrat en aquesta època, també en crisi però no en desesperació, ja que emergeixen nous periodismes compromesos que tenen els seus propis canals i ja no es converteixen en veus efímeres, petits reductes, sinó que poden arribar a col·lectivitats, fins i tot, més enllà del mateix país.

Els continguts tampoc no han entrat tant en crisi. Pensem en Netflix o HBO: també estan tenint un èxit important amb les produccions cares. És a dir, la professionalització o les grans produccions, no han arruïnat el que seria l'emergència d'un audiovisual professionalitzat. El que passa és que l'han concentrat en els pocs països que tenen la capacitat d'arribar a tot el món a través de dispositius que ara mateix explicaré.

Per tant, la tendència no és que l'adversitat floreixi molt i tinguem on escollir, sinó al revés. El conductisme porta a determinades sèries, determinades pel·lícules que siguin de visualització inevitable i es converteixen en fenòmens de masses. Totes les dinàmiques de demandes es concentren en aquests pocs productes molt promocionats.

L'escletxa digital intergeneracional ara s'ha ampliat de manera significativa i a escala planetària és més àmplia que l'analògica en el passat, ja que hi ha països sencers que queden fora d'aquests recursos

Per tant, el que tenim és una llarga cua de molts petits productes a altres escales que tenen dificultats per subsistir mentre que unes poques produccions absorbeixen rendes, no només audiència, i el seu àmbit ja no és l'àmbit nacional, estatal o europeu, sinó mundial.

Hi ha un procés de concentració al voltant de poques produccions molt influents, molt cares, molt professionalitzades i molt orientades per acumular públics i hores de visionament. A més, ho fan des de diferents plataformes amb preferències de pantalla, amb productes transmèdia, que els dona l'opció de versatilitat i protagonisme. Això passa en un marc on s'amplien les hores de visionat per part de les persones, no només de productes amateurs sinó també professionals.

Això vol dir que, tot i ser les xarxes les que tenen el poder, ja s'han situat també, en el camp de la distribució de contingut, tota una sèrie de capitals que moltes vegades tenen a veure amb les mateixes xarxes de cara a obtenir rendes que, a vegades, no arriben a tenir simplement per les connexions, ja que hi ha una

distància sideral entre la capitalització borsària que té un Google o un Facebook i el nivell de rendes que poden acumular cada any. I fins i tot existeix una diferència dins aquests grups tan grans.

Una altra zona de penombra és l'escletxa digital. L'escletxa és inferior a l'analògica: almenys anteriorment la indústria cultural pal·liava aquesta escletxa per la via dels museus, de les biblioteques, de socialitzar la lectura per via de l'educació o per la publicitat.

Però l'escletxa digital intergeneracional ara s'ha ampliat de manera significativa, i a escala planetària és més àmplia que l'analògica en el passat, ja que hi ha països sencers que queden fora d'aquests recursos.

L'espai públic també ha canviat i s'ha ampliat. Abans, l'espai públic era el de la discussió pública. Però ara l'espai públic s'ha ampliat a la mateixa llar i ja no és un punt terminal, un punt d'arribada, sinó també és un punt des d'on s'emeten continguts; forma part d'un espai públic nopolític: un espai públic de comunicació i interacció socials. Això és producte

de l'*homo digitalis* i a més de l'*homo voice*; és a dir, a qualsevol moment, en qualsevol lloc o circumstància hi ha una connexió permanent.

Això comporta que hi ha un espai públic, on hi ha una pugna també per part de les empreses i els configuradors d'opinió per intentar gestionar aquest espai que realment és influent, que abans no existia i ara té més rellevància. Per això procuren posar límits, com veurem, a la privadesa o, que hi hagi un control des de regles comercials.

El costat fosc

Aquest camp està dominat per un oligopoli mundial que anomeno «els senyors de la xarxa», on estarien els proveïdors de serveis —Amazon, Apple o Alibaba—, plataformes —Facebook, Youtube, Netflix—, cercadors —Google—, aparells —Apple i la sud-coreana Samsung— o programari —Microsoft.

Aquestes empreses, encara que ja han escurat bona part del seu control, ja s'estan preparant per a la següent fase, on estan invertint més,

Un dilema actual és fins a quin punt, sense caure en la censura, hem d'afrontar fenòmens d'intermediació vicària a través d'agències de valoració de notícies o alguna cosa per l'estil

que és l'època de la intel·ligència artificial, els *big data* i l'Internet de les coses, com a camp més prometedor i on la remuneració podria ser més clara, més evident que tota aquesta època que hem viscut, que de vegades sembla més un entrenament lectiu a l'entrada a Internet a l'espera d'una manera de valorització econòmica; la qual podria venir a partir d'aquests valors afegits que les mateixes empreses gestionen des dels seus propis interessos.

Tot i que els usuaris encara guanyen rellevància i tenen capacitat d'acció autònoma, la veritat és que no dominen el procés. Perquè cada vegada més veuen una gestió creixent dels processos comunicatius.

Cada cop més hi ha interferències sistemàtiques, ja sigui a YouTube, o a Twitter, per part de les empreses. El que sí que s'han obert són algunes possibilitats defensives davant d'aquests mitjans, però el poder no ha passat de les empreses cap al nostre teclat. Això és un conte que ignora els principals macro-poders planetaris tant en l'àmbit tecnològic com en el financer, perquè van ple-

gats i de cap manera els trobem en una situació d'horitzontalitat.

El poder no és horitzontal

Aquests grups es concentren i s'amaguen cada vegada més. Tenen com a regla l'opacitat total amb múltiples tallafocs, busquen no estar exposats després del que va passar amb les filtracions de Wikileaks, per seguir controlant els fils.

Tots ells són conductors, a més algorítmics, de les nostres respostes cada vegada més pavlovianes: busquen els «m'agrada», els «no m'agrada», qüestions breus que estarien en els límits de la interacció social. Pensats per cobrir necessitats sí, però d'una certa manera: perden privadesa, marcs conceptuals i control de la teva pròpia informació. Per aquest motiu són importants les iniciatives que es puguin adoptar, com insistiré, en la sobirania tecnològica i infraestructural tant en software com en hardware i els sistemes de comunicació.

Les estratègies que manegen ja ni tan sols són de relacions públiques,

havent-hi ocultació, proliferació de notícies falses, de postveritats que relativitzen tant que no fa falta ni desmentir qualsevol informació, perquè tot és qüestionable; i el relativisme resignat en el qual ens estem instal·lant no facilita que hi hagi discursos contrastables.

Això ens situa en el dilema actual en el qual ens trobem els que som tan crítics, i és fins a quin punt, sense caure en la censura, hem d'afrontar fenòmens d'intermediació vicària a través d'agències de valoració de notícies o alguna cosa per l'estil, que puguin introduir una mica d'ordre de tanta informació falsa.

Així mateix el principi de neutralitat de la xarxa està en qüestió, no funciona. Això afecta la generació de l'opinió pública perquè cada vegada més cadascú opera des d'àmbits tribals, cadascú opera en la seva pròpia tribu, integrada per aquells que tenen més connexions i més definicions col·lectives. En canvi, es dissol la vinculació social, és a dir, allò que fa societat a grups diferents, a comunitats que tenen almenys algunes qüestions en comú i algunes formes de raonament o de valors referencials.

Les primeres idees optimistes que teníem de la xarxa horitzontal podien valer quan comptaven amb una elit tecnològica, sensible, progressista, que volia horitzontalitat en informació i compartir els recursos amb uns altres

Aquí entrem en una zona perillosa de problemàtiques, i a més en dos aspectes força clars.

Per una banda, des d'un punt de vista comercial, el «big data» converteix la ciutadania en una «societat transparent», de cristall. Anem deixant rastre, traços per on passem: quan anem pel carrer, quan deixem un «tick», quan anem al cinema, quan ens descarreguem alguna informació. Una societat transparent, no regulada, oculta i de memòries vendibles sobre cadascun dels individus, usos, hàbits, consums, contactes i localitzacions. Tot està a la venda. I això és el que fa que siguem una societat transparent.

Per la seva part, l'àmbit polític avança en la recollida d'informació sensible, oculta, d'ús sociopolític per a moments delicats com a «societat vigilada». Una societat exposada als poders que busquen disciplinar la ciutadania amb la seguretat, tot recol·lectant informació a Internet.

Aquests elements ens porten al Panòptic de Bentham i Foucault amb la seva inquietant i potencial omnipresència entre els vigilants i

els vigilats, que al final assumeixen la seva pròpia condició; a la inquietant repressió totalitària del Gran Germà de 1984 de George Orwell; o a la droga amb què narcotitzen els personatges d'*El món feliç* d'Aldous Huxley. Tenim una barreja de les tres coses. Aquesta barreja és la que ens han portat a les xarxes en els últims temps.

Les icones sobre les que es van rendint totes aquestes dinàmiques són dues: d'una banda, «tot val per al mercat»; i d'altra banda «la seguretat nacional». Són dos mites del nostre temps, que si ens fixem estan ratificat sobretot, d'una banda, el sistema econòmic i, d'altra banda els àmbits de poder.

Això ens porta a pensar que potser les primeres idees que teníem de la xarxa horitzontal eren optimistes: tots tenim discurs, la mateixa societat genera el seu discurs i ho comparteix amb uns altres sense la necessitat de mediadors... tot això, podia valer quan una elit tecnològica, sensible, progressista volia horitzontalitat en informació i estava disposada a compartir els recursos amb uns altres.

Però el salt fet a 3.000 milions de persones que estan manejant informació al llarg del món, comporta un salt comunicatiu d'una xarxa petita a una xarxa gegantina on el sentit comercial s'infiltra inevitablement, i on les regles comercials es van imposant a poc a poc.

D'aquí es crea el mercat publicitari. Per exemple, les plataformes digitals es calcula que generaven uns 365.000 milions de dòlars en 2017, i el valor borsari a maig del 2018 de les 20 primeres era de 5.788 bilions de dòlars, acaparat sobretot per les GAFAM —Google, Amazon, Facebook, Apple i Microsoft—, seguides de les dues xineses Alibaba i Tencent, i situant-se en vuitè lloc, de nou, una altra empresa occidental: Netflix.

El negoci es desplaça a poc a poc de la gratuïtat de serveis, que era on es van crear aquests negocis. A poc a poc estarem disposats a entregar paquets interessants d'informació a pagar pels negocis. És a dir: la subscripció d'accés gratuït a canvi d'informació de la meua vida privada. Fins ara la regla era així: tothom venia informació, es despullava davant els gegants empresarials a

La comunicació ha crescut molt més ràpidament que la democràcia que, en canvi, està necessitada de legitimitats i regles de joc per ser acceptada, amb processos lents per força. Comunicació i democràcia funcionen des d'exigències diferents

partir d'un preu a canvi de l'ús de la mateixa informació que nosaltres hem transmès als agents que la subministren.

Per definició, la nova configuració conspira contra la democràcia i la diversitat. Aquest fet no encoratja a pensar que aquests processos afavoreixin l'aprofundiment democràtic respecte a la diversitat, sinó que poden fer estralls en la democràcia i la diversitat. L'agenda oculta d'informació de l'altre Internet, de la que no en sabem res; l'hegemonia transnacional dels mitjans de les xarxes; la prioritat estratègica de les corporacions i els governs en les gestions de la informació; la vigilància planetària; la informació no contrastada; les polítiques de relacions públiques generalitzades; la gestió de lobbies; la comercialització oculta de llistes; el maneig d'emocions des de la immediatesa poc reflexiva..... En resum, això no vol dir més democràcia ni més diversitat, sinó més aviat el seu contrari.

Per això, la idea és pensar que la reactivació democràtica vindrà més aviat de la iniciativa social. No es pot esperar res del contrari; tampoc dels

estats que no volen implementar polítiques anticoncentració.

I amb tot, està havent-hi algunes reaccions institucionals molt tímides com la taxa Google o la revisió de la Directiva Europea de drets d'autoria, que es revisa en una altra direcció; les multes per abús de posició dominant; o l'imposar les quotes europees del 30% a les plataformes digitals; o que hi hagi mecanismes perquè l'usuari notifiqui continguts considerats perjudicials, que es poden convertir en una arma de doble tall.

La veritat és que tots aquests elements ajuden a ubicar-nos en aquests contextos. A partir d'aquí sabràs la realitat i com et situes en aquesta. Cal ser molt crítics, però cal contextualitzar-ho. Però a partir d'aquí es requereix una estratègia tenint en compte aquest terreny que és contrari, però on has de buscar aquests elements que siguin d'impuls per fer polítiques nacionals de comunicació, polítiques en defensa de la llibertat o en l'àmbit que sigui.

Per tant, quan critiquem el sistema, cal que sapiguem que en formem part. Es tracta, per tant, de lluitar

contra ell des de dins utilitzant les eines que vagin en benefici de la diversitat i de la democratització sistèmica.

Canvis en les democràcies

Les noves tecnologies van ser saludades com a poderoses eines potencials d'aprofundiment democràtic pels politòlegs. La idea de participació democràtica es revolucionava. Més enllà de les asèptiques urnes electròniques, es van disparar les fantasies sobre les oportunitats per a la tele-democràcia o per a la democràcia electrònica perquè permetia una ciutadania directa, gairebé igualitària i sense jeràrquiques en els assumptes públics, en temps real i sense intermediaris, palpant els governants l'opinió directa d'una ciutadania constant. Ni l'oasi català ni l'oasi basc. Això: l'oasi de la democràcia a través de la xarxa.

Es pronosticava l'ampliació qualitativa de la llibertat d'expressió i del pluralisme i la intervenció ciutadana directa en la formació de l'opinió pública. Fixeu-vos com quan comencen

Teòricament la xarxa —amb una potent informació online, offline i de qualitat— pot ajudar qualitativament a l'autoorganització social, a reforçar la legitimitat de la democràcia, mitjançant millores qualitatives

a sorgir tecnologies, es disparen les utopies, normalment molt conservadores, però que donen a la tecnologia la funció de resoldre el que el conflicte social no ha estat capaç de resoldre per si mateix. La tecnologia sempre ho resol tot.

I aquest món tan edulcorat i tan magnífic que ens plantejaven, un món realment ideal, no es pot dir que no podria haver estat possible vist tot el que es deia, perquè la tecnologia ho permetia. Però clar, si es reencarna la vida col·lectiva en el que és el fenomen de poder diari, ja estem en una altra situació.

I per tant, hi ha un contrast entre l'hipotètic i el possible. I, res d'aquesta arcàdia tecnològica feliç ha passat més enllà de la millora de l'e-administració amb obertura de més canals d'informació i per a iniciatives locals puntuals de consulta.

La comunicació ha crescut molt més ràpidament que la democràcia que, en canvi, està necessitada de legitimitats i regles de joc per ser acceptada, amb processos lents per força. Comunicació i democràcia funcionen des d'exigències diferents.

No es poden prendre decisions per democràcia electrònica immediata perquè els consensos i les hegemònies en els projectes col·lectius no són la suma ni el creuament d'opinions, sinó el resultat, des de procediments acceptats, del contrast polític, del conflicte, de la mobilització social, de les pressions i de les legitimitats confirmades en la representació. Això no ho resol un vot electrònic en absolut.

Teòricament la xarxa —amb una potent informació online, offline i de qualitat— pot ajudar qualitativament l'autoorganització social, a reforçar la legitimitat de la democràcia, mitjançant millores qualitatives. Però requereix prèviament estar establint llistes obertes, consultes, fiscalització d'electes, ampliació d'espais de decisions... És a dir, moltes més condicions perquè no es converteixi en un camp manipulable, i per això cal pensar que el canvi digital pot tenir un paper de suport instrumental. Però, al mateix temps, cal adonar-se que també facilita que hi hagi grups fragmentats d'internautes, diferenciats per interessos que no representen el conjunt i que poden fer, a partir de la seva incidència en la pròpia

xarxa, un àmbit de poder enfront d'altres i no necessàriament en clau de vincle social.

Teòricament la xarxa és apta a les iniciatives populars legislatives, sempre que es resolgui un problema no menor: la universalitat. És a dir, el fet que no es diferencia la societat pels que disposen d'aparells per entrar en el coneixement i els que no en tenen, perquè quedarien exclosos. Això no està resolt en absolut.

Teòricament les funcions de transparència i rendició de comptes podrien fer un salt qualitatiu amb Internet. Però la pregunta és: si en el funcionament institucional normal no hi ha voluntat per fer-ho, per què haurà d'haver-hi una voluntat de transparència en el món de la xarxa com si fos una mena d'àmbit neutre controlat per la vida pública?

Per tant, aquí cal, d'alguna manera, pensar en termes crítics sobre aquestes qüestions.

Així mateix, per exemple, avui estan informatitzats els recomptes i les actes electorals. He fet alguns estudis d'algunes entitats, i el que reclamen

Fruit d'un estat de dret esclerotitzat, convertit prèviament en un poder hegemònic d'un sector sobre tots, emergeixen els líders destructius que modelen la pròpia societat amb el seu propi interès

és que hi hagi uns elements com poden ser l'autenticació, fiabilitat, veracitat, anonimat, la impossibilitat de coacció, verificació individual, neutralitat i precisió. Fixeu-vos quants requisits per pensar que substitueixin una cosa que ja està garantida —almenys en la democràcia formal, com és el vot— el vot, el recompte amb papereta analògica. Per tant tots aquests fenòmens s'hauran de resoldre prèviament perquè no es produeixin frauds significatius o una gestió interessada per part de grups de poder.

Cal afegir que les pròpies xarxes són de gestió privada: no són un espai públic. Un factor també problemàtic a l'hora de fiar-se dels canals de transmissió com a tals.

Per què aquest espai entre comunicació i democràcia? És la vella història marxista, que continua sent instructiva, sobre els desajustos històrics, de vegades llargs, entre la tecnologia i forces productives pel que fa a les relacions socials de producció, de distribució, de classe i de poder. Tot allò que conforma la definició d'una societat.

Recordem que la xarxa va néixer de manera gratuïta i col·laborativa i se la va apropiar gent innovadora i proactiva, que buscava una socialització gratuïta. Gent molt voluntariosa que reclamava les tarifes planes i ho van aconseguir, que va impulsar la comunicació horitzontal lliure dels p2p i va apostar per l'accés gratuït. Però el temps ha fet confluïr en una època d'interessos comuns, al lobby progressista i les tecnològiques de Silicon Valley per tirar enrere normatives com SOPA, PIPA i l'ACTA a Europa.

No obstant això, ara estem en una època de caràcter termidorià, en una fase de tornada a aquests recursos interpretats on ja les tecnològiques sí que donen suport a les noves normatives i s'alien amb elles, i d'alguna manera es canalitzen i es produeix aquest fenomen que comentava de desposseïció, també dels marcs que havien definit la xarxa.

Estem en una època de canvi de fase, on hi ha una apropiació i funcionalització sistèmica del que abans eren àmbits horitzontals, on el predomini del vídeo amateur d'entreteniment es compensa amb les xarxes protocol-

litzades o amb vídeos de pagament o l'ocupació del comentari bast a twitter o la disciplina de Facebook, el triomf creixent de les subscripcions barates...

Estem en una època on hi ha hagut una reagrupació tecnològica dels poders de sempre que alguns anomenem el capital simbòlic; capital cognitiu li diuen uns altres... En tot cas, sempre al darrere seu hi ha la intervenció del capital financer.

Líders destructius

Un altre element a considerar, en el moment històric actual, és l'aparició dels líders destructius. Són líders que exploten prejudicis, creences i solucions fàcils, no tenen regles, tenen la seva veritat, no rendeixen comptes, imposen... i guanyen eleccions. La seva comunicació entra en la lògica dels *big data*, alterant la formació de l'opinió pública, com ja ha passat amb les campanyes de Trump o del Brexit.

Sí que hi ha un lleuger canvi en aquests líders destructius: un precedent d'aquest estil és Silvio

No hi va haver mai veritat en les societats en conflicte, i la postveritat com a mitja veritat, com a emoció adornada o com a pura mentida, és tan vella com el món

Berlusconi, que era el típic empresari que salta a la política, que es fa amb la política, que té mitjans de comunicació propis, a més dels públics, i té tota la comunicació al seu nom. És el rei de l'era analògica comprant mitjans.

Trump no necessita això, és el rei de la xarxa digital i no necessita comprar mitjans: és un «influencer». No té en propietat els sistemes de mitjans, no té cadenes de televisió, però té la vara de comandament perquè té la creença d'un grup social que l'ha legitimat en urnes.

Es pot permetre el luxe de no seguir les regles –de defensa democràtica–, per la forma com realitza els canvis, les alternances de poder o d'aprofitar un context per posar cap per avall realment tot el sistema. I no només en l'àmbit econòmic, sinó també les regles internacionals, la democràcia interna, els criteris de diversitat, de respecte entre les persones...

Amb això hem tornat al «govern dels homes» que ha substituït el «govern de les lleis». Sempre es va considerar que és millor el govern de les lleis perquè és més fiable. Més fiable

perquè va cristal·litzar l'estat de dret com subordinació de tot el poder al dret, com deia Norberto Bobbio. Però el govern dels homes es fonamenta quan aquests homes —o dones— des d'una praxi messiànica i retrògrada substitueixin les pròpies lleis o la pròpia societat perquè «la seva voluntat és la voluntat de tots».

Aquest fet ens porta a una altra època on, com a fruit d'un estat de dret esclerotitzat, convertit prèviament en un poder hegemònic d'un sector sobre tots, emergeixen aquests líders destructius que modelen la pròpia societat amb el seu propi interès i discurs.

I és el que entenem amb una vella llegenda del bandoler Procust: diuen que tallava les cames de les seves preses perquè cabessin al seu llit. No adaptava el llit a les persones, adaptava les persones al seu llit. Això en el fons és la gestió de la societat conforme les normes: tinc la norma, tinc aquesta voluntat, tinc aquest recurs. I és quan es fan lectures tabú com ara la de la constitució espanyola. O també per exemple, ara sembla tabú parlar de la tramposa regla per la qual no

es computen les penes que ja han complert els presos etarres a França, quan han de complir sentència a l'Estat. Bé, doncs aquesta mena de qüestions són típiques del bandit Procust.

I això ho coneixen molt bé vostès a Catalunya perquè el bandit Procust, no vull posar-hi el nom, va ajustar el que era la voluntat d'un poble que volia anar a una direcció a una norma interpretada per un Tribunal partidista que volia laminar drets justos d'una comunitat.

Per tant, estem en el regne de Procust: a més de líders destructius tenim un Procust imperant en tota classe d'interpretació d'un estat legítim de dret en forma d'estat formal de dret.

Postveritats

No hi va haver mai veritat en les societats en conflicte, i la postveritat com a mitja veritat, com a emoció adornada o com a pura mentida, és tan vella com el món. I ens apunta que les creences, els sentiments, els líders o els *trending topics* comen-

Igual que la postveritat, els populismes són qualsevol cosa menys nous. No tenen per què tenir una connotació negativa, ja que són símptomes de problemes previs del sistema

cen a ser el caldo on es modela el pensament.

Hi ha tres nous ingredients que afigureixen aquestes postveritats en la nostra època: primer, la frustració de la societat de benestar, que ha portat indignació o resignació o distracció, fet que provoca que hi hagi molta gent votant l'extrema dreta, que serà una solució encara pitjor.

O també perquè la política s'ha desconnectat dels resultats. És a dir, a la política se li han de demanar fets i resultats: resol aquest problema i pels seus fets el coneixeré i per resultats de la seva gestió després li revalidaré la confiança en dos o tres anys, si ho ha fet bé. No, aquesta correlació ja és buida i ara el soroll immens i la por envers l'altre és el que regna enlloc dels resultats de la vida política.

I un tercer element és l'esclat d'Internet amb un immens soroll en totes les direccions amb molts nous agents —des de *bloguers*, *tuitaires* i *youtubers*...—, amb una fabricació de l'agenda molt múltiple que permet un àmbit propens a l'aparició de les *fake news* o a veure qui la diu més grossa.

Amb aquests ingredients quallen els líders destructius, sobretot amb enfocaments catastròfics, subjectius, purament ideològics i contraris als altres... trobar un enemic rendeix molt. Amb això no cal retre comptes més que per a la causa que és la mateixa que la del superheroi; es pot mentir, amenaçar i ja no hi ha ni veritats, ni regles ni *fair play*, ni diàleg, ni aprenentatges; només projecte, el projecte del líder, missió en la qual es donen la mà Déu, en el cas americà el poble americà —entès com a comunitat de creients en el líder i en la seva missió— i el Profeta Trump. Això és un 1984 en estat pur.

Per això aquest marc encaixa molt bé amb els escenaris «post» que són aquells que ens diuen el que ja no és però no tenim ni idea del que serà.

El post és un recurs retòric que diu «no és allò però a on anem?». Són èpoques de punts d'inflexió, èpoques de transició i ja veurem per on es va decantant. És a dir, el capitalisme postindustrial, l'era del postbenestar, l'era de postmodernitat són els posts que ara mateix no sabem cap a on apunten.

Cal tenir en compte que empèitir el camp de la postveritat requereix ampliar el camp del saber, de l'educació —la universitat té molt a dir— i de la maduració de l'opinió pública; i, també, la de millorar la qualitat del sistema de comunicació.

Populismes i populismes

Aquesta també és època de populismes. Hi ha qui pretén situar els populismes com un tot únic i on Donald Trump és en el mateix paquet que Pablo Iglesias. Això comporta que davant de qualsevol enfocament crític, s'intenta protegir la bondat de l'estat de dret formalitzat anterior, que és el que està en qüestió, encara que actualment estiguin avançant líders destructius i líders que tenen un altre tipus de pensament.

Igual que la postveritat, els populismes són qualsevol cosa menys nous. No tenen per què tenir una connotació negativa, ja que són més aviat símptomes de problemes previs del sistema.

Per exemple, els nacionalismes democràtics perifèrics o els sobiranistes republicans o els republi-

Els sobiranistes republicans, o els republicanismes de tall nacional, tenen un component populista perquè van més enllà de les regles de la distribució, o de les tradicions clàssiques del liberalisme i socialisme, per introduir el factor comunitari

canismes de tall nacional, tenen un component populista perquè van més enllà de les regles de la distribució, del pensament entre les tradicions clàssiques del liberalisme i socialisme per introduir el factor comunitari com un element a tenir en compte en la vida pública, perquè a més alguns generen un vincle social que normalment ni la dreta ni les esquerres tradicionals han tingut en consideració que és de la comunitat.

Això conforma un enfocament que encaixaria molt bé amb les tesis del propi d'Antonio Gramsci. Si en algun lloc podrien ser més apropiades les reflexions d'aquesta filosofia és justament en aquests llocs on es produeixen republicanismes sobiranistes a Europa en contextos democràtics.

En tot cas, el populisme com a tal no defineix una ideologia, ni uns fins polítics, ni té referències de classe, ni gestió d'identitats ni programes polítics, és a dir, no té una naturalesa unívoca.

Cada populisme concret tindrà la seva. I aquesta és una naturalesa absolutament contraposada a altres

tipus de populismes i molt més contraposada que els propis models clàssics de filosofia política ancorats, ja sigui en la democràcia liberal, en el socialisme o en el republicanisme.

Els populismes es deuen a aquestes èpoques de transició, i per això, no es pot ficar en un mateix paquet Trump o els populismes perifèrics de tall sobiranista, ja que no existeix ni una ideologia ni una naturalesa populista única, en absolut. Després cada un dels populismes en concret dirà si és un populisme progressista o un populisme democràtic o xenòfob o reaccionari, i és per aquest motiu que no crec que s'hagi de barrejar ni una cosa ni l'altra.

Amb això cal apuntar com a hipòtesi que a la crisi abans descrita de les democràcies, la qual afavoreix l'emergència de posicions antidemocràtiques, cal afegir que el canvi digital —malgrat les seves potencialitats tècniques— no solament no la canalitza sinó que l'agreuja, ell mateix afectat per una crisi de funcionalitat social reorientada cada vegada més amb enginyeries socials de manipulació.

La diversitat cultural a la cruïlla

La diversitat ens parla de múltiples expressions de les cultures. Però és un àmbit incòmode perquè es remet a immenses minories, gèneres... tot allò que va ser tapat per la Il·lustració clàssica, que era universalista i cosmopolita a costa d'amagar sota la catifa les realitats socials comunitàries dels països, els gèneres... Aquesta va ser la Il·lustració que ens van vendre, i crec que és més interessant la Il·lustració de Johann Gottfried Herder que ens remet almenys a les comunitats de vida, a les comunitats culturals com un element central de socialitat.

La diversitat és incòmoda perquè ens parla d'aquestes immenses minories, de diferents gèneres, de grups ètnics, de trams de societat civil, de minories lingüístiques, de països petits... tot allò que està amagat i que, d'aquesta manera, corregeix l'exclusiva mirada econòmica que tradicionalment s'ha tingut sobre la cultura.

Som diversos per naturalesa, som diferents comparativament, sense més límit que els drets humans i llibertats dels altres. I de fet, no s'ha

La diversitat és incòmoda perquè ens parla d'aquestes immenses minories... tot allò que està amagat i que, d'aquesta manera, corregeix l'exclusiva mirada econòmica

d'aïllar la diversitat d'altres principis que hi casen molt bé. L'equitat sense diversitat no és possible, la diversitat sense equitat tampoc, i la diversitat funciona bé per no generar grups aïllats i confrontats quan se la fa casar amb l'equitat, la igualtat, la sostenibilitat, la llibertat, la solidaritat, la integració, el desenvolupament... en fi, tots aquests elements que la qualifiquen.

Per això la diversitat es pot veure com un fet social de l'espècie —tal com ho explica l'Informe Mundial UNESCO en 2010— però també com un bé jurídic que a poc a poc es va regulant, que es va reglamentant.

I en aquest sentit, la Convenció que va oferir una base doctrinal per a iniciatives i normatives com a Catalunya com a Euskal Herria en termes de quotes de distribució i d'exhibició o sistemes d'ajudes o de finançament, ens va permetre una doctrina paraigua per explicar i justificar per què són necessàries les polítiques nacionals de cultura i comunicació.

Cal relacionar la Convenció amb el Pacte Internacional de Drets Econò-

mics, Socials i Culturals (1966) que a la vegada està signat per l'Estat espanyol per l'article 96 i ja passa a ser dret intern, i per tant molt important, queda recollit el dret a decidir, i que el Pacte a més d'aquests àmbits també recull el dret a l'autodeterminació, i per tant ens remet a explicar que comprèn la llibertat d'explicar, rebre i difondre informacions també la diversitat comunicativa, no només la diversitat cultural.

Però fa la impressió que la doctrina internacional de la UNESCO va ser el zenit d'una època de l'analògica però no ens prepara per a l'era digital. I que possiblement des de cada comunitat caldrà lluitar al respecte per gestionar la seva vida col·lectiva.

Ja de per si està sent un atemptat contra la diversitat que una minoria de propietaris de xarxes o serveis digitals gestionin la major part dels fluxos del món.

Teòricament les tecnologies anaven a fer visible la diversitat però ens trobem que en estar concentrades en xarxes, protocols, investigació o nous serveis, hi ha una erosió de la diversitat cultural.

Per tant, la capacitat de les cultures subalternes, com les nostres, per ser visibles al món es dissol per la sobreexposició als serveis i continguts de les grans transnacionals de la comunicació.

Amb tot això, davant del discurs de la igualtat de les cultures, perquè les xarxes permeten horitzontalitzar les cultures del món, cal dir que no totes les cultures són iguals davant les xarxes.

Les cultures centrals i dels grans idiomes i els grans estats amb millors focus tecnològics i historial d'oferta audiovisual o de videojocs, tenen moltes més oportunitats. S'amplia el desequilibri en l'època on era possible prescindir-ne. La proporció interna a cada país entre la producció pròpia i la procedent d'alguns pols de l'exterior augmenta. És a dir, cada cop tenim menys producció pròpia i d'ús col·lectiu.

Les minories estan més comunicades però el poder comunicatiu de les cultures centrals es torna planetari.

Per tant, sent la diversitat un principi desenvolupable i inacabat, cal afrontar nous reptes:

Esperar que les tecnologies permetin la millora de les democràcies seria posar el carro davant dels bous. És més assenyada la seqüència contrària

Perquè les llengües centrals i les cultures centrals sí que han fet un salt qualitatiu en comunicacions; perquè hi ha una classe global transnacional que fa servir aquests aspectes; perquè han crescut posicions xenòfobes al món que són contràries a la diversitat que van disciplinant fins i tot als corrents ideològics convencionals dels estats.

Però, en contra d'aquesta tendència continuen havent-hi afortunadament processos d'exigència de democràcia participativa o emergència de subjectes comunitaris actius, com és el cas exemplar del procés català, o amb elements de discurs propi com hem tingut a Euskal Herria.

Gestionar els canvis

He fet una anàlisi més ombrívola que lluminosa, considerant que s'ha produït una regressió democràtica i un rebuig a la diversitat en els últims anys. Cal dir que això no exclou que hi hagi hagut centelleigs interessants com els que comentava abans amb Amèrica Llatina en èpoques passades, i que han acabat el seu cicle; amb fenòmens d'antiglobalització;

amb la lluita de l'Internet lliure; amb processos d'emancipació nacional; sobretot amb el gran moviment feminista que s'ha produït en els últims anys; i fins i tot també amb la lluita de les edats madures a través de la lluita dels pensionistes.

La veritat és que és una assignatura rellevant en les societats: guanyar diversos reconeixements a l'altre com a part d'un mateix concepte de ciutadania. És a dir, que la ciutadania no sigui aliena al reconeixement de l'altre, sinó que l'altre reconegui un reconeixement dins d'aquest concepte de ciutadania, per realitzar polítiques nacionals i territorials, de cultura i comunicació.

Els temes en els quals crec que es caldria treballar serien: Afavorir els viviers culturals, la producció independent, les quotes de música, de cinema autòcton o de continguts televisius en els mitjans de comunicació.

En la informació, s'hauria de desenvolupar una llei-estatut de l'informador, implementar consells informatius —que ja existeixen en molts llocs però que tenen una funcionalitat més rellevant— afavorir una aliança entre

periodistes, usuaris i internautes, promoure els serveis públics o l'impuls de la informació «en comú».

Defensar per a la gestió de les xarxes criteris com la neutralitat de la xarxa, les tarifes pactades, la regulació dels oligopolis, les normes de regulació per al tràfic de bases de dades personals...

Es requeriria també per assumir el repte d'Internet una estratègia nacional, em refereixo a escala catalana o escala basca, pactada per la xarxa amb mesures de suport, per donar prioritat a les comunicacions pròpies a premsa, ràdio i televisió.

Proclamar els drets fonamentals dels internautes o els drets dels abonats: accés, informació, continuïtat, seguretat, portabilitat, canvi...

El suport institucional als cibermitjans.

I també, un element que abans no teníem en compte, que és la defensa del procomú, que passaria per l'accés lliure a un fons, a la promoció dels portals públics i a les creacions lliures.

Un país ha d'apostar per aprofundir en la democràcia en clau representativa i participativa en tots els àmbits. Així, per força, caldrà assumir aquesta lògica democratitzadora

Dit d'una altra manera, esperar que les tecnologies permetin la millora de les democràcies seria posar el carro davant dels bous. És més assenyada la seqüència contrària.

Un país ha d'apostar per aprofundir en la democràcia en clau representativa i participativa en tots els àmbits. Així, per força, caldrà assumir aquesta lògica democratitzadora, la lògica general del repte per la democratització dels accessos i comunicacions com a substancial.

I això els estranyarà que ho digui un comunicòleg, però penso que les prioritats s'ubiquen més en aquest principi democràtic i en el principi de diversitat. És on se situen millor els processos de democratització de la cultura de les comunicacions.

Eskerrik Asko, Moltes gràcies! ■

1934 - 1939

PIONERES

DEL MUNICIPALISME FEMINISTA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

clàssic

Benito Juárez

Jurista i president de Mèxic
(1806-1872)

«Manifest a la Nació» 15 de juliol de 1867

Benito Juárez (1806-1872) va ser un revolucionari mexicà. Advocat i jutge en els seus inicis, des de ben jove va participar en política. Opositor dels governs dictatorials d'Antonio López de Santa Anna, des de l'exili als EUA va col·laborar amb els preparatius del seu derrocament. El 1855, amb la renúncia del dictador, un govern provisional va iniciar la reforma política a Mèxic. Aquest període reformista no duraria gaire, ja que el 1857 els contrarevolucionaris van iniciar una guerra civil, per tal d'aturar les reformes que afectaven, sobretot, l'Església catòlica i als militars. Juárez va encapçalar les tropes partidàries de la reforma i el 1861 va derrotar els conservadors, essent elegit president. En negar-se a pagar el deute extern, França, país creditor, va envair el país, tot instaurant una monarquia absoluta, amb Maximilià d'Habsburg com a emperador. Juárez va participar en la revolta que va expulsar l'emperador, i va recuperar la independència i consolidar el sistema republicà a Mèxic. En guanyar la batalla de la capital, Juárez va hissar la bandera tricolor i va proclamar el manifest a la nació

mexicana que tot seguit reproduïm. Juárez guanyaria dues vegades més les eleccions, i passaria a la història com a pare de la República, i com a lluitador pels drets humans i per la igualtat davant la llei.

El Govern nacional torna a establir avui la seva residència a la ciutat de Mèxic, de la qual va sortir fa quatre anys. Portà aleshores la resolució de no abandonar mai el compliment dels seus deures, més sagrats com més gran era el conflicte de la nació. Fou amb la segura confiança que el poble mexicà lluitaria sense cessar contra la iniqua invasió estrangera, en defensa dels seus drets i de la seva llibertat. Va sortir el Govern per continuar sostenint la bandera de la pàtria durant tot el temps que fos necessari, fins a obtenir el triomf de la causa santa de la independència i de les institucions de la República.

Ho han assolit els bons fills de Mèxic, combatent sols, sense auxilis de ningú, sense recursos, sense els elements necessaris per a la guerra. Han vessat la seva sang amb sublim patriotisme, afrontant tots els sacrificis abans de

consentir la pèrdua de la República i de la llibertat.

En nom de la pàtria agraïda, tributo el més elevat reconeixement als bons mexicans que l'han defensada, i als seus dignes capitosts. El triomf de la pàtria, que ha estat l'objecte de les seves nobles aspiracions, serà sempre el seu major títol de glòria i el millor premi dels seus heroics esforços.

Ple de confiança en ells, el Govern va procurar complir els seus deures, sense concebre mai un sol pensament pel que li fos lícit menyscar cap dels drets de la nació. Ha complert el Govern el primer dels seus deures, no contraient cap compromís a l'exterior ni a l'interior que pogués perjudicar en res la independència i la sobirania de la República, la integritat del seu territori o el respecte degut a la Constitució i a les lleis. Els seus enemics van pretendre establir un altre govern i altres lleis, sense haver pogut consumir el seu intent criminal. Després de quatre anys, torna el Govern a la ciutat de Mèxic, amb la bandera de la Constitució i amb les mateixes lleis, sense haver deixat d'existir un sol instant dins el territori nacional.

El Govern no ha volgut en cap moment, ni abans, i encara menys a l'hora del triomf complet de la República, deixar-se inspirar per cap sentiment de passió contra els que l'han combatut. El seu deure ha estat, i és, pesar les exigències de la justícia amb totes les consideracions de la benignitat. La temprança de la seva conducta a tot arreu on ha residit ha demostrat el seu desig de moderar, en la mesura d'allò possible, el rigor de la justícia, conciliant la indulgència amb l'estret deure que s'apliquin les lleis, en allò que sigui indispensable per consolidar la pau i l'avenir de la nació.

Mexicans: encaminem ara tots els nostres esforços a obtenir i a consolidar els beneficis de la pau. Sota els seus auspicis, serà eficaç la protecció de les lleis i de les autoritats per als drets de tots els habitants de la República.

Que el poble i el Govern respectin els drets de tots. Entre els individus, com entre les nacions, el respecte al dret aliè és la pau.

Confiem que tots els mexicans, alliberats per la perllongada i dolorosa experiència de les calamitats de la guerra, cooperarem d'ara endavant

en el benestar i en la prosperitat de la nació, que només poden aconseguir-se amb un inviolable respecte a les lleis, i amb l'obediència a les autoritats triades pel poble.

En les nostres lliures institucions, el poble mexicà és àrbitre de la seva sort. Amb l'única finalitat de sostenir la causa del poble durant la guerra, mentre no podia elegir els seus mandataris, d'acord amb l'esperit de la Constitució, he hagut de conservar el poder que m'havia conferit. Acabada ja la lluita, el meu deure és, per descomptat, convocar el poble perquè sense cap pressió de la força i sense cap influència il·legítima, triï amb absoluta llibertat a qui vulgui confiar els seus destins.

Mexicans: Hem assolit el bé més gran que podíem desitjar, veient consumada per segona vegada la independència de la nostra pàtria. Cooperarem tots per poder llegar-la als nostres fills en el camí de prosperitat, estimant i sostenint sempre la nostra independència i la nostra llibertat. ■

tribut Emily Brontë

Jordina Biosca
Actriu i narradora
@JordinaBiosca

Fa pocs dies vaig acabar de llegir la novel·la *Cims Borrascosos*, d'Emily Brontë (1818-1848). Tinc per costum fer-ho cada quatre o cinc anys, no em pregunteu per què i, per tant, diria que és un dels llibres que més vegades he llegit i del qual més edicions diferents tinc a casa. El que em porta a llegir i rellegir aquest llibre no és altra cosa que el seu protagonista indiscutible, en Heathcliff, un nen adoptat que esdevé home turmentat per la impossibilitat d'unió amb Cathy, la seva germanastra, i pels maltractaments rebuts durant la infantesa per part del germà d'aquesta.

Aquest turment, però, en lloc d'esvair-se o sublimar-se amb el temps, esdevé una llavor que creix i acaba posseint tot el seu ésser i tot a la seva vida, i es converteix d'aquesta manera, i encara més després de la mort de Cathy, en un caràcter implacablement cruel i violent, decidit a portar a terme contra tots els hereus de la seva estimada aquell concepte tan conegut de l'ull per ull, dent per dent. Vol fer-se amo, ell que no tenia res o ben poca cosa, de tot el que van posseir els altres. I sempre, sota el jou del record de la seva amant i l'enfebrat desig de reunir-se amb ella un cop assolits els seus plans per descansar-hi eternament. Evidentment, de tot això no en surt res més que dolor, misèries i mort. I és aquí on no deixa de fascinar-me el llibre i, possiblement, és aquest el perquè me'l torno a llegir una i altra vegada al cap dels anys.

Heathcliff, és d'aquells que «ni fa ni deixa fer» i s'aferra malaltissament a un ferro roent i no el deixa anar ni per mal de morir: acaba fent del dolor i el patiment un estil de vida i, paradoxalment, sentir aquest dolor i aquest patiment acaba esdevenint, alhora, un plaer. La figura del nostre

Heathcliff té dues opcions: entendre i refer la vida, o enquistar-se en una decisió que el farà ser desgraciat

heroi és extrema, és clar, però ni de bon tros allunyada del nostre dia a dia i d'una bona part de conductes generalitzades a la nostra societat.

Per altra banda, Heathcliff està envoltat d'un seguit de persones que queden subjectes i alienades pel seu deliri i ferotgia i són incapaços de trencar la submissió a què els sotmet. Això els acaba llançant, irremissiblement, a una vida plena de sofriment i amb un final tràgic. Heathcliff té dues opcions: entendre i refer la vida, o enquistar-se en una decisió que el farà ser desgraciat per sempre més però que, alhora, li donarà una raó per seguir vivint, tot i el patiment que això provocarà. Triar la primera voldria dir canviar l'objecte del seu amor per una vida sense ella i, per tant, acceptar el passat i el futur i ser capaç de crear una nova vida. No fer-ho vol dir malmetre's la vida, però ser fidel a la idea, no canviar, enrocar-se a fer passar el camell pel cap de l'agulla i ser desgraciat i fer desgraciats els altres, a consciència, per sempre més.

Penso que costa molt menys ser Heathcliff que no ser-ho, tot i que,

si més no, també queda clar que resulta mil vegades pitjor el remei que la malaltia. Per què tenim tanta por al buit que se'ns apareix al davant quan volem fer un canvi i, per contra, estem disposats a mantenir estils de vida que no ens beneficien i ens mantenen sotmesos a nosé que per por d'aquest mateix canvi?

Sembla ser que massa vegades costa més alçar-se que quedar-se quiet i abatut per la tempesta, i morir-se encara que sigui lentament, de fred o de por o pitjor encara, de desídia. No és una actitud lloable, és clar, tot i que en certs moments històrics, pot arribar a ser absolutament comprensible.

En la situació actual, i a casa nostra, esperar que el Heathcliff de torn mori per deslliurar-nos-en és una barbaritat i suposa, valgui'm dir-ho, un excés d'ingenuïtat. De moment, sembla ser que a alguns —bastants— ja els està bé i esperen que visqui eternament i continuï anorreant vides. Esperar que mori seria enterrar-nos en vida, ho sabem per experiència; no fa pas tant ja en vàrem enterrar un.

Cims borrascosos **Emily Brontë**

Edicions La Butxaca
Barcelona, 2008

L'autora de *Cims borrascosos* va morir als 30 anys de tuberculosi. Emily Brontë era la petita de cinc germans i va criar-se en un presbiteri, on el seu pare feia de pastor. La seva vida va ser la seva família i l'entorn natural on vivien. Amb una de les seves germanes escrivien i componien poemes, arribant a editar fins i tot un poemari. També autoeditant-se, va tirar endavant la que ha estat la seva única novel·la, un text que la crítica ha acabat elevat com un dels clàssics de la literatura anglesa. ■

filmoteca

To be or not to be

To be or not to be [Ser o no ser] d'Ernst Lubitsch (1892-1947) és per a mi la millor comèdia de la història, amb un protagonista que sovint em torna a la memòria d'ençà que la vaig veure per primera vegada: en Joseph Tura.

Woody Allen (1935) diu que *la comèdia és tragèdia més temps*. Doncs bé, Lubitsch, desafiant aquesta espera del pas del temps, que Allen considera que acaba convertint qualsevol drama en un argument còmic, va estrenar *Ser o no ser* durant la Segona Guerra Mundial, poc després de la incorporació dels EUA al front aliat i justament aquest risc que va córrer atorga un valor afegit al film: la valentia de riure's i de ridiculitzar el nazisme, la gosadia de satiritzar el gran monstre en ple conflicte bèl·lic. L'humor aterrant als cinemes com una necessitat d'imposar-se amb rialles per damunt del dolor, la barbàrie i el terror social; la llum entre la tenebra, la crítica mordaç teixida amb una intel·ligència que la torna incontestable. Un fet que avui en dia, amb la vigència de la Llei Mordassa salvant totes les enormes distàncies amb el nazisme i amb els constants límits que es volen imposar a l'hu-

mor, fa que aquest film encara cobri més força i més valor, no només com a peça artística, sinó com a estendard de llibertat d'expressió. De fet, si fem un repàs de la història del cinema universal, de seguida ens adonarem que són poquíssims els films que han gosat tractar amb humor aquest tema. *El Gran Dictador*, i quin film més? Pocs més.

L'argument del film és una delícia per a tot espectador, però especialment per als que som del món del teatre per les seves trames d'allò més Shakespearianes: durant l'ocupació alemanya, a Varsòvia, el professor Siletsky, un espia de la Gestapo, està a punt d'entregar una llista amb el nom dels col·laboradors de la resistència. Un actor, en Joseph Tura, que està interpretant *Hamlet* al teatre, intenta evitar-ho, amb l'ajuda de la seva companyia d'actors, fent-se passar pel coronel Erhardt i per Siletsky colant-se a la caserna general de les SS.

Lubitsch teixeix unes relacions humanes entre els seus personatges dignes de l'alta costura del guió i ens regala diàlegs brillantíssims d'aquells que, lluny de la pretensió

Estel Solé

Actriu, escriptora i dramaturga

@EstelSole

Un preciós homenatge al teatre i als actors, a la funció més primigènia de l'acte teatral: ser mirall de la societat i entretenir el públic perquè es distregui dels contratemps del món

de l'autor de mostrar-se com un geni, a través de la seva humilitat, n'aflora el seu virtuosisme narratiu que alhora permet a l'espectador sentir-se intel·ligent mentre riu, atrapat per les delirats situacions que planteja el film.

To be or not to be és també un preciós homenatge al teatre i als actors, a la funció més primigènia de l'acte teatral: ser mirall de la societat i entretenir el públic perquè es distregui dels contratemps del món, de la societat, alhora que és convidat, des de la negror de la platea, a reflexionar sobre quanta veritat hi ha en aquella ficció que està contemplant. Es nota que Lubitsch va començar la seva carrera com a actor, perquè ens mostra el seu amor pel món de la interpretació i el seu poder, i fa un retrat fidel de la idiosincràsia dels actors i les actrius: les lluites d'egos i les inseguretats, a dins i a fora dels escenaris. En una de les meves seqüències preferides del film, veiem com Lubitsch es riu d'aquesta vanitat dels actors, quan el personatge d'en Jack Benny (1894-1974), amagant els nazis que en realitat és l'actor Joseph Tura, aprofita el joc dels enganys per definir-se a si mateix

dient: «Aquell gran, gran actor, en Joseph Tura». Però Lubitsch encara fa un últim salt dialèctic que és per mi el diamant d'aquest film. Parlo de la brillant rèplica del general Ehrhardt —a qui durant el film anomenen «camp de concentració Ehrhardt»— quan defineix el que en pensa de Josep Tura dient-li: «El que Tura fa amb Shakespeare, nosaltres ho estem fent amb Polònia». Només per aquesta meravellosa rèplica, val la pena veure per primer cop o tornar a veure *To be or not to be*. ■

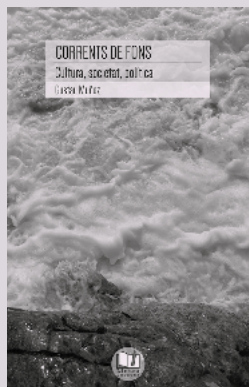

To be or not to be
Ernst Lubitsch

1942

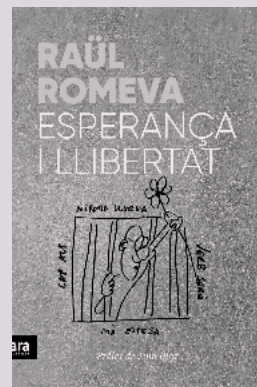
llibreria

Corrents de fons.
Cultura, societat, política
Gustau Muñoz

Lletra Impresa
Gandia, 2019

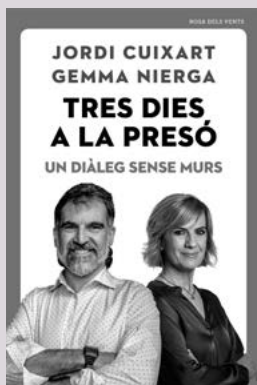
L'autor ofereix una reflexió profunda sobre la deriva política, social i cultural del País Valencià en el darrer segle i fins a l'actualitat. Una reflexió sobre el país no com a realitat aïllada, sinó en el context dels Països Catalans, de l'Estat espanyol i del món en general. Una crida entusiasta –també– que posa en valor l'esforç d'una part de la societat que lluita per modernitzar-se, per dignificar la cultura i la llengua pròpies, per fer-se sentir enmig d'un context internacional amenaçat per la xenofòbia, la intransigència, el feixisme i una globalització unilateral.

Esperança i llibertat
Raül Romeva

Ara Llibres
Barcelona, 2019

Raül Romeva decideix posar sobre el paper els seus pensaments des de la presó i ho fa amb els valors de l'esperança i la llibertat al centre de tot. Sense pocions màgiques ni retrets, amb el cap ben alt i la mà estesa i amb pas decidit cap a la República. Es tracta d'un llibre sobre la captivitat dels presos polítics, amb reflexions i propostes, molts dubtes, però també algunes certeses. Amb raons i arguments sobre la nostra democràcia, sobirania i independència; amb records per l'1 d'octubre, alguns silencis incomprensibles i el dolor compartit. Sense retrets, amb convicció.

***Tres dies a la presó:*
*Un diàleg sense murs***
Jordi Cuixart, Gemma Nierga

Rosa dels Vents
Barcelona, 2019

Gemma Nierga reproduïx, en aquest llibre, una sèrie de converses amb Jordi Cuixart que van tenir lloc en un entorn hostil com és el d'una presó. Amb emoció sincera en alguns moments, amb rigor i sense renúncies a expressar les opinions personals, el diàleg aborda la trajectòria personal de Jordi Cuixart –els seus orígens familiars i la seva experiència professional–, la vida a les presons de Soto del Real i de Lledoners i la política, des del paper d'Òmnium en la societat catalana fins a la manifestació davant de la conselleria d'Economia per la que està sent jutjat acusat de rebel·lió.

La perla negra
Amadou Bocar Sam Daff

Saldonar
Barcelona, 2019

L'autor, un mediador compromès amb la defensa de la comunitat migrada –i en particular l'africana– a Catalunya, aporta amb aquesta novel·la una visió d'un col·lectiu que queda marcat sovint per quatre tòpics mal entesos, o més aviat interessats. A través de l'odissea del protagonista, Samba, l'autor ens parla de la lluita per la supervivència en un entorn hostil, les pors i les esperances, els somnis i els desenganys. Una novel·la plena de vida, que ens farà mirar amb una altra perspectiva una bona part dels nostres conciutadans.

***El futuro es historia:*
*Rusia y el regreso del totalitarismo***
Masha Gessen

Turner
Madrid, 2018

La ciutadania russa ha estat perdent drets i llibertats des de fa anys i, des de 2012, ha sofert una repressió política oberta. Per reconstruir la Rússia actual, Masha Gessen, escriptora i activista en defensa dels drets LGTBI+, se centra en les històries de les persones per a qui la fi de la URSS va ser un dels seus primers records: els russos nascuts a la dècada de 1980. Una generació que ha passat tota la seva vida adulta a la Rússia de Vladimir Putin. El resultat és un retrat de la Rússia que els occidentals no arriben a veure, i que els russos no poden estudiar sense patir-ne les conseqüències. ■

eines

**ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS**

eines@irla.cat

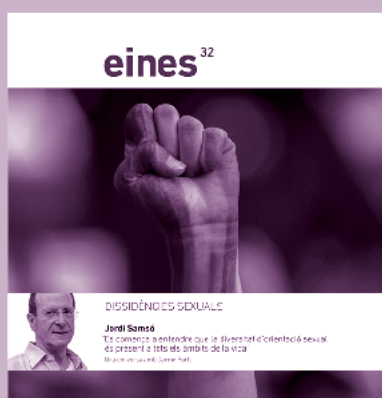
ABRIL 2018

**ELS DRETS
CIVILS SOTA
AMENÇA**

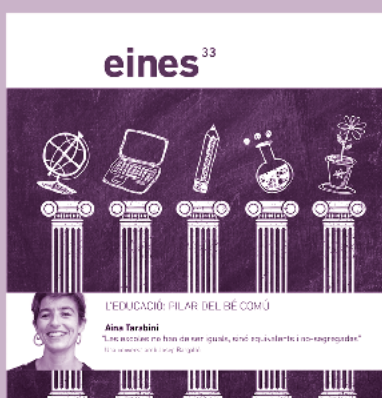
SETEMBRE 2018

**DISSIDÈNCIES
SEXUALS**

DESEMBRE 2018

**L'EDUCACIÓ:
PILAR DEL
BÉ COMÚ**

SETEMBRE 2017

**LA GLOBALITZACIÓ
I LA CRISI DE LA
DEMOCRÀCIA**

DESEMBRE 2017

**LA NACIÓ
AL SEGLE XXI:
REPLEGAMENT
O EVOLUCIÓ?**

PORTAL

Un projecte republicà per a Europa

Josep Maria Terricabras

CONNEXIONS

Republicanisme i projecte europeu

Sergi Morales-Gálvez

L'economia de la UE:

dues idees per a la reforma

Xavier Cuadras Morató

Europa davant la immigració:

vells reptes, noves solucions

Núria Franco-Guillén

Apunts breus sobre la democràcia

a Europa: reptes i sortides

Marta Poblet

NAVEGADOR

Escòcia a la cruïlla:

l'SNP davant del Brexit

Marc Sanjaume

FÒRUM

Peter A. Kraus:

"Europa serà mediterrània o no serà.

L'eix de la política global en què ens movem s'està desplaçant cap al sud"

Una conversa amb Diana Riba

VARIABLES

Millor com més participació?

Els efectes de la participació ciutadana en la inclusivitat

i la transparència

de les polítiques locals

Carol Galais

Fabiola Mota

Pau Alarcón

FULL DE CàLCUL

Canvi climàtic,

sostenibilitat i solidaritat

Louis Lemkow Zetterling

ARXIU

La vaga de la Canadenca.

Reivindicació obrera

i intransigència patronal

Teresa Abelló

EXPLORADOR

Desenvolupament i democràcia

directa: les consultes populars

sobre mineria a Colòmbia

Isabel Vilaseca

FINESTRA

"Democràcia i diversitat

davant el canvi digital"

Ramón Zallo

CLÀSSIC

«Manifest a la Nació»

15 de juliol de 1867

Benito Juárez

TRIBUT

Emily Brontë

Jordina Biosca

FILMOTECA

To be or not to be

Estel Solé

LLIBRERIA

